

63911

T.C
FIRAT UNIVERSITESI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

XX.YÜZYIL AYDIN TARİHİ VE İNANÇ
COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 04/09/1997 tarihinde aşağıdaki Jüri tarafından oy birliği/ ~~oy çokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

Danışman
Prof. Dr. Şaban KUZGUN

Üye
Y. Doç. Dr. H. Mehmet SOYSALDI

Üye
Y. Doç. Dr. Ramazan HURÇ

Yukarıdaki Jüri Üyelerin imzaları Tasdik Olunur.

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**XX. YÜZYIL AYDIN TARİHİ
VE
İNANÇ COĞRAFYASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

63911

DANIŞMAN
Prof. Dr. Şaban KUZGUN

HAZIRLAYAN
Cemil AKÇAKOCA

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ELAZİĞ-1997

ÖNSÖZ

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar Anadolu toprakları üzerinde birçok farklı medeniyetler kurulmuştur. Medeniyetlerin uzun süre varlıklarını devam ettirebilmeleri, birtakım vazgeçilmez temel ve kutsal değerlere bağlıdır. Bu değerlerin en önemlilerinden bir tanesi de hiç şüphesiz dindir. Din, bir milletin birlik ve bütünlüğünü sağlayan ve kültürel değerlerini yönlendiren, şekillendiren mihenktaşı konumundadır.

Zaman içerisinde farklı medeniyetleri ve kültürleri bünyesinde barındıran Anadolu'da birçok farklı dinler yaşamıştır. Fakat bu dinlerin günümüzdeki Anadolu kültür ve medeniyeti üzerinde hissedilir derecede bir tesirinin olmadığı görülmektedir.

Türkler tarafından fethedilmeden önce, Anadolu'da yaşayan insanların büyük bir çoğunluğu hristiyan dinine mensuptu. Ama Türklerin Anadolu'ya girmeleriyle birlikte, kısa sürede Anadolu baştan başa Türk-İslam yurdu haline gelirken, gayr-i müslim nüfusta önemli derecede azalma olmuştur. Bugün ülkemizde çok azda olsa gayr-i müslim nüfus bulunmaktadır.

Din, her zaman insanların araştırma odaklarından birisi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bazı batılı araştırmacılar tarafından, başta gayr-i müslimler olmak üzere ülkenin dini yapısı araştırılmıştır. Fakat batılı araştırmacılar tarafından yapılan bu çalışmalar daha çok siyasi amaçlar için yapıldığından dolayı doğruluk dereceleri şüphelidir. Şüpheli olduğu gibi, bu araştırmacılar aynı soydan gelen müslüman Türk boylarını farklı ırk ve milletlermiş gibi gösterme gayreti içinde olmuşlardır.

Bu bakımdan geçmişten günümüze kadar, ülkemizde Türk bilim adamları tarafından bu alanda yapılan araştırmalar çok yetersizdir. Böyle olunca da, ülkemizde yaşayan insanların dinlere, özellikle de mezheplere

göre dağılımlarını ve sayılarını tam anlamıyla bildiğimiz söylenemez. Dolayısıyla dini bakımdan ülke insanlarımızı yeteri kadar tanımadığımız ortaya çıkmaktadır.

İşte bu durumu çok iyi değerlendirmeye çalışan art niyetli kişiler mezhep farklılıklarından hareketle, ülke insanını birbirine düşürerek, vatanımızı bölme ve parçalama gayreti içerisinde olmuşlardır. Eğer ülke insanımızı dini bakımdan yeterince tanırsak, mezhep farklılıklarının hiç önemli olmadığını, hatta mezheplerin insanlar arasında birleştirici ve kaynaştırıcı bir etkiye sahip olduğu görülecektir. Ve Türkiye üzerinde bu amaçla oynanmak istenen oyunlar boşa çıkacaktır.

"Aydın İli İnanç Coğrafyası" adlı bu çalışmayı yapmamızın sebeplerinden biri de insanlarımızı hem din açıdan, hem de dine bağlı olarak ortaya çıkan kültürel farklılıklarıyla beraber tanıyabilmektir.

Tez çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Aydın ili'nin ilkçağlardan günümüze kadar tarihi incelenirken, ikinci bölümde ise XX. yüzyıla kadar Aydın'ın nüfus seyri ile inanç durumu ve günümüzde Aydın'ın ilçe ve köyler dahil olmak üzere inanç coğrafyası çıkarılacaktır.

Bu çalışmamızda bize yardımcı olan Aydın'daki bütün resmi kurum ve kuruluşların değerli personellerine, özellikle kaynak temini konusunda yardımcı olan bütün arkadaşlara, çalışmamız süresince değerli görüş ve tavsiyelerinden faydalandığım saygıdeğer hocamız Prof. Dr. Şaban KUZGUN Bey'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VII
KONU VE KAYNAKLAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1. AYDIN İLİ'NİN ADI.....	1
2. COĞRAFİ YAPISI VE JEOPOLİTİĞİ.....	3

I. BÖLÜM**AYDIN İLİ'NİN TARİHİ**

A. İLK ÇAĞLARDA AYDIN VE ÇEVRESİ.....	6
1. Etiler Dönemi.....	7
2. Karyalılar Dönemi.....	8
3. Frigler Dönemi.....	9
4. İyonlar Dönemi.....	10
5. Lidyalılar Dönemi.....	12
6. Persler Dönemi.....	14
B. ROMA VE BİZANSLILAR DÖNEMİNDE AYDIN VE ÇEVRESİ.....	15
C. SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE AYDIN VE ÇEVRESİ.....	18
D. BEYLİKLER DÖNEMİNDE AYDIN VE ÇEVRESİ.....	22
1. Mentешеoğulları Beyliği.....	22
2. Aydınoğulları Beyliği.....	23
E. OSMANLI DÖNEMİNDE AYDIN VE ÇEVRESİ.....	27
1. Aydın İli'nin Osmanlılar Dönemindeki İdari Gelişimi.....	30

F. MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE	
AYDIN VE ÇEVRESİ.....	31
G. AYDIN İL SINIRLARI İÇİNDE BULUNAN TARİHİ CAMİ	
TÜRBE VE MEDRESELER.....	38
1. Camiler.....	38
2. Türbeler.....	39
3. Medreseler.....	39
H. AYDIN'A BAĞLI İLÇELERİN KISA TARİHÇELERİ.....	40
1. Aydın Merkez İlçe.....	40
2. Bozdoğan İlçesi.....	42
3. Buharkent İlçesi.....	44
4. Çine İlçesi.....	45
5. Germencik İlçesi.....	47
6. İncirliova İlçesi.....	48
7. Karcasu İlçesi.....	50
8. Karpuzlu İlçesi.....	52
9. Koçarlı İlçesi.....	53
10. Köşk İlçesi.....	53
11. Kuşadası İlçesi.....	56
12. Kuyucak İlçesi.....	58
13. Nazilli İlçesi.....	60
14. Söke İlçesi.....	62
15. Sultanhisar İlçesi.....	65
16. Yenihisar İlçesi.....	66
17. Yenipazar İlçesi.....	68

II. BÖLÜM**AYDIN İLİ İNANÇ COĞRAFYASI**

A. XX. YÜZYILA KADAR AYDIN İLİ'NİN NÜFUS SEYRİ...	70
B. XX. YÜZYILA KADAR AYDIN İLİ'NİN İNANÇ COĞRAFYASI.....	75
1. Yahudilik.....	76
2. Hıristiyanlık.....	77
3. Müslümanlık.....	87
C. GÜNÜMÜZDE AYDIN İLİ'NİN İNANÇ COĞRAFYASI.....	90
a) Sünnilik.....	90
b) Alevilik.....	94
c) Alevilikte Dini Ayinler ve Merasimler.....	98
1. Aydın İl Merkezi.....	102
2. Bozdoğan İlçesi.....	105
3. Buharkent İlçesi.....	107
4. Çine İlçesi.....	108
5. Germencik İlçesi.....	110
6. İncirliova İlçesi.....	112
7. Karacasu İlçesi.....	113
8. Karpuzlu İlçesi.....	114
9. Koçarlı İlçesi.....	115
10. Köşk İlçesi.....	117
11. Kuşadası İlçesi.....	118
12. Kuyucak İlçesi.....	119
13. Nazilli İlçesi.....	120
14. Söke İlçesi.....	123
15. Sultanhisar İlçesi.....	125
16. Yenihisar İlçesi.....	126

17. Yenipazar İlçesi.....	127
D. AYDIN İLİ GENELİNDE FAALİYET GÖSTEREN DİNİ	
CEMAAT VE TARİKATLAR.....	128
1. Cemaatler.....	129
2. Tarikatlar.....	131
a) Nakşilik.....	133
b) Kadriilik.....	134
c) Melamilik.....	135
d) Halvetilik.....	135
D. AYDIN İLİ SINIRLARI İÇERİSİNDE BULUNAN	
ZİYARET VE ADAK YERLERİ.....	141
1. Telli Dede.....	141
2. Evliya Karaca Ahmet Sultan.....	141
3. Çiftlik Dede.....	142
4. Baltalı Dede.....	142
5. Ahi Bayram.....	142
6. Dedeköy.....	143
7. Paşa Sultan.....	143
8. Dedebağ Dedesi.....	143
9. Yaren Dede.....	143
10. Şeyh Kemâl.....	144
11. Süleyman Rüştü Türbesi.....	144
12. Sinan Baba.....	144
13. Yeşil Türbe.....	144
SONUÇ.....	146
ÖZET.....	148
BİBLİYOGRAFYA.....	150
EKLER	

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
B.	Bucak
C.	Cilt
ev.	Çeviren
D.İ.E.	Devlet İstatistik Enstitüsü
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
M.	Miladi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vb.	Ve benzeri

KONU VE KAYNAKLAR

Tezimizin konusu "XX. yüzyıl Aydın Tarihi ve İnanç Coğrafyası"dır. Dolayısıyla çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tarihi dönemler itibariyle İl'in siyasi tarihini ele aldık. Bu hususta konumuzu kapsayan ve mümkün derecede bizi sağlıklı ve doğru bilgilere ulaştıracak, çeşitli kaynaklara baş vurduk. Bunun için de, ilk etapta kaynak taraması yaparak, konumuzla ilgili kaynaklara ulaşmaya çalıştık.

Birinci bölümde daha ziyade Türkçe yazılmış veya Türkçeye çevrilmiş, tarih içerikli kaynaklardan faydalanma yoluna gittik. Bu kaynakların başlıcaları şunlardır:

Hikmet ŞÖLEN, Asaf GÖKBEL, Aydın İli Tarihi; 1945 basımlı olan eserde, ilkçağlardan itibaren tarihi dönemler gözetilerek Aydın ilinin siyasi ve kültürel tarihi hakkında bilgiler verilmektedir. Bu eser en çok faydalandığımız kaynaktan biridir.

Hüsnü AKDOĞAN, Aydın; Eserde Aydın'ın coğrafi konumu, tarihi, folkloru ve ilçeleri hakkında kısa ve öz bilgiler verilmiştir. 1992 basımlı olan eser ikinci, derecede faydalandığımız bir kaynak konumundadır.

Ozan SAĞDIÇ, Aydın; Daha çok Aydın ilinin tarihi ve kültürel değerlerini tanıtmak amacıyla yazılmış olan eserde, Aydın tarihi hakkında da bilgiler verilmektedir.

Bu bölümde bunların dışında öncelikle faydalandığımız kaynaklardan bazıları ise şunlardır:

İlter TURAN, Cumhuriyet tarihimiz, İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Joseph Von HAMMER, Osmanlı Tarihi, Süha GÜNEY,

Büyük Menderes Bölgesi, **Ali SEVİM-Yaşar YÜCEL**, Türkiye Tarihi, **Aslan BUĞDAYCI**, Milli Mücadelede Nazilli, Aydın İl Yıllığı, 1973, Yurt Ansiklopedisi.

İkinci bölümde, İl'in özellikle Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar nüfus seyrini ve dini coğrafyasını inceledik. Bu konudaki bilgileri elde etmek için yörenin nüfusu ve dini yapısı hakkında bilgi veren, istatistikler, araştırma eserleri ve Aydın Vilayet Salnamelerinden faydalandık. Elde ettiğimiz verileri, karşılaştırmalı olarak değerlendirerek sonuca varmaya çalıştık. Bu bölümde yararlandığımız kaynaklardan bazıları şunlardır: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, **E. Ziya KARAL**, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık D.İ.E. Nüfus Sayımı, Şemseddin Sami, Kamusu'l-A'lam, **Vital CUINET**, La'Turquie d'Asia, **Ethem Ruhi FIĞLALI**, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, **Osman TÜRER**, Tasavvuf Tarihine Giriş, **Mehmet ERÖZ**, Eski Türk Dini ve Alevilik-Bektaşilik, **Abdülbaki GÖLPINARLI**, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik.

Günümüz itibariyle İnanç Coğrafyasını incelerken ise, alan çalışmasını esas aldık. Bu bakımdan bizzat araştırma mahallerine giderek, gözlem ve mülakat yapmak suretiyle bilgiler topladık. Mülakat için öncelikle Kaymakamlıklar, Müftülükler, Nüfus Müdürlükleri, Belediyeler gibi resmi kuruluşların yanı sıra, yöre halkı, mahalle ve köy muhtarları ve cami imamlarıyla mülakat yaparak sağlıklı ve net bilgiler elde etmeye çalıştık.

GİRİŞ

1. AYDIN İLİ'NİN ADI

Tarihi kaynaklarda Aydın'ın ilk ismi "Antheia" olarak geçmektedir. İ. Ö. XIII yüzyılda Batı Anadolu kıyılarını ele geçiren Traklarca ise ilin adı "Tralles" olarak değiştirilmiş¹ ve Roma dönemine kadar bu şekilde devam etmiştir.

Tralles kenti Roma İmparatorluğu döneminde "Ceasarec" adını almıştır². Daha sonra Bizans İmparatorlarından Andronik döneminde meydana gelen büyük bir deprem sonucu toprak altında kalan kent yeniden inşaa edilerek "Andropolis" adını almıştır³.

Aydın havalisininin müslüman Türkler tarafından fethedilmesinden sonra, "Andropolis" adı değiştirilerek kentin adı "Güzelhisar" olmuştur. Osmanlılar döneminde ise özellikle XVIII yüzyılda Menemen'in kuzeyindeki "Güzelhisar" şehriden ayırt edilmek için, Aydın Sancağındaki anlamında "Güzelhisar-ı Aydın" veya "Güzelhisar" adıyla şöhret kazanan⁴ şehrin adı XV ve XVI yüzyıllarına ait Osmanlı sayım defterlerinde "Kaza-i Güzel-Hisar", "Liva-ı Aydın", "Nefs-i Güzelhisar" ve "Aydın Eli" şeklinde geçmektedir⁵.

Tarihi dönemler içerisinde birçok ad alan Aydın'ın bugünkü adının kesin olarak nereden geldiği tespit edilememiştir. Fakat Anadolu'ya gelen Türkmenler arasında Aydın adında bir aşiretin bulunduğu bilinmektedir. Bu aşiret mensuplarından bir kısmının Aydın

1 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, 1982, s. 981.

2 - Akdoğan, Hüsnü; AYDIN, Aydın, 1992, s. 37.

3 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, 1982, s. 981.

4 - T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Aydın Maddesi, C. IV, İstanbul, 1991, s. 235

5 - Yurt Ansiklopeisi, C. II, İstanbul, 1982, s. 981.

havalisine yerleştiği kaynaklarda belirtilmektedir. Dolayısıyla Aydın ilinin adını bu aşiretten aldığı söylenebilir.

XIX. yüzyıla kadar Aydın Eyaleti'nin merkezi "Güzelhisar" olmuştur. 1850 tarihinde Eyalet'in merkezi Aydın Güzelhisar'ından İzmir'e nakledilmiştir. Bu tarihten sonrada kent "Aydın" adını almıřtır⁶. Bununla beraber Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra 1309 yıllarına doğru bölgeye, Aydınoğlu Mehmet Bey hakim olmuş ve burada Aydınoğulları beyliğini kurmuştur. Aydın'ın bu günkü adını bu beylikten aldığına dair bilgiler bazı kaynaklarda mevcuttur. Bu bilgiler esas alındığında Hüsnü AKDOĞAN'ın "Aydın" adlı eserinde belirttiği gibi, şehre Aydın adının 1850 tarihinde değil, 1300'lü yıllarında verilđi ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki Aydın ili'ne bu adın Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusuna izafeten verilmiş oluğuda söylenebilir.

6 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 37.

2. COĞRAFI YAPISI VE JEOPOLİTİĞİ

Aydın Türkiye'nin güneybatısında, 37° ve 38° kuzey enlemleri ile 27. ve 29. doğu boylamları arasında kurulmuş bir şehirdir. Doğusunda Denizli, batısı Ege Denizi'ne açılan kıyı şeridi olan İl'in kuzeyinde İzmir ve Manisa, güneyinde ise Muğla illeri bulunmaktadır.

İl Merkezi, Aydın dağlarının güneye bakan eteklerinde, Tabakhane (eski isme Eudon) deresinin birikinti yelpazesi üzerinde ve denizden takriben 60-90 metre yükseklikte kadim Tral (Tralles) şehri yanında kurulmuştur. Fakat bu eski şehir özellikle tahripkâr depremler neticesinde terkedilince, şimdiki şehir merkezinin bulunduğu yerde, yukarıda da belirtildiği gibi eski Tral kentinin yanında kurulmuştur⁷. İl'in genel yüzölçümü 8007 km² olup, kilometrekareye 103 kişi düşmektedir.

Batı-doğu doğrultusunda uzanan Büyük Menderes vadi tabanı, yer yer genişleyip daralarak il toprakları boyunca uzanmaktadır. Kuzeyde, Aydın dağlarının ovaya bakan yamaçları, güneyde Dandalas Çayı, Akçay ve Çine Çayı'nın vadi tabanları ile bu vadiler arasında yer alan Karıncalı, Madran ve Beşparmak dağlarının büyük kısmı Aydın İli sınırları içerisinde yer almaktadır⁸.

Kuzey ve güneyde doğu-batı yönünde uzanan dağların arasında Büyük Menderes Ovası yer almaktadır. Bu ovanın iki yanında uzanan iki dağ sırası bulunmaktadır. İl coğrafyasının % 63'ü dağlık alanlardan oluşmaktadır. Menderes ovasının kuzeyindeki dağlara genel olarak "Aydın Dağları" denilmekle birlikte, bu dağ sıraları yer yer bölgesel adlarla da anılmaktadır. Bu dağlar Büyük Menderes nehrinin İl sınırı girişinden başlayarak Ege denizine kadar uzanmakta olup, şu adlarla

7 - Güney, Süha; Büyük Menderes Bölgesi, İstanbul, 1975, s. 350.

8 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 31.

bilinmektedirler: Karlık dağı (1732 m), Karadağ (1353 m), Oyukdağı (1460 m), Malgaç dağı (1343 m).

Menderes Ovasının güneyindeki dağlar kuzeyeki dağlar kadar düzenli bir sıra teşkil etmemektedirler. Bu dağlar, büyük dzlklerle birbirlerinden ayrılmış olup şunlardır: Babadağ (2380), Karıncalı dağı (1699 m), Madran dağı (1792 m), Madran il'in en büyük dağıdır. ine ayı'nın batısında bulunan Gökbel ve Beşparmak dağları Bafa Gölü çevresinde dolanarak Ege denizine ulařmaktadırlar⁹.

Büyük Menderes ovası Aydın'ın en büyük ovasıdır. Menderes ana vadisi içinde yer alan diğer ovalar ise şunlardır: Aydın ovası, Söke ovası, Koçarlı ovası, Karpuzlu ovası, Çerkez ovası, ine ovası. Yüzyıllar boyunca Menderes vadisine hayat veren, Büyük menderes Nehri 307 m'lik uzunluğu ile Aydın ili'ninin en büyük akarsuyudur. Menderes Nehri'nin 170 km'si il topraklarından geçerek Ege denizine dökülmektedir. ine ayı, Dandalas ayı, Akçay ilin diğer akarsularını oluşturmaktadır. Gl bakımından fakir olan Aydın ili toprakları içerisinde tabi gl olarak sadece Bafa gl bulunmaktadır¹⁰.

İl toprakları ılıman Akdeniz iklimi etkisi altındadır. Yıllık sıcaklık ortalaması yaklaşık 18°'dir. Yağış ortalaması ise 600-650 mm. arasında değişmektedir. Yağışlar dah çok kiş aylarında olur. Yaz aylarında il topraklarına hemen hemen hiç yağış düşmemektedir.

İklime bağlı olarak bitki rts Akdeniz ikliminin özelliklerin taşımaktadır. İl topraklarının % 30'unu ormanlar oluşturmaktadır. Bölgenin tepelik alanları maki ve zeytinliklerle kaplıdır.

Nüfusunun % 65'i tarımla uğraşan Aydın insanının en büyük geçim kaynağı bu alandan sağlanmaktadır. Aydın, tarım retimi

9 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 16.

10 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 33-34.

bakımından Türkiye sıralamasında dördüncü sıradadır. Tarımın bu kadar önemli olmasında iklimin elverişli olması, toprağın verimli olması ve sulama imkanlarının çok olması önemli etkenlerdendir. Tarıma elverişli topraklarının % 60'lık bölümünde meyvecilik yapılmaktadır. Meyve üretimi bakımından ise, Türkiye genelinde birinci sıradadır. İncirin anavatanı durumunda olan Aydın genelinde zeytincilik ikinci sıradadır. Türkiye zeytin üretiminin yaklaşık % 16'sı Aydın'dan karşılanmaktadır¹¹.

Aydın, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar jeopolitik bakımdan Büyük Menderes vadisinin en önemli yerleşim merkezlerinden birisi olmuştur. Bu önemi ise şehir merkezinin bulunduğu yerden kaynaklanmaktadır. Aydın, doğuya Denizli, Afyon, Konya, batıya Söke, İzmir, kuzeye Tire ve Küçük Menderes vadisine, güneye Muğla'ya giden yolların kavşağında kurulmuştur. Bundan dolayı Aydın havalisinde, beşeriyet tarihinin en eski zamanlarından bu yana, gerek tabii muhit şartları gerekse ulaşım imkanlarının kolay olmasından dolayı insanların yerleşmesine müsait, ulaşım, ticaret ve ziraata dayanan büyük medeniyetler kurulmuştur¹². Efes, Milet Afradiyas, Alinda Nysa, Priene bu kentlerden bazılarıdır. İlkçağlarda Aydın'ın geçim kaynağı Jeopolitik konumu bakımından, daha ziyade transit ticarete dayanıyordu denilebilir. Fakat günümüzde bunu söylemek pek mümkün değildir. Ama yukarıda da belirttiğimiz gibi, Aydın il merkezinin önemli yolların kesiş noktasında bulunması, jeopolitik bakımdan önemini korumaktadır.

11 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 25-26.

12 - Güney, S.; a.g.e., s. 257.

I. BÖLÜM

AYDIN İLİ'NİN TARİHİ

A. İLKÇAĞLARDA AYDIN İLİ VE ÇEVRESİ

İlkçağlara ait tarihi bilgiler genellikle o dönemlerde insanların kullandıkları basit aletlerden elde edilen bilgilerle sınırlıdır. Batı Anadolu'da yapılan kazılarda en çok geç katolitik dönemi aydınlatan veriler bulunmuştur. Bu dönemde nüfusun hareketliliği nedeniyle Batı Anadolu'da genel anlamda bir kültür yapısının ortaya çıkmadığı görülür¹³.

Fakat Aydın ve çevresi için aynı durumun geçerli olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü Aydın gerek iklimin uygunluğu gerekse Menderes vadisinin verimli topraklarından dolayı, Batı Anadolu'nun diğer kesimlerine nazaran yerleşik hayata çok elverişli bir bölge durumundadır. Dolayısıyla Aydın'da yüksek bir medeniyet kurulmuştur. Özellikle Aydın'ın ilçelerindeki tarihi kalıntılar, bu bölgede çok güçlü ve köklü medeniyetlerin kurulduğunu ispatlar niteliktedir.

Anadolu'ya ait ilk yazılı bilgiler Hititler'e aittir. Hitit yazılı metinlerine göre Hititler'e bağlı bazı toplulukların Aydın yöresine yerleştikleri ileri sürülmektedir. Buna rağmen Hitit boylarının Aydın ve yöresindeki hareketliliklerine dair kesin bilgiler yoktur. Ancak Hititler'in İ.Ö. 1200'lü yıllarda çöküşü ile birlikte, değişik göç kümelerinin Aydın yöresine yerleştikleri söylenebilir¹⁴.

13 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, 1982, s. 981.

14 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, 1982, s. 981.

Birçok medeniyet ve kültüre beşiklik eden Anadolu topraklarında, Hitlerden sonra Frigler, Lidyalılar, Presler, Büyük İskender, Bergama Krallığı, Roma ve Bizans İmparatorlukları hüküm sürmüşlerdir. Bazı tarihi kaynaklarda bu dönemlere yazılı tarih dönemi denilmektedir.

1. Etiler Dönemi

Anadolu'daki Eti medeniyeti bugün M.Ö. en az 5000 yıl gibi çok eski bir tarihi kapsamaktadır. Bu dönemlere ait kazılara devam edildikçe bu medineyete ait bilgiler daha çok gün ışığına çıkacaktır. Ege havzası, M.Ö. 2500 yılından önce Mısır ile ekonomik ilişkilerde bulunmuştur. Özellikle bronz devirde Girit ve Ege en parlak dönemini yaşamıştır. Bunun sonucu olarakta Ege bölgesinde büyük ekonomik hareketlerin başlangıcını Etiler başlatmışlardır¹⁵.

Etiler kuzey yolu ile Ural dağlarını, Hazar kıyılarını ve Karadeniz'i takip ederek, Tuna havzası Makedonya, Trakya, Tesalya ve Yunan yarımadasına inmişlerdir. Bu bölgelerden boğazlar yolu ile Anadolu'ya geçenler ise Egedenizi kıyılarına ve bugünkü büyük ve küçük Menderes ve Gediz vadilerine yerleşmişlerdir. Ege mıntıkası ve bu arada Aydın ili doğu ve kuzey göçlerinin en eski durak ve yerleşme yeri olmuştur. Burada en eski Eti Medeniyeti Miken, Minos ve İyon medeniyetlerinin birleşik vasıfları ile bütün bir tarih boyunca sürmüş gitmiştir.

Etilerin Batı Anadolu'da ve Aydın İli'nde savaş ve mücadele hareketleri azdır. Buralarda Etiler'e karşı koyacak, onları uzun süre uğraştıracak karşı güçer henüz yoktu. Zaman zaman gelenler ve bunların arasına katılanlar da Eti devletinin hakim kudreti ve sempatisi

15 - Şölen, Hikmet; Gökbel, Asaf ; Aydın ili Tarihi C. I, Aydın 1936.

önünde ayrı ve müstakil bir varlık oluşturmağa lüzum görmeden aynı birlik içinde kalmayı tercih etmişlerdir¹⁶.

Aydın ilinde Eti devrini aydınlıtacak kazılar henüz tam olarak yapılmamıştır. Tarihsel alanı, çok zengin olan Batı Anadolu ve bilhassa Aydın ilinde yapılacak olan kazılar Eti dönemi hakkında önemli bilgileri ortaya çıkaracaktır.

Eti İmparatorluğunun çözülmesi üzerine Suriye'nın kuzeyinde Kadeş tarafında oturan ve Eti kabilelerinden olan Kumanlar, batı tarafına yürüyerek, şimdiki Kula ilçesini kendilerine merkez yaptılar. Kumanlar şimdiki Muğla, Aydın, manisa illerinin bir kısmı ile Afyon Eskişehir illerinin bulunduğu topraklarda yerleştiler¹⁷. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Kumanlar'ın Aydın ve yöresindeki faaliyetleri konusunda yeterli bilgilere sahip olamadık.

2. Karyalılar Dönemi

Bazı kaynaklarda Kariyenler olarak geçen Karylılar, İ.Ö. XII yüzyılda başlayan Dor akınları ile birlikte, Muğla ve Aydın yörelerine gelmişlerdir. Önce Milas kentini kendilerine merkez yapmışlar ve daha sonra merkezi Stratonikis'e (Eskişehir) taşımışlardır¹⁸ Tarihten önceki devirlerde Ön Asya'ya yerleşen Karyalılar M.Ö. 400 yıllarında Ege Denizi adalarına geçerek, Girit'te Minos uygarlığının öncüsü olmuşlardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kavimler göçü sonucunda Karyalılar'dan bir kısmı Anadolu'ya geçerek, Çine'nin Araphisar köyündeki "Alabanda" Demircidere köyündeki "Alinda" kentlerini yeniden inşaa etmişlerdir. Söke, Bozdoğan, Karacasu bölgelerini de

16 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 23.

17 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 24-25.

18 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1982, s. 981.

ellerine geçiren Karyalılar, Karacasu ilçesinin Gerye köyündeki "Afrodisias" ile Yenice'deki "Kinda" kentlerini kurdular¹⁹.

3. Frigler Dönemi

Dor akınları nedeniyle Anadolu'ya gelen topluluklardan biri de Friglerdir. Frigler'in yerleştikleri bölgeye Frikyaya denmiş ve bölgenin sınırları çeşitli dönemlerde değişiklik göstermiştir²⁰. Frigler, Anadolu topraklarında ilk büyük devleti kuran bir topluluk olup, M.Ö. 1200 yılında Büyük Menderes'in yukarı platosuna yerleşmişlerdir.

Trak kavminden olan Frigler, İlliryalılar'ın saldırısı üzerine boğazlardan geçip, Hitit krallığını yıkarak hakimiyetlerini kurmuşlardır²¹.

VIII. yüzyılın ortalarında I. Gordios'da kurulan Frigya Krallığı'nın başkenti Sakarya ile Porsuk çaylarının ayrıldığı yerin kuzeyinde Gordium kenti idi. İlk Frig Kralı da "Gordios"dur. Frig Krallığı kurulduktan kısa bir sonra Gediz ve Menderes vadilerine kadar genişlemiştir. Frigler kendi krallıkları içerisindeki bir çok kentleri onardıkları gibi yeni kentlerde kurdular. Bugünkü Aydın kentinin bulunduğu Tralles'in de bu dönemde onarıldığı söylenmektedir. Sultnhisar ilçesinin merkezindeki "Nysa" ve Teke köyü yakınlarındaki "Magnezi" kenti de Frigler tarafından kurulmuştur.

İ.Ö. 700'lü yıllara doğru, Anadolu'ya gelen Kimmerler birçok yeri istila etmiş ve doğu sınırları Kızılırmak nehrine kadar uzanan

19 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 1

20 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, 1982, s. 981.

21 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 38.

Frigler Krallığı'na zaman zaman yaptıkları saldırılarla çöküntüye uğratıp, bu Krallığa son vermişlerdir²².

4. İyonlar Dönemi

Dor akınları nedeniyle Frigler'den sonra Anadolu'ya göç eden topluluklardan biri de Eoliler'dir. Eoliler Çanakkale Boğazı ile İzmir arasındaki kıyı bölgelere yerleşmişlerdir. Ege kıyılarına yerleşen bu topluluklara tarihte "İyonlar" adı verilmektedir. Yerleşim bölgelerine ise "İyoni" veya "İyonya" denilmektedir²³.

Ege kıyılarının verimli topraklarına yerleşen İyonlar, kısa sürede buralarda 12 şehir devleti kurarak bu kentleri birer ticaret kolonisi haline getirdiler. Bu kentler şunlardır: Milet, Priene, Miyos, Efes, Foça, Kolofon, Labedos, Teos, Eitre, Klozomen, Sakız ve Sisam. Bu şehir devletlerinden özellikle Milet'in tarihteki önemi büyüktür. Çünkü Milet İyonların bu dönemde en önemli kıyı kenti durumuna idi. İç bölgelerden gelen mallar buradan sevkediliyordu. Dolayısıyla Milet kenti transit geçiş mekezi konumuna idi²⁴.

İyonların kurdukları şehir devletlerinin sakinleri kısa sürede oranın yerli halkı ile kaynaşarak siyasal birliklerini sağlamlaştırdılar. Daha sonraları İzmir'den Milet'e kadar kıyı bölgelerini ellerine geçiren İyonlar böylece Ege bölgesinde geniş ve sağlam bir siyasal birlik oluşturdular. Milet'ten sonra Efes İyonlar'ın merkezi oldu²⁵.

Kısa sürede 12 kıyı şehir devletini oluşturan İyonlar Kuşadası, Güzelçamlı yakınlarındaki Samson Dağı eteğinde bir dayanışma şehri

22 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1982, s. 981-983.

23 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1982, s. 981-983.

24 - Şölen, H.; Gökbel, A., a.g.e., s. 27.

25 - Aydın İl Yıllığı 1973, s. 2.

kurarak, oraya bir de tapınak yaptılar. Tapınağın adı "Paniyonium"dur. Bu tapınak 12 İyon şehrinin kurultay merkezi oldu. Bu toplantı yerinde Hellenlerin (Atina-Ispartalı) girmesi yasaklandı. Çünkü İyonlar her ne kadar Hellenlerle siyasal, kültürel ve sosyal ilişkiler kurarak kaynaşmaya çalışsalar da, dini açıdan onları kendilerinden farklı görerek tapınaklarına almamış olabilirler. Bu açıdan düşünüldüğünde, İyonlarla oranın yerli halkı olan Hellenler'in farklı farklı dini inançlara sahip olduklarını söylemek mümkündür.

İyonlar ticaretteki başarıları kadar felsefede de önemli aşamalar katettiler. İyonlar'ın ünlü bilgini Tales herşeyin ana kaynağının "Su" olduğunu ileri sürerken, Miletli Anaksimandros ise her şeyin ana kaynağının "Sınırsızlık-Sonsuzluk" olduğunu ileri sürmüştür.

M.Ö. 546'da Lidyalılarla Presler arasında yapılan Savaşta Lidyalılar yenilince, İyon şehirleri birer birer Pres Krallığı'na bağlandılar. Presler'in hoşgörüsüz davranışları şehirler arasındaki bağları kopardı. Daha sonra M.Ö. 500 yılında başlayan karışıklıklar sonucu, şehirlerdeki halkların bir kısmı Mezopotamya'ya sürülürken geri kalanlar ise köle durumuna getirilmişlerdir²⁶.

İyonlar'ın kent devletçikleri, Lidya Krallığı'nın egemenliğini tanımış tiranlıklar biçiminde yönetiliyorlardı. Lidya devleti, başlangıçta gücü ile elde ettiği üstünlüğü, kültür ve ticarete pekiştirilmiş bir ilişki haline sokmasını bilmiştir. Dünyada ilk kez sikke basıp parayı icat eden Lidyalılar, kara ticaret yollarını ellerinde tuttuklarından, kendi ticaretlerine yaradığı için, İyonları koloniler kurmaya teşvik etmişlerdir. Tralles'ten (Aydın) ve başka kentlerden gelen mallar Milet'ten deniz yoluyla başka yerlere dağıtılıyordu.

26 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 39.

5. Lidyalılar Dönemi

Dor akınları sonucunda meydana gelen göç dalgaları ile Anadolu'ya gelen kavimlerden biriside Lidyalılar'dır. Lidyalılar uzun süre Frigler'in egemenliği altında kaldılar. Kimmerler'in amansız saldırılarından dolayı siyasal etkinlerini kaybeden Frigler'in, bu durumundan faydalanmasını bilen Lidyalılar bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Lidyalılar, güneyde Menderes ırmağı ile sınırları çizilen Karya (Muğla) doğuda Frigya (Denizli-Muğla) ve kuzeyde Misi ile (Kütahya-Balıkesir) çevrili bölgeye yerleşmişlerdir. Merkezleri ise "Asuva" kenti idi ki bu kent daha sonraları "Sard" olarak anılmıştır²⁷.

Lidya devleti Kral Krezius zamanında altın çağını yaşadı. Ancak bu çok kısa sürdü. Pers Kralı "Kyros" İ.Ö. 546 yılında Anadolu üzerine yürüyüp, çok güçlü sanılan Lidya egemenliğine son verdi. Bunun üzerine Lidya devletinin bağımsızlığını tanıyan İyonya şehir devletleri Pers Kralı Kyros'a elçiler göndererek, Lidya ile olan ittifaklarını bundan sonra Perslerle sürdürebileceklerini bildirdiler. Kyros, Milet elçisi hariç hepsini geri gönderdi. Bunun üzerine İyonlar, Kuşadası ilçesinde bulunan merkezleri "Panionion"da bir kurultay toplayarak Milet hariç kendi aralarında bir savunma birliği kurdular²⁸.

Bunun üzerine Kyros generallerinden Med'li kumandan Mazaris'i İyonlar'ın üzerine gönderdi. Büyük Menderes Irmağı'nı geçen Mazaris, Tralles ve Nysa'yı ele geçirip yağmaladı. Mazaris'in ölmesi üzerine bu işi Harpogos sürdürdü. Harapagos Karia ve Likya'yı da Pers egemenliği altına aldı²⁹. Perslerle uzun süre devam eden savaşlar sonunda İyon,

27 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, 1982, s. 983.

28 - Sağdıç, Ozan; Aydın, Ankara, 1988, s. 11.

29 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 11.

şehir devletleri birer birer perslere yenildiler. Yağma ve yıkıma uğradılar. Fakat M. Ö. 529'a Pers Kralı Kurus'un ölümü üzerine Aydın ili ve çevresinde bulunan kentler biraz rahatladılar. Milet, Priyen, Afrodiasias, Nysa, Tral şehirleri yeniden onarıldılar. Ama bu rahatlık uzun sürmedi, 521 yılında Daryüs I. Kral olunca Pers ordusu her tarafı yakıp yıkarak ilerlemesini sürdürdü. Milet kenti önünde altı yıl süren bir deniz savaş sonunda bütün İyon kentleri Persler'in eline geçti. Yinede karışıklıklar devam etti. M.Ö. 485 yılında Daryüs'ün yerine kral olan Serhas zamanında yapılan Plate savaşında Persler yenildiler. Persler Didim ve Mağnezi'deki tapınaklarını yıktılar ve hazinelerini yağmalayarak Kral Serhas'a gönderdiler. Bu yenilgi sonundan İran ordusunda çözümler başladı. Nihayet M.Ö. 333'de İskender ordusunun Çanakkale Boğazından Anadolu'ya geçmesi üzerine İran ordusu bozguna uğradı³⁰.

Özellikle VI. yüzyıla Alyettes ve Krezüs zamanlarında çok geniş bir sahada siyasi bir güç oluşturan Lidyalılar, bu güçlerini ticaretteki başarılarıyla pekiştirmişlerdir. Tarihte ilk parayı kullanan Lidyalılar, ülke sınırları içerisinde birçok yollar ve kervansaraylar yapmışlardır. Milet'ten başlayıp Tralles'ten (Aydın) Orta Anadolu, Kilikya, Suriye'den geçtikten sonra İran içlerine hatta Sinop üzerinden Karadeniz'e bağlanan ünlü Kral yolu Lidyalılar tarafından yapılmıştır. Hem siyasi hem de ticaret yönünden çok güçlü olan Lidya Devleti, Persler'in Anadolu topraklarına gelmesiyle son bulmuştur. Fakat Persler'in Lidya devletinin bağımsızlığına son vermesi çok kolay olmamıştır. Yıllarca süren savaşlar sonunda Lidyalılar Perslerin

30 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 2.

eğemenliği altına girmişlerdir. Hatta Milet kenti 6 yıl gibi uzun bir savaş neticesinde Persler'in eğemenliği altına girmiştir.

6. Persler Dönemi

Medler'le yapılan savaş sonunda İran toprakları üzerinde güçlü bir devlet kurmayı başaran Persler zamanında Anadolu, özellikle ekonomik bakımdan en parlak dönemini yaşamakta idi. Buldukları bölgede ekonomik gücü ellerinde bulunduran Lidyalılar'ın zenginliği Persler'in ilgisini çekmekteydi. Lidya devleti Kral Krezüs zamanında altın çağını yaşamakta idi. Ancak bu şaşalı dönem çok kısa sürdü. Pers Kralı Kyros İ.Ö. 546 yılında Anadolu üzerine yürüyüp, çok güçlü sanılan Lidya eğemenliğine son verdi³¹.

Böylece Batı Anadolu'nun büyük bölümü ve Aydın ilinin Menderes'in kuzeyinde kalan bölümü Pers eğemenliğine girmiş oldu. Perslerin Lidya Krallığını ortadan kaldırması, yörede bulunan devletlerin bir birlik oluşturmalarına yol açtı. Milet dışında bütün İyon şehir devletleri Persler'e karşı ittifak oluşturdular. Bu durum üzerine harekete geçen Persler general Mazaris yönetiminde İyonya üzerine yürüdü. İyon devletleri birer birer yenilerek teslim olmak zorunda kaldılar. İlerlemesini sürdüren Persler Tralles ve Meander'i daha sonra da Nysa ve Prien şehirlerini eğemenliği altına alarak Aydın yöresine tamamen hakim oldular. Bütün kentler Pers Satraplığı'na bağlandı³².

İ. Ö. 500 yılında Miletli Persler'e karşı ayaklandılar. Kısa sürede bütün bölgeye yayılan bu isyana tarihte "İyonya İhtilali" adı verilmektedir. İsyân 497 yılından itibaren bastırılmaya başlandı. Uzun

31 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 11.

32 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İst. 1982, s. 983.

bir kuşatmadan sonra Pers donanması Miletlileri yendi böylece isyan bastırılmış oldu³³.

Milet kentinin Pers eğemenliği altına girmesinden sonraki yıllarda, Perslerle Yunanlılar arasında savaşlar başladı. Bu savaşların sonuncusu İ.Ö. 479 yılında Aydın kıyılarında Dilek yarımadasında olmuş ve savaş Persler'in yenilđisiye sonuçlanmıştır. Daha sonra Atina ile Sparta arasında çıkan savaşta Perslerin Spartılara yardım etmesiyle Atina yenildi³⁴. Böylece Aydın ve çevresi Makedonya Kralı Büyük İskender'in Anadolu topraklarına girmesine kadar, uzun bir dönem Persler'in hakimiyeti altında kaldı.

M.Ö. 333 yılında Büyük İskender güçlü bir odu ile Çanakkale boğazından Anadolu'ya geçti. Granikos savaşında Pers ordusu bozguna uğratılarak, Anadolu topraklarındaki Pers eğemenliğine son verildi.

B. ROMA VE BİZANSLILAR DÖNEMİNDE AYDIN İLİ VE ÇEVRESİ

M.Ö. 333 tarihine Çanakkale Boğazından Anadolu'ya geçen Büyük İskender'in ordusu ile İran ordusu Granik çayı kenarında karşılaştı. İran ordusunda hakimiyeti altında bulundurduğu İyonya ve Lidya şehirlerinden birçok asker vardı. Burada yapılan savaş sonunda İran odusu bozguna uğradı. İskender ordusunun kazandığı büyük başarılar, bütün Anadolu'yu telaşa düşürdü. Tral ve Meandir Mağnizesi ahalisi, şehirlerini İskender'in tahribatından kurtarmak için Büyük İskender'e elçi göndererek şehirlerinin kendisine teslim olduğunu bildirdiler³⁵. İyonya Milet şehir devleti İranlılar'ın yardımı ile İskender

33 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 11.

34 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 12.

35 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 39.

ordusunu epey uğraştırdı. Fakat sonunda diğerleri gibi Milet şehri de İskender ordusuna boyun eğmek zorunda kaldı.

Milet'in düşmesinden sonra, buradan Kari (Muğla) bölgesine geçen İskender, Halikarnas, Bodrum'da İran ordusunu ikinci kez bozgun uğrattı. Böylece şimdiki Aydın ili sınırları içinde bulunan, Alabandos, Afrodisiyas, Missa, Kina şehirleri de Büyük İskender'in egemenliği altına girmiş oldu³⁶.

Büyük İskender bundan sonra Aydın ilini seferleri için bir üs olarak kullandı³⁷.

Asya'nın büyük bir kısmını kısa sürede hakimiyeti altına alan Büyük İskender, genç yaşında 323 tarihinde vefat edince, hakimiyeti eline geçirmek isteyen generaller arasında savaşlar başladı. Bu dönemde Aydın ve çevresi İskender'in generallerinden Suriye Kralı Selefkus'un eline geçti (M.Ö. 281)³⁸.

İskender'in ölümünden sonra, bıraktığı geniş ülke sınırları içerisinde bir de Bergama Krallığı vardı. İskender'in generalleri arasında devam eden hakimiyet mücadelesinden korkan Bergama Kralı, Romalılar'dan yardım istedi. Bunun üzerine Romalılar Andolu'ya girdi. Aydın ili toprakları M.Ö. 192 yılından itibaren Romalılar'ın saldırısına uğramaya başladı³⁹. İ.Ö. 189 tarihinde Efes'e gelen Roma konsülü "Manlios", Bergama Kralı "Eumenes"'in kardeşini yanına alarak, Galya seferine çıktı. Bu sefer sonunda yapılan andlaşma ile Aydın yöresi Bergama krallığına bırakıldı⁴⁰.

36 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 39.

37 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 39.

38 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 1, 2.

39 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 40-41.

40 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 13.

Bergama Kralı III. Attalos İskender ordusuna karşı Romalılar'ın kendilerine yardım etmelerinden çok memnun olmuş ki bunlara bir vefa borcu olarak ölümlerinde ülkesini Roma'ya bırakmayı uygun görmüş. Böylece Aydın yöresinde Roma egemenliği altına girmiş oluyordu.

Romalılar Aydın yöresini yeni kurdukları Asya Eyaletine bağladılar⁴¹. Efes'i başkent Alabanda'yı da örgüt merkezi yaptılar. Priyen, Milet ve Nyssa şehirleri buraya bağlandı⁴². Anadolu topraklarını iki prekonsüllüğe ayıran Romalılar, Büyük Menderes'in kuzeyinde kalan kentleri Trakya Prekonsüllüğüne bağladılar⁴³. Yukarıda da belirtildiği gibi Menderes'in güneyinde kalan kentler de Asya Prekonsüllüğüne bağlanmış olsa gerek.

M.S. 395 yılında Roma topraklarını İmparator Teodos iki oğlu arasında paylaştırdı. Böylece imparatorluk toprakları Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmış oldu. Bu paylaşma sonucunda Aydın çevresi Doğu Roma toprakları içinde kaldı. İki oğuldan Arkadyüs doğu İmparatoru oldu. Bununla beraber Roma İmparatorluğu teorik bakımdan bir tek imparatorluk konumunda idi. Fakat bu teklik sadece siyasal yönde olup, sosyal yönden ayrılıklar başlamıştı. İmparatorlardan biri savaş işlerine, diğeri ise idari işlere bakacaktı. Fakat IV. yüzyılın sonunda, İmparatorluklar arasındaki bu bağılılık çözülmüş ve Batı Roma İmparatorluğu büyük Batı Hun imparatoru Atilla'nın hücumu karşısında tamamen ortadan kalkmıştır⁴⁴.

Merkezi İstanbul (Bizans) olan Doğu Roma İmparatorluğu ise varlığını bir süre devam ettirdi. Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti

41 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 14

42 - Aydın İl Yılığ, 1973, s. 3.

43 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İst. 1981, s. 984.

44 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 45.

olan İstanbul'a çok önem verilirken, devlet örgütünde Hristiyanlık resmi devlet dini olmaya başladı. Din işlerine bakan piskoposlar idarede söz sahibi olmaya başladılar. Sonuçta devlet düzeni tamamen dinselleşti. İdari bakımdan devlet patriklere ayrılmıştı ki, bu dönemde Aydın ili Anadolu patrikliğine bağlandı. Milet ve Priyen kentleri birer başpiskoposluk haline getirildi⁴⁵.

X. yüzyıldan itibaren Anadolu içlerine sızan Türkler, özellikle 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra kitleler halinde akın akın Anadolu topraklarına yerleşmeye başladılar. Kısa sürede Anadolu toprakları Selçuklu Türkleri tarafından feth edilince, Aydın çevresi Selçuklu Türklerinin egemenliği altına girmiş oldu. Kaldı ki Tralles (Aydın) kenti Roma çağındaki önemini Bizans döneminde yitirmeye başlamıştı. Bir tepe üzerinde bulunan kent Menderes vadisine yayılmaya başladı. Kısa süre sonra da Türklerin eline geçmiş oldu⁴⁶.

C. SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE AYDIN VE ÇEVRESİ

Gazneli Mahmut'un komutasında Horasan'a geçen Oğuz Türkleri XI. yüzyılın birinci yarısının sonlarına doğru Bizans'ın doğu sınırlarını tehdit etmeye başladılar. Oğuz Türkleri, Horasan'da kurulan Selçuklu Devleti'nin yardımı ile zaman zaman Bizans topraklarına akınlar yapıyorlardı. Bu akınlar Selçuklular tarafından Anadolu'nun fethi için bir keşif ve ön hazırlık mahiyetindeydi. Bir ara Bizans sınır boylarına yerleştirilen Oğuzlarla Tuğrul Bey ve Kutalmış İbrahim İnal komutasındaki Oğuz güçleri birleşerek Erzurum'a kadar ilerlediler.

45 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 3.

46 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 15.

1059'da Oğuz Türkleri tarafından Sivas'ın alınması üzerine, batı Anadolu'ya Türk akınları başlamış oldu. Fakat bu akınlar ara sıra tekrarlanmakla beraber, devamlı bir yerleşme mahiyetinde değildi⁴⁷. Türkler'in bu amansız akınlarını durdurmak isteyen Bizans İmparatoru, Diyojenis büyük bir ordu hazırlayarak Alp Arslan komutasındaki Türk orusu ile 26 Ağustos 1071'de Malazgirt'te karşılaştı. Yapılan Meydan Muharebesi sonucunda, Bizans ordusu darma dağın oldu. Hatta İmparator Diyojenes esir düştü. Fakat büyük komutan Alp Arslan onu serbest bıraktı. Türkler'in Anadolu topraklarına kesin olarak yerleşmeleri Malazgirt Zaferi'nden sonra başladı.

Malazgirt bozgunu, Bizanslılar arasında büyük bir tefrikaya sebep oldu. İmparatorluğun siyasal birliği bozuldu. İsyanlar ve ihtilaller baş gösterdi. Bütün Anadolu Türklere karşı müdafaasız bir halde kaldı⁴⁸. Özellikle Selçuklular'ın idaresi altında bulundurdukları halka din ve mezhep özgürlüğü tanınması Anadolu fütuhatını kolaylaştırıyordu. 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden kısa bir süre sonra baştan başa Anadolu Selçuklular tarafından fethedildi.

Hikmet ŞÖLEN'e göre Aydın havalisinin Selçuklular zamanında kim tarafından ve hangi tarihte fethedildiği kesin olarak belli değildir. Bununla beraber Hikmet ŞÖLEN Ege ve Marmara bölgesinin Anadolu Umumi Valisi Süleyman Şah tarafından fethedildiğini göz önüne bulundurarak Aydın havalisinin de Süleyman Şah tarafından fethedildiği görüşünü ileri sürmektedir. Tarih olarak ise 1077-1084 yılları arasında olabileceği, «Aydın ili ve Yörükler» adlı eserinde belirtmektedir⁴⁹. «Vilayetlerimizin Tarihi» adlı eserde ise Aydın'ın Kutalmışoğlu I.

47 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 76.

48 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 76.

49 - Şölen, Hikmet; Aydın İli ve Yörükler, Aydın 1945, s. 6-7.

Sultan Süleyman Şah'ın komutasında Türk-Oğuz orduları tarafından fethedildiği yazılmakla beraber feth ediliş tarihi konusunda bir bilgi verilmemektedir⁵⁰. Bazı kaynaklarda ise Aydın ve çevresinin İzmir dahil olmak üzere, Çaka Bey tarafından fethedildiği belirtilmektedir. Osman TURAN'a göre ise Aydın ve Denizli havalisi Selçuklu Sultanı Mesud, doğuda uğraşırken, Türkmenler tarafından fethedilmiştir⁵¹. Kaynaklarda Aydın ve çevresinin Süleyman Şah tarafından fethedildiği ağırlık kazanmaktadır. Aydın Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sırasında Selçuklular'ın idaresine girdi ise de, XII. yüzyıl başlarında Bizanslılar tarafından geri alındı. 1177'ye doğru tekrar II. Kılıçarslan'ın kuvvetleri tarafından zaptedildi. Fakat hemen sonra İmparator I. Manuel burayı geri almayı başardı⁵². Batı Anadolu, dolayısıyla Aydın Selçuklularla Bizanslılar arasında kısa sürelerle el değiştirmiştir. Türkler tarafından Anadolu'nun fethi karşısında, koyu bir din taassubu içinde bulunan Avrupalılar, Türklere karşı büyük bir haçlı ordusu vücuda getirdi. Tamamen dini amaçla oluşturulan haçlı seferlerinin ilki, I. Kılıçarslan zamanına yapıldı. Aydın'ın kısa sürede Türklerle Bizanslılar arasında el değiştirmesi haçlı seferleri sırasında oldu. Aydın ve çevresindeki Bizans Türk mücadelesi yaklaşık ikiyüz yıl devam etmiştir.

Haçlı orduları sayesinde kaybettiği toprakları geri alma düşüncesinde olan Bizanslılara karşı, Kılıçarslan sürekli karşı koymak zorunda kaldı. Bu dönemde Selçuklu devletinin yönetim merkezi olan İznik Bizanslılar'ın eline geçti. Kılıçarslan'ın 1170'de vefatından sonra Ege bölgesindeki boşluktan fayalanan Bizanslılar, İzmir ve Ayasuluğ'u

50 - Vilayetlerimiz Tarihi, 1968, s. 102 (Basım yeri belli değil).

51 - Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993, s. 180.

52 - T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., C. IV, İstanbul 1991, s. 235.

geri aldılar. Daha sonra ise Salihli, Alaşehir kasabalarını, 1120'de de Aydın'ı almağa muvaffak oldular. Bu suretle Gediz ve Menderes ırmakları arasındaki bölge Bizanslılar'ın eline geçmiş oluyordu⁵³. Yukarıda da belirttiğimiz gibi II. Kılıçarslan'ın komutasındaki Türk kuvvetleri 1177'de Menderes Vadisini baştan başa feth ederek Aydın ve havalisini Selçuklu sınırları içine almış oldular.

Aydın'ın alınmasından sonra II. Kılıçarslan Ege denizine kadar olan bütün bölgeyi ele geçirdi. Fakat Bizans İmparatoru Manuel Tüklerin bu ilerleyişini durdurduğu gibi kaybettikleri bütün toprakları geri almayı başardı. 1186'da II. Kılıçarslan'ın komutanlarından Şemseddin tekrar ege havzasına girerek küçük Menderes vadisini ele geçirdi. 1189'da Haçlı ordularının başında bulunan Alman İmparatoru Frederik Gelibolu'dan Anadolu'ya geçerek Alaşehir yolu ile (Lodisa-Denizli)'ye geldi⁵⁴.

Bu tarihten sonra Anadolu'da Bizans tehlikesi yavaş yavaş bitmek üzere iken, Selçuklular'da taht mücadeleleri başlıyordu. Çünkü II. Kılıçarslan daha sağlığında ülkesini eski bir Türk geleneği olarak, onbir oğlu arasında taksim etmişti. II. Kılıçarslan'ın vefatından sonra kardeşler arasında başlayan taht mücadelesi birçok kanlı savaşlardan sonra, 1196'da Rüknüddin Süleyman'ın kardeşlerini bertaraf ederek Selçuklu devletinin başına geçmesiyle son buldu.

Selçuklu devletinde durum böyle iken Bizans İmparatorluğunda da durum farksızdı. Özellikle Gıyasuddin Keyhüsrev zamanında İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesiyle birlikte, Anadolu'da küçük küçük bir takım Rum beylikleri oluşmaya başlamış oldu. Bu durum karşısında telaşa düşen Bizans imparatoru Aleksi Komenonu,

53 - Şölen, H.; Gökbel, A., a.g.e., s. 77.

54 - Şölen, H.; Gökbel, A., a.g.e., s. 47.

Selçuklu Sultanı Gıyasüddin Keyhüsrev'den yardım diledi. Latinlerle yapılan savaş sonunda Gıyasüddin Keyhüsrev'in şehid edilmesi ile Selçuklu ordusu bozguna uğradı. Bu tarihten sonra, Selçuklu Sultanları, Anadolu'nun doğu ve güney taraflarını fütuhata başladıklarından dolayı, 60 yıl kadar Ege havzasında Rumlarla Türkler arasında barış devam etmiştir⁵⁵.

Selçuklular doğu ve güneyde fütuhat hareketlerini sürdürürken, doğuda Moğol tehlikesi başladı. Selçuklular'ın 1243 tarihinde Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı'nda yenilmesi üzerine Anadolu Selçuklu Devleti güç kaybetmeye başladı. Selçuklu Devleti'nin zayıflamasından istifade eden sınır boylarına yerleştirilen Uç Beyleri, teker teker bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Bu durum ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin fiilen sona erdiğini gösteriyordu. Selçuklu Devleti'nin yerinde kurulan Beyliklerden Menteşe ve Aydınöğulları beyliğı Aydın ve Muğla çevresinde kurulmuştur.

D. BEYLİKLER DÖNEMİNDE AYDIN VE ÇEVRESİ

1. Menteşeoğulları Beyliğı

Karya mıntıkası (şimdiki Muğla vilayeti) 1261'den sonra Karya sahillerinden başlayarak Türkler'in istilasına uğramıştır. Bizans imparatoru VIII Mihail, Türkleri Karya'dan çıkarmak için oğlu Andronikos'un komutasında Batı Anadolu'ya bir ordu göndermiş ise de, bu ordunun Nif (Kemal Paşa) tarafında bulunduğu sırada, Menteşe

55 - Şölen, H.; Gökbel, A., a.g.e., s. 79-80.

komutasındaki Türk kuvvetleri 1282 tarihinde Tral-Aydın ile bunun yakınındaki Tisa-Güzelhisar mevkiilerini zaptetmiştir⁵⁶.

Uzunçarşılı'ya göre Mentеше Oğulları Beyliği, İznik İmparatorluğu zamanında Meğri (Fethiye) taraflarından içeri doğru girerek sahil ile Denizli dağları arasında yerleşen Türkmenler tarafından kurulmuştur. Mentеше Beyliği de Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollar tarafından yıkılmasıyla birlikte diğer Uç Beyleri gibi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Beyliğin kurucusu Mentеше Bey'dir. Mentеше Bey ele geçirdiği topraklara kendi adını vermiştir⁵⁷. Mentеше Bey'in ölümünden sonra, onun damadı Sasa Bey Magnesia, Prien, Ayasuluğ bölgelerini beyliğine katıp, Aydın bölgesini tümüyle ele geçirdi. Sasa Bey'e bu fetihleri sırasında, Germiyan Beyliği'nin bir subaşı olan Aydınoğlu Mehmet Bey yardım etmişti. Daha sonra Sasa Beyle Aydınoğlu Mehmed Bey'in arası açıldı. Mehmet Bey fethedilen yeni topraklar üzerinde 1308 yılında kendi beyliğini kurdu⁵⁸.

Bazı kaynaklarda Aydın yöresinin, Aydınoğullarına çeyiz karşılığında verildiği belirtilmektedir. Çünkü Sasa Bey, Mehmet Bey'in oğlu Süleyman, Şaha kızını vermiş ve düğün hediyesi olarak da Aydın yöresini vermiştir.

2. Aydınoğulları Beyliği

Eski Lidya ve İyonya bölgesinde bir beylik kurmuş olan Aydınoğlu Mehmet Bey, ilk zamanlarında Germiyan ordusu subaşı, yani ordu komutanı idi. Diğer Uç Beyleri gibi Bizans İmparatorluğunun

56 - Uzunçarşılı, İ. Hakkı; Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1988, s. 70.

57 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 85.

58 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 17.

taht ve taç kavgaları sebebiyle yıkılmasınan istifade ederek Germiya hükümdarı I. Yakup Bey'in emriyle Ege denizine inerek elde ettiği yerlerde babası adına bir Beylik kurmuştur⁵⁹.

Aydınoğulları Beyliği, bugünkü Aydın ili toprakları üzerinde 1300 tarihinde kurulmuştur. Beylik yaklaşık 125 yıl yaşamıştır. Beyliğin kurucusu Mehmet Bey, buralara daha önce gelip yerleşen v Bizanslılar'ın baskısı sonucu Hristiyanlığı kabul eden, fakat Türkçe konuşan yerli Türk boyları ile iyi ilişkiler kurdu. Halkı Türk olan yerleşim merkezlerinden biri de Birgi idi. M.S. 1307'de Birgi'de zafer edildi. Birgi Beyi kızını Mehmet Bey'e vererek toprakları v askerleriyle birlikte Aydınoğullarına katıldı. Birgi aynı zamanda Aydınoğullarının merkezi oldu⁶⁰.

Mehmet Bey egemen olduğu yerleri beş bölüme ayararak oğullarının her birini oralara "Bey" olarak atamıştır. Ayasuluğ (Efe Selçuk) ile Sultanhisarı büyük oğlu Hızır bey'e, İzmir'i ikincioğlu Umur Bey'e, Bodemya'yı (Ödemiş) üçüncüoğlu İbrahim Bahadır Bey'e Tire'yi dördüncü oğlu Süleyman Bey'e verip en küçük oğlu İsa Bey'i d yanında alıkoymuştur.

Mehmet bey 1308'de Aydın iline hakim olduktan sonra fetihler başlatarak İzmir'in müslüman kesimi ile Ayasuluğ (Selçuk), Tire Sultanhisarı ve Bodemya'yı (Ödemiş) ele geçirdi. Mehmet Bey 1334'de bir av esnasında suya düşüp hastalandı ve vefat etti. Mehmet bey'i yerine diğer kardeşlerinin ittifak ve ısrarlarıyla ikinci oğlu Umur Be

yirmibeş yaşında idi. Kardeşleriyle elbirliği ile hareket eden Umur Bey'in hükümdanlık devri aşağı yukarı fasilasız savaşlarla geçmiştir⁶¹.

Umur Bey'in ilk zamanlarında Venedik, Rodos ve Kıbrıs filolarından meyana gelen bir haçlı donanması İzmir'i almak için, taaruz ettiyse de geri çekilmek zorunda kalmıştır. Umur Bey, Saruhanoğlu Süleyman Beyle birlikte Yunanistan ve Mora'ya sefer yaparak sayısız esir ve ganimetlerle İzmir'e döndü (1335). Aynı yıl Alaşehir'i de hakimiyeti altına alan Umur Bey, Bizanz İmparatoru III. Andronikos'a Foça valisinin isynına karşı yardım etti. Bundan sonra da Bizanslılarla olan dostluğunu sürdürdü. III. Andronikos'un ölümünden sonraki devirde Umur Bey idaresindeki Aydınogulları, Türk Beyliklerinin en güçlülerinden birisi oldu. Bu dönem Aydınogulları için her yönden önemli gelişmelerin görüldüğü parlak bir devir olmuştur. Umur Bey İzmir'i kuşatan Haçlı donanmasını kırmak istediysede Buna muvaffak olamadı. Aşağı İzmir'i haçlılara bırakmak zorunda kaldı ve 1348 tarihinde yapılan bu savaşta vefat etti⁶².

Umur Bey'in vefatından sonra Ayasulug (Efes-Selçuk) beyi olan büyük kardeşi Hızır Bey, Aydınogulları Beyliğinin başına geçti. Hızır Bey haçlılara karşı fazla direnemedi, 18 Ağustos 1348'de 20 maddelik çok ağır şartlara haiz ve papa tarafından da onaylanan bir anlaşmayı imzalamaya mecbur kaldı. Bir nevi kapitülasyon niteliğinde olan anlaşma sonunda Aydınogulları Beyliği gittikçe kuvvetkaybetmiştir. Hızır Bey zamanında Beyliğin merkezi Ayasuluğa (Efes) nakledilmiştir⁶³.

61 - Uzunçarşılı, İsmail H.; a.g.e., s. 104.

62 - T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Aydınogulları Maddesi, C. IV, İstanbul, 1991, s. 240.

63 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1982, s. 985.

Hızır Bey'in hükümdarlığı zamanında kardeşlerden İbrahim Bahadır, Umur Beyden az önce Süleyman Şah'da 1349'da vefat ettiğinden, Mehmet Bey'in hayatta kalan en küçük oğlu İsa Bey Aydınoğulları hükümdarı olmuştur. Kaynaklarda İsa Bey dönemi hakkında fazla bir bilgi yoktur. Herhalde İsa Bey dönemi Umur Bey ve Hızır Bey dönemine nazaran sönük geçmiş. Fakat İsa Bey zamanı fikir ve sanat alanında ileri bir dönem olmuştur. Bu dönemde yapılan ve sonraki dönemlerde yapılan "Osmanlı Cami Modeli"ni oluşturan Ayasuluğ (Efes) 'daki İsa Bey Camiisi büyük önem taşımaktadır⁶⁴.

İsa Bey 1371'de Venediklerle kardeşi zammındaki eski antlaşmayı yenilemiştir. Bu sırada Anadolu'ya istilaya başlayan Osmanlılarla İsa Bey'in ilişkileri hakkında bilgi yoktur. Ancak Sultan Murat Kosova savaşına gitmeden önce, Anadolu beylerinden askeri yardım istemiş, İsa Bey'de ona bir miktar kuvvet göndermiştir. Savaşta şehit olan Sultan Murat'ın yerine geçen Yıldırım Bayezid, Rumeli'ndeki durumu düzelttikten sonra Bursa'ya gelip hazırlık yaptıktan sonra Alaşehir üzerine yürüdü. Alaşehir, etrafı Türklerle çevrilmiş Anadolu'da tek başına kalmış bir Bizans şehri olup, Aydınoğulları'nın koruması altında bulunuyordu. Bayezid, şehri aldığı zaman Aydınoğlu İsa Bey gelip, kendisine saygı göstererek kendisine tabi oldu. Bunun üzerine İsa Bey başkentini Ayasuluğ'dan Tire'ye nakletti. Bayezid, İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun ile evlenmiştir. İsa Bey'in ölüm tarihi belli değildir. Ancak onun Ankara Savaşı'ndan önce öldüğü anlaşılıyor⁶⁵. I. Murat döneminde başlayan Aydınoğulları Osmanlı ilişkileri II. Mahmut zamanında Aydın'ın kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmasıyla son bulmuştur.

64 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 41.

65 - Sevim, Ali; Yücel, Yaşar; Türkiye Tarihi, Ankara, 1989, s. 214-215.

E. OSMANLI DÖNEMİNDE AYDIN VE ÇEVRESİ

Anadolu'da Selçuklu Devleti'nden sonra kurulan Türk Beyliklerinden olan Osmanlı Beyliği kısa sürede beylik konumundan çıkıp devlet haline gelmiştir. Şüphesiz bunda Osmanlı Beyliğinin kurulduğu coğrafi sahanın büyük etkisi olmuştur. Çünkü Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu bölge diğer beyliklere oranla genişlemeye daha müsaitti. Bununla birlikte Osmanlı Beyliğinin kısa sürede bir devlet haline gelmesini sadece buna bağlamak yeterli değildir. Osmanlı Beyliği'nin hak ve adalete dayalı siyasal yapısı özellikle de hakimiyeti altında bulunan tebaya sınırsız din ve vicdan özgürlüğü tanınması da Osmanlılar'ın kısa sürede büyümesinin nedenleri arasında sayılabilir.

Osmanlılarla Aydınogulları'nın ilk ilişkileri Aydınogulları Beyi olan İsa Bey zamanında başlamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Yıldırım Beyazıd Aydınogulları'nın himayesi altında bulunan ve Anadolu'da etrafı Türklerle çevrili bulunan tek Bizans şehri olan Alaşehir'i fethettiği zaman, İsa Bey Yıldırım Beyazıd'e saygı göstererek ona tabi olduğunu bildirmiştir. Böylece Osmanlı Aydınogulları ilişkileri başlamış oluyordu.

Daha sonra 1390 tarihinde Saruhan beyliğini ortadan kaldıran Yıldırım Bayazıd, Aydınogulları beyliği üzerine yürümüştür. O zaman Aydınogulları beyliğinin başında bulunan İsa Bey, Oğuz Türkleri'nin Kayı boyundan olan Yıldırım'ın önünde duramayacağını anladığından, kendi arzusu ile beyliğini Osmanlılar'a bıraktı. Bu tarihten sonra Aydın ve çevresi Osmanlılar'ın hakimiyeti altına girmiş oldu⁶⁶.

66 - Ressamoğlu, E. Lütfi; Ege Rehberi, İzmir, 1952, s. 24.

Aydınoğulları'na uydular⁶⁷. Bunun sonucunda yenilmek üzere olan Timur ordusu savaşı kazanmış oldu. Savaşı kazanan Timur, Aydınoğulları'nın bu yardımı karşısında Aydın ve çevresini tekrar, İsa Bey'in iki oğlu Musa ile II. Umur'a bırakmıştır⁶⁸. Bu durum yaklaşık yirmibeş yıl devam etmiştir. Bunun onüç yılı Osmanlılar için fetret devridir. Fetret devrinden sonra hakimiyeti eline alan II. Murat 1413 tarihinde Aydın'ı kesin olarak Osmanlılar'ın hakimiyeti altına almıştır. Böylece yüzyıl kadar varlığını devam ettiren Aydınoğulları beyliğine son verilmiş oldu.

Osmanlılar döneminde yaklaşık beşyüz yıl huzurlu bir ortam geçiren Aydın, Osmanlılar'ın ilk devrelerinde Anadolu Beylerbeyi idaresi altında kaldı⁶⁹. Daha sonra 1461 tarihinde yeni idari düzenlemeyle Aydın, Kütahya Eyalet merkezinin sancağı durumuna getirildi.

Genel olarak XVI. yüzyılda bütün Osmanlı topraklarında görülen karışıklıklar Aydın çevresinde de XVII. yüzyıldan itibaren etkisini göstermeye başladı. Celâli isyanları adı verilen bu isyanlar sebebiyle

67 - Hammer, Joseph Von, Osmanlı Tarihi, Çev. Mehmet Ata, C. I, İstanbul, 1991, s. 80.

68 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 20.

69 - Ressamoğlu, E. Lütfi; a.g.e., s. 24.

Aydın yöresinde emniyet ve idari düzen bozulmuştur. 1579 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu duraklama devrinde girmişti. Bunun sonuncu merkez ile eyalet arasında kopukluklar başladı. İdarenin güçsüzlüğü yüzünden bütün Anadolu'da olduğu gibi, Aydın çevresinde Yusuf paşa, Kalenderoğlu, Karioğlu gibi eşkiyalar türedi. Bu eşkiya çeteleri sık sık Aydın ve diğer kentleri yağmaladılar. Halk haraca bağlandı. Bu soygun ve isyanlar halkın Osmanlı Devletine olan güvenini sarstı. İsyânların sonucunda birçok sadrazam ve valiler değiştirildi. 1606 tarihinde sadrazam olan Kuyucu Murat Paşa Aydın çevresinin güvenliği için 1607 yılında Halep valisi Hüseyin Paşa'yı görevlendirdi. Hüseyin Paşa Aydın ve çevresindeki isyanları bastırarak tekrar güveni sağladı. 1606-1660 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğunda normal gelişmeler devam ettiysede İmparatorluk bir çöküş içerisinde idi. Bu durumdan faydalanan zorbalar Aydın çevresinde yıllarca terör estirdiler⁷⁰. Bu isyanlar değişik isimler altında 1830 yılına kadar devam etti.

Osmanlının hakimiyeti altında bulunan topraklarda XVI. yüzyılda başlayan isyanlar ve karışıklıklar, imparatorluğun XX yüzyıla hiç beklenmedik şekilde parçalanarak girmesine yol açtı. Dolayısıyla Osmanlı hakimiyeti altında yaşayan milletlerden birçoğu XX. yüzyılda bağımsızlıklarını ilan ettiler. Osmanlı İmparatorluğunun zor anlar geçirdiği bir dönemde I. Dünya Savaşı başladı. Osmanlılar savaşın başlangıcında tarafsızlığını ilan etmişse de, sonraki gelişmeler özellikle Almanların teşviki ile Osmanlı Devleti kendisini savaşın içinde buldu. Savaş devam ederken İtilaf Devletleri (Rusya, Fransa, İngiltere ve İtalya) yaptıkları gizli bir anlaşma ile Osmanlı İmparatorluğunun

70 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 4.

topraklarını kendi aralarında harita üzerinde paylaştılar. 1918'de Almanya ve müttefiklerinin savaşı kaybetmeleri sonucu, Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918 tarihinde şartları çok ağır olan "Mondros Ateşkes Andlaşması"nı imzalamak zorunda kaldı. Daha önce yapılan anlaşma gereğince savaşa son bir yıl içinde giren Yunanlılar 27 Mayıs 1919 tarihinde Aydın'ı işgal ettiler.

1. Aydın İli'nin Osmanlılar Dönemindeki İdari Gelişimi

Aydın Osmanlı yönetimine geçtikten sonra, Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak oldu. Sancağın merkezi Tire kenti idi. Aydın Sancağı'nın Anadolu Eyaleti içindeki idari durumu beşyüz yıl değişmeden devam etti.

1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla birlikte, idari yönetimlerde de bazı değişiklikler yapıldı. Anadolu Eyaleti dörde bölündü. Güzelhisar, Aydın Eyaleti'nin merkezi durumuna getirildi. 1838'de Aydın Eyaleti Saruhan ve Şıgla olmak üzere dört sancağı kapsamaktaydı. 1845'te Denizli Sancağı Aydın Eyaletine bağlandı. Bu arada Saruhan Denizli'den ayrıldı. 1842'de Eyalet merkezi İzmir'e taşındı ise de 1843'te tekrar Aydın'a taşınmıştır. Bu durum 1850'ye kadar devam etti. 1850 tarihinde Sancak merkezi tekrar İzmir'e taşındı. Bu nedenle Eyaletin adı İzmir Eyaleti olarak değiştirildi. 1867 Vilayetler İdaresi Kanunu ile Eyaletler vilayet yapıldı. Bu sırada vilayetin adı yeniden Aydın olarak değiştirildiyse de vilayet merkezi İzmir idi. Aydın vilayeti idari yapısı, İzmir, Saruhan, Aydın, Denizli, Menteşe olmak üzere beş sancağı kapsayacak biçimde düzenlendi.

1867 tarihinden sonra Aydın Sancağına bağlı kazalar şunlardır: Aydın merkez kazası, İğnebad (Germencik)- Köşk, Sobuca, Çine, Karahayıt. Aydın Vilayeti en geniş sınırlarına 1908'de ulaştı. Bu tarihte Vilayetin sancakları şunlardır:

- 1) İzmir Sancağı
- 2) Saruhan Sancağı,
- 3) Aydın Sancağı,
- 4) Menteşe Sancağı,
- 5) Denizli Sancağı⁷¹

F. MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYDIN VE ÇEVRESİ

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını paylaşmak için ihtilaf devletleri Sevr'de aralarında yaptıkları bir andlaşma ile Ege bölgesini savaşa sonradan katılan ve güçsüz olan Yunanistan'a vermeyi kararlaştırdılar. Bu kararlarını uygulamaya koyabilmek için ise, Mondros Mütarekesinin 7. Maddesini kenilerine hukuki dayanak yapıyorlardı.

Bu durumdan çok memnun kalan Yunan Başbakanı Venizelos kamuoyunu da Ege bölgesine işgal etmeyi haklı göstermek için Küçük Asya veya Megalo İdea macerasına girişti. Yüzyıllardır. Anadolu topraklarını kendi topraklarına katmayı düşleyip planlar kuran Yunanlılar, Türkiye'nin şartlarını ideallerini gerçekleştirmek için çok müsait buluyorlardı. Aynı zamanlarda Londra, Paris gibi Avrupa'nın büyük şehirlerinde Yunanlılar tarafından yönlendirilen güdümlü basın

71 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1981, s. 994-995.

büroları açılmış kitap, dergi gazete gibi yayın organları vasıtasıyla propaganda faaliyetlerini en üst düzeye çıkarmışlardı⁷².

Yunanlılar'ın itilaf devletlerinin desteği ile Ege bölgesini işgal etmeye başlamalarıyla birlikte, yıllarca Anadolu'da Türklerle barış içinde beraberce yaşayan özellikle Rum azınlıklar taşkınlıklar yapmaya başladılar. 19 Şubat 1919'da Söke'ye bağlı Yoran'da (Yenihisar) Rumlar ayaklandılar. Kısa sürede çevreye yayılan ayaklanma ile birlikte Rumlar, savunmasız olan Türklere karşı akla hayale gelmedik işkenceler yaptılar. Ayaklanma Aydın'da bulunan 57. tümen tarafından bastırıldı. Böylece aydın ve çevresinde "Milli Direniş Hareketi" başlamış oluyordu.

Ege bölgesinin Yunanistan'a verilmesini istemeyen İtalyanlar, 13 Mayıs'ta Kuşadası'nı, 17 Mayıs'ta da Söke'yi işgal etmişler ve İzmir'e de bir harp gemisi göndermişlerdi. İzmir'in güçlü İtalyan devleti tarafından işgal edilmesinden korkan itilaf devletleri Yunan ordusunun İzmir'e çıkarma işlemini çabuklaştırdılar. 15 Mayıs'ta Yunanlılar İzmir'e çıktılar. Bu tarihten itibaren üç koldan Anadolu içlerine doğru harekete geçen Yunanlıların güney kanadının hedefi ise Aydın yöresi idi. Bunun için önce 22 Mayıs'ta Selçuk'u işgal ettiler⁷³.

Bu arada hiç tasvib edilmeyen bir durum oldu. 26 Mayıs sabahı Aydın'ın 22 kilometre batısında bulunan Yunan kuvvetlerine şehrin anasır-ı muhtelifesini (Çeşitli unsurlar) temsil ettiğini iddia eden bir heyet posta treninin arkasına eklenen hususi bir vagonla gidip, Aydın

72 - Buğdaycı, Aslan; Milli Mücadele'de Nazili, Nazilli 1996, s. 16.

73 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 26.

halkının büyük bir sükunet içinde Yunan işgaline hazır olduklarını bildirmişler ve akşam trenle tekrar Aydın'a dönmüşlerdir⁷⁴.

Selçuk'u işgal eden Yunanlılar, 26 Mayıs'ta Germencik ve İncirli Ova'yı, 27 Mayıs'ta Aydın il merkezini işgal ettiler. İşgal hareketlerini devam eden Yunanlılar, Sultanhisar, Köşk ve Atça'dan sonra 4 Haziran 1919'da Nazilli'yi işgal ettiler. Bu durum karşısında harekete geçen vatanperver kişilerce Çine'de Yörük Ali Efe Liderliğinde bir "Milis" güç oluşturuldu. Bu küçük ulusal güç, 5 Haziran'da Çine'nin İtalyanlarca işgalinden sonra Yunan işgal bölgesine girerek, Malgaç köprüsündeki Yunan askerlerine bir baskın düzenledi. Sabaha karşı Malgaç köprüsü yakınlarına gelen Yörük Ali kuvvetleri, 16 Haziran 1919'da köprünün ayaklarına dinamit yerleştirerek köprüyü havaya uçurdukları gibi üç koldan saldırarak, Yunan askerlerinin hepsini öldürdüler⁷⁵. Böylece Kuvay-i Milliye ilk başarısını kazanmış oluyordu.

Aydın havalisinin Yunanlılar tarafından olaysız bir şekilde işgal edilmesinden sonra dağlarda bölük pörçük yaşayan Efelere uzun zamandır Aydın Kuvâ-yı Milliyesi'nin başında bulunan Miralay Şefik Bey'in Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efeleri 5 Haziran 1919 tarihinde Milli Kahramanlığa davet etmesiyle birlikte, bu Efeler 6 Haziran'da Milli Direniş'e katılmışlardır. Buna mütakip zamanda birçok Efe de Kuvâ-yı Milliye'ye katılmışlardır⁷⁶.

4 Haziran 1919'da Nazilli'yi işgal eden Yunan taburu ve Aydın-Nazilli demiryolunun muhafazası için serpiştirilmiş Yunan kuvvetleri, Kuvâ-yı Milliye'nin Malgaç baskısı gibi faaliyetleri üzerine iyice tedirgin

74 - Akkoyunlu, Turan; İstiklal Savaşında Aydın Kuvâ-yı Milliyesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988, s. 19.

75 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 55.

76 - Buğdaycı, A.; a.g.e., s. 45.

oldular. Nazilli'deki Yunan taburu, Türk Kuvvetleri tarafından taarruz edileceği haberini alınca, 20-21 Haziran'da büyük bir gizlilik içinde geri çekilmeye başladı⁷⁷. Yunanlılar Nazilli'den çıkarırken halktan 40 kişiyi de yanlarında götürmüşler, Atça ve Sultanhisar'dan da yakaladıkları kişilerle beraber hepsini Köşk'te katletmişlerdir⁷⁸.

8 Ağustos 1919'da Birinci Nazilli Kongresi toplandı. Bu Kongrenin aldığı kararlar gereğince "Heyet-i Milliyeler" kuruldu. 19 Eylül 1919 tarihinde İkinci Nazilli Kongresinde Heyet-i Merkeziye örgütünün kurulması somutlaştırıldı⁷⁹.

İsmail Hakkı Bey'in komutasında Nazilli'ye yetişen, Denizli birliği yeniden düzeni sağladı. Bu arada gönüllü oluşan Milis kuvvetler Yunanlılara karşı zaman zaman baskın düzenliyorlardı. Türklerin karşı koyma hareketleri karşısında Yunanlılar Aydın çevresindeki kuvvetlerini de Aydın'da toplamaya başladılar. Bu arada Yunanlılar'a karşı topladığı kuvvetlerle Çiftlik köyünde karargah kuran Teğmen Kadri Bey, 20-21 Haziran 1919 gecesi Yunan askerlerinin bulunduğu karargahlara hücum etti. 22 Haziran'da Yunanlılar ölü ve yaralıları trenle Aydın'a getirdiler. Yunanlılar aynı gün Erbeyli ve civarında ellerine geçirdikleri 72 Türk vatandaşı ile Germencik ve İncirliova'da birçok savunmasız Türk vatandaşını öç almak için öldürdüler⁸⁰.

Başlangıçta işgale bir tepki niteliğindeki direnişler, artık daha belirgenleşmiş, Aydın'ın kurtarılmasına yönelmişti. Bu amaçla 24 Haziran'da Telliende'de, 28 Haziran'da Köprübaşı'nda Yunanlılara karşı iki saldırı düzenlendi. Ancak Yunanlılar sayıca çok fazla olduğu için

77 - Buğdaycı, A.; a.g.e., s. 54-55.

78 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 8.

79 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 26.

80 - Akdoğan, H.; .g.e., s. 56.

somut bir başarı kazanılmadı ama Yunanlılar büyük kayıplara uğradı⁸¹. Bu baskınlardan cesaret alan Milli Kuvvetler, 27 Haziran'da Aydın'ı terketmeleri için Yunanlılara ultiatom verdiler. Yunanlılar bu ultiatoma ertesi gün Köprübaşına saldırıyla karşılık verdiler. Bu durum karşısında saldırıya geçen Kuvâ-yı Milliye savunması, 29 Haziran'da Yörük Ali kuvvetlerinin katılmasıyla Aydın'a girmeye başladı. Neye uğradıklarını şaşırarak Yunanlılar makineli tüfeklerle halkı tarayıp, bazı mahalleleri de ateşe verdiler. 30 Haziran'da ise Ayın il merkezini terketmek zorunda kaldılar. Bu arada Antalya ve Söke'den gelen yardımcı kuvvetlerin yetişmesiyle, Yunanlılar panik içinde kaçımaya başladılar. Yağma ve eşkıyalık yüzünden düşman takip edilemedi. Böylece 33 gün Yunan işgal altında kalan Aydın kurtarılmış oldu. Bu savaş sonunda Aydın şehir merkezi 3 gün gece gündüz yandı. Sokaklar cesetlerle dolu idi. Sağ kalanların büyük çoğunluğu ise tutsak olarak götürülmüştü⁸².

Fakat Milis Kuvvetleri'nin tam olarak örgütlenememesinden dolayı, Aydın kenti 4 Temmuz'da tekrar işgal edildi. Bu işgal sonunda halkın çoğunluğu Çine'ye kaçtı. 30.000 kişilik Aydın'ın nüfusu birden 1000 kişiye düştü. Aydın'daki bu olaylar sırasında Yunanlılar tarafından yapılan katliam ve çıkarılan yangınlar büyük tepkilere neden oldu. İtalyanlar'ın başvurusu üzerine ihtilaf devletlerince oluşturulan soruşturma kurulu, 10 Ağustos'ta Çine'ye daha sonra da Nazilli'ye gelerek bir rapor hazırlayıp Paris Barış Konferansı'na sundular. Aydın'ın ikinci kez işgalinden sonra Kuvâ-yı Milliye birlikleri Köşk-Umurlu Cephesine çekildiler. Bu sırada Yörük Ali Efe 800 kişilik kuvvetiyle Dalama'yı Demirci Efe ise Nazilli yöresini kontrol altında

81 - Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1982, s. 1000.

82 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 13.

tutuyordu. Cephe 23 Haziran 1920'de başlayan Yunan saldırısına karşı büyük direnç gösterdi⁸³.

Bu arada Köşk-Umurlu Cephesinde toplanan, Türk Milli Kuvvetleri aralarında iş bölümü yaparak iki alay kurdular. Daha sonra Batı Cephesi kurulunca Milli Aydın Alayı Türk Ordusu'na katılarak, 37 Piyade Alayı adını aldı. Oluşturulan Milli Kuvvetlerle düşman kuvvetleri arasında küçük çaplı çarpışmalar Mayıs 1919'da başlamış ve bir buçuk yıl kadar devam etmişti. Bu durum karşısında İtilaf devletleri Yunan kuvvetlerinin daha fazla zarar görmesini engellemek için Türk ve Yunan birlikleri arasında bir sınır çizmeye karar verdiler. Kasım 1919'da yapılan Paris Konferansında tamamen Yunan çıkarlarına uygun bir şekilde "Milen Hattı" çizildi. Böylece Yunan işgali bir nevi yasal hale getirilmiş oldu. İşgalleri yasal bir durum alan Yunanlılar, 22 Haziran 1920 günü Milen Hattı'na geçerek genel bir saldırı başlattılar. Her bakımdan üstün Yunan kuvvetleri karşısında, Milli Kuvvetler geri çekilmek zorunda kaldılar⁸⁴.

Milli Kuvvetlerin başarı gösterememesinin asıl sebebi için 1920 başlarında birçok bölgede başlayan ayaklanmaları söylemek mümkündür. Çünkü Aydın yöresinde oluşturulan Milli Kuvvetlerden birçok asker ve gönüllü zeybekler ayaklanmaların bastırılmasıyla uğraşmaktaydılar. Köşk'te oluşturulan cephenin önemli gücü olan Çerkez Ethem kuvvetleri ayaklanmalar nedeniyle cepheden ayrılmak zorunda kalmıştı.

Önemli bir direnişle karşılaşmayan Yunan kuvvetleri ilerlemelerini devam ettirerek, Nazilli üzerine 3 Temmuz'da bir alay muharebe grubu ile taarruz ettiler ve kısa zamanda burayı işgal ettiler.

83 - Sağdıç, O.; .g.e., s. 26.

84 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 15.

Nazilli'deki Türk müfrezesi de Albay Şefik'in emriyle Kuyucak bölgesine geri çekildi. Aynı günlerde Balyanbolu ve Adagide kesimi birlikleri de, Buldan ve Sarayköy istikametlerindeki çekilmelerine devam etmişler ve önemli bir kuvvet olmaktan çıkmıştı⁸⁵.

Milli Kuvvetlerin geri çekilmesi üzerine Yunanlılar Nazilli, Kuyucak ve Sarayköyü Menderes köprüsüne kadar işgal ederek, Afyon'a doğru ilerleyen diğer birlikleri ile Buldan ve Güney civarlarında birleştiler. Daha öncede belirttiğimiz gibi Yunanlılar Ege bölgesinde üç koldan ilerliyorlardı. Birincisi Menemen üzerinden Salihli ve Alaşehir, ikincisi Bayındır ve Ödemiş, üçüncü kol ise Aydın yönünde ilerliyordu.

Aydın toprakları üzerinden yapılan bu ileri hareket 9 Ağustos 1920'de durdu. Bir yıl sonra 10 Temmuz 1921'de yeniden harekete geçen Yunanlılar Kütahya, Eskişehir ve Afyon şehirlerini de işgal ederek Sakarya'ya kadar ilerlediler. Aydın ili toprakları ise Ortaklar-Gümüş Yeniköy'den itibaren Menderes nehrinin kuzey yönü boyunca Burhaniye'ye (Buharkent) kadar işgal altında idi⁸⁶.

Türk ordusunun 26 Ağustos 1922 tarihinde başlattığı Büyük taarruz hareketi ile bozguna uğrayan Yunanlılar, her yerde olduğu gibi en büyük ve en vahşi davranışlarını Aydın ili civarında yaptılar. Yakaladıkları insanları acamasızca öldürdüler. Camilere ve evlere doldurdukları çocukları ve kadınları ateşe verip yaktılar. Bütün yerleşim birimlerini yakıp yıkarak yerle bir ettiler.

Türk ordusu 5 Eylül 1922'de Kuyucak ve Nazilli'ye, 6 Eylül'de Söke'ye, 7 Eylül sabahı da Aydın şehir merkezine girerek, Yunan

85 - Buğdaycı, A.; a.g.e., s. 124.

86 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 17.

işgaline son verdiler⁸⁷. Böylece yaklaşık üçyıldır Yunan işgali altında bulunan Aydın yöresi düşmandan temizlenmiş oldu. Yunanlılar geldikleri gibi geri döndüler, fakat yakıp yıkarak ve akla hayale gelmeyecek katliamlar ve tahribatlar yaparak geri döndüler.

G. AYDIN İL SINIRLARI İÇİNDE BULUNAN TARİHİ CAMİ, TÜRBE VE MEDRESELER

1. Camiler

Üveys Paşa Camii: 1565 yılında Kadı Muhittin Efendi'nin oğlu Üveys Çelebi tarafından yaptırılan Cami, Aydın Merkez ilçe Köprülü Mahallesi'ndedir.

Eski Yeni Camii: 1585 tarihinde Muhittin Efendi'nin oğlu Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Camii merkez ilçe Hasan Efendi mahallesinde olup, ilk zamanlarda Hasan Çelebi Camii olarak bilinirdi.

Ramazan Paşa Camii: 1595 yılında Ramazan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Camii Aydın Merkez ilçe Ramazan Paşa mahallesindedir.

Süleyman Çelebi Camii: Bugün Bey Camii diye anılan bu camii, Merkez ilçe istasyon meydanındadır. 1683 senesinde Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır.

Cihanoğlu Camii: Yarı harab bir halde bulunan camii, 1756 yılında Cihanzade Müderris Abdulaziz Efendi tarafından yaptırılmıştır. Merkez ilçe Köprülü Mahallesindedir.

Şemsi Paşa Camii: Şemsi Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa tarafından 1659 tarihinde yaptırılan bu camii, Ağaclar Arası veya Kırmızı minare adı ile de bilinmektedir. Camii Adnan Menderes Bulvarı üzerindedir.

87 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 64.

Şemsi Paşa Camii: Köşk ilçesinin Yavuz köyünde bulunan camii, Şemseddin Ahmed Paşa tarafından 1030 tarihinde yaptırılmıştır. Camii Aydın Merkezdeki Şemsi Paşa Camii biçimindedir.

İlyas Ağa Camii: (Koca Camii) İlyaszade İlyas Ağa tarafından 1812 senesinde Söke ilçesinde yaptırılmıştır.

Ahmet Gazi Camii: Eski Çine'de 1308 tarihinde Menteşe Beyliği zamanında İbrahim Bey'in oğlu Gazi Ahmet Bey tarafından yaptırılmıştır.

İlyas Bey Camii: Milet harabelerinin bulunduğu yerde 1403 tarihinde Menteşe Bey'i Mehmet oğlu İlyas Bey tarafından yaptırılmıştır.

Kale Camii: Kuşadası'nda olup XVII yüzyılda yapılmıştır.

2. Türbeler

İsmail Türbesi: Merkez ilçe Köprülü Mahallesi'nde Üveys Paşa Camii'nin kuzeyindedir.

Ahi Bayram (Ahi İbrahim) türbesi: Eski Çine'de Ahmet Gazi Camii'nin avlusunda olan türbe, XIV yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır.

Çiftlik Türbesi: Çine Koçarlı yolu üzerinde bulunan türbe Cihanzade Safiye Sultan'a aittir.

Sinandede Türbesi: Nazilli'nin Pınarbaşı semtindedir.

3. Medreseler

İlyas Bey Medresesi: Menteşe Bey'i Mehmet oğlu İlyas Bey tarafından Milet harabelerinin bulunduğu yerde İlyas Bey Camii etrafındadır.

Nasuh Paşa Medresesi: Merkez ilçe Köprülü Mahallesi'nde bulunan Medrese, 1708 yılında Nasuh Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Osmanoğlu Medresesi: Osmanoğlu hanı ve medresesi adıyla bilinen bu tarihi eser, Yunan işgali sırasında yanmış yalnız duvarları kalmıştır.

Cihanoğlu Külliyesi: Merkez ilçe Köprülü Mahallesi'nde yarı harab bir halde bulunan külliye, 1756 yılında Cihanzade Müderris Abdulaziz efendi tarafından yaptırılmıştır. Külliye 23 odalı bir medrese bulunmaktadır.

H. AYDIN'A BAĞLI İLÇELERİN KISA TARİHÇELERİ

1. Aydın Merkez İlçe

Merkez ilçe; doğusunda Köşk ve Yenipazar, batısında İncirliova, güneyinde Koçarlı ve Çine ilçeleri, kuzeyinde İzmir ili ve Aydın Dağları ile çevrilidir. Deniz seviyesinden yüksekliği ise 65 m'dir.

Şimdiki Aydın merkez ilçe'den çok önce şehrin kuzeyinde kurulmuş bulunan "Tralles" kenti eski çağda Ege Bölgesinin önemli şehirlerinden biridir. M.Ö. V. yüzyılda kent bir ara İranlı Persler'in hakimiyetine girmiş, M.Ö. IV. yüzyılda ise Makedonyalılar'ın eline geçmiştir. Daha sonra M.Ö. 189'da Romalılar'ın eline geçen kent, İ.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla birlikte Bizanslılar'ın hakimiyeti altında kalmıştır.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Aydın havalisi Selçuklular'ın eline geçmiştir. Fakat bu kısa sürmüştür. Çünkü XII. yüzyıl başlarında I. Haçlı Seferi sırasında kent Bizanslılarca tekrar geri alınmıştır. 1177'de II. Kılıçarslan tarafından tekrar geri alındıysada İmparator Manuel tarafından geri alınmıştır. Yaklaşık 200 yıl süren

Bizans-Türk mücadelesinde Aydın sık sık el değiştirmiştir. Sonunda Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Keyhüsrev zamanında Mentешеoğulları tarafından kesin olarak Türk egemenliği altına alınmıştır. Mentеше Beyi Sasa Bey zamanında da Aydın kenti Aydınoğulları'nın eline geçmiş ve bu dönemde kentin adı "Aydın Güzelhisarı" olmuştur.

Aydınoğulları döneminde Yıldırım Beyazıd tarafından Osmanlı Devleti'nin eline geçen Aydın Güzelhisar'ı, Ankara Savaşı sonunda Timur'un desteği ile tekrar Aydınoğullarının hakimiyetine girmişse de 1426'da II. Murat zamanında kesin olarak Osmanlı hakimiyeti altına alınmıştır.

Osmanlılar döneminde Anadolu'nun her tarafında görülen "Celâli İsyancıları" Aydın'da da görülmüştür. Aydın yaklaşık beşyüz yıl Osmanlı idaresi altında kalmış ve bu dönemde idari açıdan birçok değişikliklere uğramıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu sona erdiren I. Dünya Savaşı'nın bitiminde, üç koldan Ege Bölgesini işgal etmeye başlayan Yunanlılar 27 Mayıs 1919'da Aydın merkez ilçeyi de işgal etmişlerdir. Üç yıl işgal altında kalan kent, 7 Eylül 1922'de işgalden kurtarılmıştır* .

Merkez İlçe Belediyesi Mahalli İdareler Şefi Yalçın KÖSE'nin verdiği bilgiye göre ilçe 21 mahalleden oluşmaktadır. Mahalleler ve konut sayıları şöyledir: 1) Ata Mahallesi, 1823 konut. 2) Cuma mahallesi, 1700 konut. 3) Cumhuriyet Mahallesi,, 2405 konut. 4) Efeler Mahallesi 2428 konut. 5) Girne Mahallesi, 2440 konut. 6) Güzelhisar Mahallesi, 1778 konut. 7) Hasnefendi Mahallesi, 1543 konut. 8) Kemer Mahallesi, 2785 konut. 9) Köprülü Mahallesi, 1124 konut. 10) Kurtuluş Mahallesi, 2644 konut. 11) Mesudiye Mahallesi, 2620 konut. 12)

* - Merkez İlçeye ait bu bilgiler, "Aydın Tarihi"nin kısa özetidir.

Meşrutiyet Mahallesi, 2310 konut. 13) Orta Mahalle, 2054 konut. 14) Osmanyozgaltı Mahallesi, 3365 konut. 15) Yedieylül Mahallesi, 2350 konut. 16) Zafer Mahallesi, 2440 konut. 17) Adnan Menderes Mahallesi, 2408 konut. 18) İstiklâl Mahallesi, 740 konut. 19) Ilıcabaşı Mahallesi, 380 konut. 20) Mimar Sinan Mahallesi, 485 konut. 21) Zeybek Mahallesi, 440 konut.

Merkez ilçeye bağlı ikisi belde olmak üzere 61 köy bulunmaktadır. Beldeler Dalama ve Umurlu'dur.

2. Bozdoğan İlçesi

İlçe Ege bölgesinin kıyı Ege kesiminin Menteşe yöresinde yer almakta ve Aydın ili'nin güneydoğusunda bulunmaktadır. Güneyde Muğla ve Denizi illeri, doğuda Karacasu, batıda Çine, kuzeybatıda Yenipazar, kuzeyde Nazilli ilçeleriyle çevrili olan Bozdoğan ilçesinin yüzölçümü 849 km²'dir. Bu alan Aydın ili topraklarının % 10.6'sını kaplar. İlçe'nin Aydın il merkezine uzaklığı 72 km'dir⁸⁸.

Madranbaba dağının eteklerinde kurulmuş olan Bozdoğan, Hitit ve Roma uygarlığının merkezlerindedir. Umumi görünüşü ile orta zaman devrinin vasıflarını ve hususiyetlerini kısmen mahafaza eden ilçenin, M.S. XIII yüzyılda, Oğuz Türkleri'nin bir kolu olan Bozdoğanlı ve Doğan Beyli oymakları tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Aşiret reislerinin ismine atfen Bozdoğan adını alan kasaba, askeri amaçlarla kurulmuştur. Bugün Bozdoğan ilçesine bağlı köylerin yarısına yakını aşiretlerinin adını taşımaktadır. Eymir, Güney, Haydere, Kamışlar, Karaahmetler, Kızıltepe, Kızılca köy vb. gibi⁸⁹.

88 - Bozdoğan Belediyesi Tanıtım Rehberi, İstanbul 1980, s. 5.

89 - Özey, Ramazan; Bozdoğan'ın Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Basılmamış Bitirme Lisans Tezi, 1978, s. 5.

Bizanslılardan sonra Malazgirt zaferinin akabinde Anadolu'ya hızla yayılan Oğuz Türkleri tarafından kurulan Bozdoğan, Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın ölümüne müteakip Bizanslılar tarafından tekrar geri alınmıştır. Kısa süreli Türklerle Bizanslılar arasında el değiştiren Bozdoğan XIII yüzyılın ikinci yarısında Menteşe Beyliğinin eğemenliği altına girmiştir. Daha sonra XIV. yüzyılın başlarında Aydınoğulları Beyliği ilçeye hakim olmuştur.

Aydınoğulları Beyliği, İsa Bey'in 1390 yılında Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazıd'e itaatine bildirmesi üzerine, Bozdoğan Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Ankara Savaşı'ndan sonra tekrar Aydınoğulları'nın eline geçmiş ise de bu kısa sürmüştür. 1879 yılında yapılan idari değişikliklerle Bozdoğan ilçe olmuştur⁹⁰.

Belediye Fen İşleri'nden aldığımız bilgiye göre ilçe merkezi dokuz mahalleden oluşmaktadır. Mahalleler şunlardır: 1) Çarşı Mahallesi, en kalabalık mahalledir. 2) Yeni Mahalle, 3) Hisar Mahallesi, 4) Hıdırbaba Mahallesi, 5) Akçay Mahallesi, 6) Cumhuriyet Mahallesi, 7) Yenice Mahallesi, 8) Madran Mahallesi, 9) Eymir Mahallesi. İlçede bulunan konut sayısı 3000 civarındadır.

Nüfus Müdürlüğü'nün verdiği bilgiye göre ilçe merkezinin nüfusu 8034 olup bu nüfusun 3919'u erkek, 4115'i ise kadındır. Köyler dahil toplam nüfus ise 34429'dur. Bu nüfusun 17.043'ü erkek, 17.836'sı kadındır. İlçeden 1995 yılı itibariyle 172 kişi göç etmiştir. İlçeye bağlı 43 köy bulunmaktadır.

90 - Bozdoğan Belediyesi Tanıtım Rehberi, s. 11-12-13.

3. Buharkent İlçesi

Aydın il merkezine 86 km uzaklıkta bulunan Buharkent ilçesi; kuzey, doğu ve güneyden Denizli batıdan ise Kayucak ilçesi ile çevrildir.

Buharkent ilçe merkezinin kuruluşu 1902 yılında başlar. İlçe merkezinin nüfusunu oluşturan Ortakça köyü 14.9.1901 yılında meydana gelen deprem sonucu oturulmaz hale gelmiştir. Bunun üzerine zamanın İzmir valisi bizzat Ortakçı köyüne gelerek incelemede bulunmuş ve köyde tekrar bir iskanın mümkün olmadığını görerek, durumu İstanbul hükümetine bildirmiştir. Yeni bir yerleşim biriminin tespiti için II. Abdülhamit, İtalyan asıllı bir harita mühendisi görevlendirmiştir. İskarpi adındaki İtalyan asıllı mühendis uzun araştırma sonucu bugünkü Buharkent'in yerini tespit etmiştir. Burada 390 konut yaptırılarak, bugünkü Buharkent ilçesinin temelleri atılmış oldu. Yeni kurulan bu yerleşim birimine Burhaniye adı verilmiştir. Bu ismin dönemin Padişahı II. Abdülhamit'in oğlu Burhane'ye izafeten verildiği rivayet edilmekle birlikte, ilçe toprakları içerisinde bulunan jeotermal yataklarından dolayı bu adı aldığı da söylenmektedir⁹¹.

Buharkent ilçe olmadan önce Kuyucak ilçesine bağlı bir kasaba durumunda idi. Kızıldere köyü yakınında bulunan jeotermal alanda Türkiye'nin ilk jeotermal santrali kurulmuştur. Burada 1984'ten bu yana elektrik enerjisi ve kuru buz üretilmektedir⁹².

I. Dünya Savaşı sonunda 22 Ağustos 1919'da Buharkent Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir ve 3 Eylül 1919'da Yunan işgalinden kurtulmuştur.

91 - Buharkent Haber, Yıl 1, Sayı: 1, Buharkent, 1996, s. 3.

92 - Yeni Rehber Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1993, s. 74.

Buharkent Belediyesi Fen İşleri Müdürü Fahri TUNCER'in verdiği bilgiye göre ilçe merkezinde 2500 civarında konut bulunmaktadır. İlçe beş mahalleden oluşan bir yerleşim birimidir. Mahalle isimleri şu şekildedir: 1) İstiklal, 2) Kemâl Paşa, Kemal Paşa mahallesi aynı zamanda gerek konut gerekse nüfus bakımından en kalabalık mahalle durumundadır. 3) Kayaburnu, 4) Zafer, 5) Üç Eylül.

İlçe Nüfus Müdüresi Ayşe Emik'ten edindiğimiz bilgiye göre, Buharkent özellikle Muş, Van, Ağrı illerinden göç olan bir ilçe merkezidir. Son yıllarda ise göç olayı daha da fazla olmaktadır. İlçenin toplam nüfusu 5.795 olup, nüfus artış oranı % 1,85'tir. Kabul edilen artış oranı ise 3'tür. 2028 yılında ilçe merkezinin nüfusunun 17.121 olması tahmin edilmektedir. İlçenin toplam nüfusu ise 11.199'dur.

Bu nüfusun 5795'i ilçe merkezinde, 5404'ü ise köylerde yaşamaktadır. İlçe'ye bağlı sekiz köy bulunmaktadır.

4. Çine İlçesi

Tarihi dönemlerden bu yana önemli bir yerleşim merkezi olan Çine ilçesi, Aydın il merkezinin güneyinde merkeze 37 km uzaklıktadır. İlçe'nin kuzeyinde Aydın Merkez ilçe, kuzeydoğusunda Yenipazar, doğusunda Bozdoğan, batısında Karpuzlu, kuzeybatısında Koçarlı ilçeleri, güneyinde ise Muğla iline bağlı Yatağın vardır.

Daha önceki adı "Kıroba" olan Çine, bu adı bugün ilçe mekezinin 9 km güneyindeki Eskiçine Köyü'nden almaktadır. Çine'ye ilk yerleşenlerin Konyalılar olduğu sanılmaktadır.

Anadolu toprakları ilk çağlardan bu yana bir çok medeniyete beşiklik yapmıştır. Bu topraklar üzerinde kurulan birçok devletten biride, şimdiki Çine ilçesi sınırları içerisinde bulunan Karia Devleti'ydi Resmi tarihçiler, Kariyalılar'ın Çine'ye İ.Ö. 4000 yıllarında geldiklerini

belirtirler. Kariialar Çine bölgesinde bazı yerleşim birimleri kurduktan sonra, batıya yani Ege Denizi'ne geçmişlerdir.

İ.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu toprakları ikiye ayrılınca Aydın ili ve dolasıyla Çine'de Mentешеoğulları zamanına kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kalmıştır⁹³. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türkler'den, Mentешеoğulları ve Aydınoğulları Çine ilçesini hakimiyetleri altına almışlardır. İlçe Mentешеoğulları'ndan Osmanlılara 1426'da II. Murat zamanında geçmiştir. Başlangıçta Muğla Livası'na bağlı iken, tanzimattan sonra Aydın Sancağı'na bağlanmıştır⁹⁴. 1877 yıllarında Çine'ye kalabalık bir göçmen kafilesinin gelmesiyle birlikte 1880 yılında Çine ilçe olmuştur.

I. Dünya Savaşı sonunda yapılan gizli antlaşma ile Anadolu toprakları işgal edilmeye başlandı. Andlaşma gereği İtalyanlar 5 Haziran 1919'da Çine ilçesini işgal ettiler. Kurtuluş Savaşı boyunca Çine'de önemli bir olay olmadı. İtalyanlar'ın çekilmesinden sonra Çine, Yunanlılar tarafından işgal edilememiştir. Fakat Kurtuluş Savaşı süresince Çine'de cephe gerisinde birlik oluşturulmuştur. Aydın ve çevresinin düşman işgalinden kurtulmasında Çine'nin önemli rolü olmuştur.

Çine altı mahalleden oluşun bir ilçedir. Mahalleler şunlardır: 1) Hamidabad Mahallesi, 2) Şevketiye Mahallesi, 3) Yeni Mahalle, 4) Sarıoğlu Mahallesi, 5) Cumhuriyet Mahallesi, 6) Soğancılar Mahallesi, en kalabalık mahalle ise Hamidabad mahallesidir. İlçe merkezindeki konut sayısı 3500'dür.

93 - Uygunç, Arif, Dünden Bugüne Çine, Denizli 1996, s. 21-22.

94 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 108.

Nüfus müdürlüğünden aldığımız bilgiye göre, ilçe merkezinin nüfusu 15.201'dür. Köylerinin nüfusu ise 38.987'dir. Dolayısıyla Çine'nin toplam nüfusu 54.188'dir. Bu nüfusun 26.775'i erkek 27.413'ü ise kadındır. Yıllık nüfus artış oranı % 2 civarında olan Çine'nin köy sayısı 65'tir. Bu köylerden 10 tanesi Akçaova beldesine aittir.

5. Germencik İlçesi

Aydın il merkezine 22 km uzaklıkta olan Germencik, doğuda İncirliova, batıda Kuşadası, güneybatıda Söke, güneyde ise Koçarlı ilçeleriyle çevrilidir. Kuzeyinde ise Aydın dağları bulunmaktadır. Büyük Menderes havzasının verimli ovası üzerinde yer alan Germencik'in içinden İzmir-Denizli karayolu geçmektedir.

Germencik'in en eski yerleşim alanı şimdiki Ortaklar beldesinin 4 km yakınındaki antik Magnesia kentidir. İlk çağlarda sırasıyla Hititler, Frigler, Lidyalılar, Presler ve Bizanslılar'ın egemenlikleri altında kalan Germencik ilçesi, 1071-1307 yılları arasında Selçuklular'ın hakimiyetine girmiştir. 1366-1919 yılları arasında Osmanlı idaresi altında kalan Germencik, 13 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Yaklaşık 3 yıl işgal altında kaldıktan sonra, 7 Eylül 1922 tarihinde ise Yunan işgalinden kurtulmuştur.

Germencik, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Aydınoğulları Beylerinden Hıdır Bey'in egemenliği altındaki topraklar üzerinde, bugünkü yerinin 2 km kuzeyinde küçük bir aşiret topluluğu iken 7 Eylül 1922 yılında "Değirmencik" adı ile kurulmuştur. Daha sonra "Germencik" adını alan ilçe, bucak durumunda iken 1948 yılında ilçe olmuştur⁹⁵.

95 - Germencik Kaymaklığı, İlçe Brifing Dosyası, 1996, s. 1.

Belediye Fen İşleri Müdürü Muzaffer ACAR'ın verdiği bilgiye göre ilçe; 1) Camikebir Mahallesi, 2) Yedieylül Mahallesi, 3) Mesudiye Mahallesi, 4) Yeni mahalle, 5) İstasyon Mahallesi, 6) Park Mahallesi olmak üzere altı mahalleden oluşmaktadır. Gerek konut gerekse nüfus bakımından en kalabalık mahalle ise Camiikebir'dir. İlçede oturan konut 3000 civarındadır. İlçe'ye çoğunlukla Konya, Şırnak, Erzurum, Erzincan, Batman, Muş, Mardin, Ağrı, Siirt ve Malatya illerinden göç olmaktadır. Bu aileler daha ziyade Mesudiye ve İstasyon mahallelerinde oturmaktadırlar. Hane sayıları ise yaklaşık 500 civarındadır.

İlçe Nüfus Müdüresi Nebahat DALKIRAN'dan aldığımız bilgilere göre; Germencik'in toplam nüfusu 45.907 olup, bu nüfusun 12.285'i ilçe merkezinde, 33.622'si ise köy ve bucaklarda oturmaktadır. Nüfusun cinsiyete göre dağılımı şöyledir. 23.030 erkek, 22.877 kadın. Yıllık nüfus artışı % 10 civarındadır. Artış daha çok göçle olmaktadır. Gölçe gelenler nüfusun % 4'ünü oluşturmaktadır. Göç eden vatandaşlar daha çok Ortaklar bucağına yerleşmektedirler.

İlçenin yüzölçümü 404 km²'dir. Nüfus yoğunluğu km²'de 115 kişi olan, Germencik ilçesi'ne bağlı 4 belde, 27 köy bulunmaktadır.

6. İncirliova İlçesi

Menderes Nehri kıyısında verimli bir ova üzerinde kurulan ilçenin Aydın il merkezine uzaklığı 6 km'dir. İlçenin doğusunda Aydın, batısında Germencik, güneyinde Koçarlı, kuzeyinde ise İzmir'in ilçesi olan Tire bulunmaktadır. Yüzölçümü 151 km² olan ilçenin nüfus yoğunluğu ise km²'de 200 kişidir.

İncirliova'nın tarihi Aydın tarihi ile bütünlük azetmektedir. Tarih boyunca birçok medeniyetleri bünyesinde barındıran İncirliova'ya uzun yıllar Türkler egemen olmuşlardır. M.Ö. XIII. yüzyılda, bölgeden Hitit

hakimiyeti kalkınca, bölgeye sırasıyla Frigler, Lidyalılar, İonlar, Persler, Büyük İSKENDER, Romalılar ve Bizanslılar hakim olmuşlardır.

Malazgirt Zaferinden kısa bir süre sonra İncirliova Selçuklular'ın eline geçmişse de I. Haçlı seferleri sırasında (1096) Bizanslılar tarafından geri alınmıştır. Selçuklu Sultanı III Gıyasedin Keyhüsrev zamanında Menteşeoğulları tarafından kesin olarak Türk egemenliği altına alınmış olan İncirliova, 1310 yıllarında Aydınoğulları'nın eline geçmiştir.

1390 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına dahil edilen İncirliova, Ankara Savaşı'ndan sonra tekrar Aydınoğulları Beyliği'nin egemenliği altına girmiştir. Daha sonra 1426 yılında II. Murat tarafından kesin olarak Osmanlı Devletine katılmıştır.

İncirliova, 1400'lü yıllarda Ahiler döneminde gelen bir grup insan tarafından bugünkü adı Kardeşköy olan Sarayçukuru mevkiinde kurulmuştur. İncirliova'yı kuran bu insanların madanoğlu ailesinden olduğu sanılmaktadır. Zamanla çevredeki batıklıklar kuruyup İncirağaçları yetişmeye başlayınca halk tarafından kasabaya İncirliova denilmiştir.

I. Dünya Savaşı, sonunda 19 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunanlılar, 27 Mayıs'ta İncirliova'yı işgal ettiler. Üç yıl işgal altında kalan İncirliova, 7 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtulmuştur⁹⁶.

Belediye İmar İşleri teknikeri Memduh ÖZTÜRK'ün verdiği bilgiye göre, İncirliova 6 mahalleden oluşan bir yerleşim birimi olup mahalleler şunlardır: 1) Kurtuluş Mahallesi, 2) İstiklal Mahallesi, 3) Cumhuriyet Mahallesi, 4) Hürriyet Mahallesi, 5) Zafer mahallesi, 6)

96 - 5. Yılına İncirliova, Tanıtım Rehberi, Aydın 1993, s. 8.

Atatürk Mahallesi. En kalabalık mahalleleri ise Kurtuluş ve Cumhuriyettir.

İncirliova 1970'li yıllardan bu tarafa sürekli dışarıdan göç olan bir ilçe konumundadır. Son yıllarda ise göç olayı daha da artmıştır. Göçler daha çok Kars, Erzurum, Erzincan, Ağrı illerinden olmakla birlikte, Ağrı ilinden daha fazla olmaktadır. Göçle gelenler ilçe nüfusunun % 20'sini oluşturmaktadır. Bu vatandaşlar genellikle Kurtuluş ve Hürriyet mahallelerinde oturmaktadırlar. ilçe merkezinde oturan konut sayısı 8000 civarındadır.

1990 Nüfus sayımına göre İncirliova'nın nüfusu toplam 35.342'dir. Bu nüfusun 15.870'i ilçe merkezinde 19.372'si ise Acarlar kasabası ve köylerde yaşamaktadır. İncirliova'ya bağlı biri belde (Acarlar) olmak üzere toplam 18 köy bulunmaktadır.

7. Karacasu İlçesi

Kuzeyinde Kuyucak, kuzeybatısında Nazilli, doğusunda ve güneyinde Denizli, batısında Bozdoğan ilçesi ile komşu olan Karacasu'nun Aydın il merkezine uzaklığı 92 km'dir. İlçe merkezi, Dandalaz vadisinin yamaçlarında kurulmuştur. Deniz seviyesinden yüksekliği 580 metre olan, ilçenin yüzölçümü 781 km²'dir.

İlk adı Yenişehir olan ilçe Tanzimattan sonra Karacasu adını almıştır. Mahalli rivayetlere göre Yenişehir kasabasının kurucuları ilk Selçuklu göçleriyle birlikte bu yöreye gelerek yerleşen Yalın Ayaklar adında bir Türk boyudur. Hüsnü AKDOĞAN'a göre ise Karacasu ilçesinin ilk kurucuları Oğuz Han'ın oğullarından Aymür'ün aşiretine bağlı Karasu Boyudur. Bu oymak Anadolu'nun Selçuklular tarafından

fethedilmesi üzerine, şimdiki ilçe merkezinin bulunduğu yere gelerek yerleşmişlerdir. Bu isim zamanla "Karacasu" şekline dönüşmüştür⁹⁷.

Helenistik çağda bu bölgede "Antioch" kasabası vardı. Karacasu'nun eski ismi olan "Yenişehir" bu kasabanın kalıntıları üzerine inşaa edilmiştir. İlk çağlarda karyalılar'ın egemenliği altında kalan Karacasu, M.Ö. 189'da Romalılar'ın eline geçti. Daha sonra İmparatorluğun ikiye bölünmesiyle birlikte Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kaldı.

Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı II. Kılıçarslan zamanında Selçuklular'ın hakimiyeti altına giren Karacasu bölgesi Selçuklular'ın son dönemlerinde Mentешеoğulları'nın eline geçmiştir. Kısa süre sonra Aydınoğulları'nın hakimiyeti altına girmiş ve II. Murat zamanında 1413'te Osmanlı topraklarına dahil olmuştur. Karacasu önceleri Aydın Sancığına bağlı iken, 1923 yılında ilçe statüsüne getirilerek Aydın'a bağlanmıştır⁹⁸.

İlçe merkezi 6 mahalleye ayrılmıştır. 1) Yaylalı Mahallesi, 2) Cabi Mahallesi, 3) Küçükdağlı Mahallesi, 4) Cuma Mahallesi, 5) Bereketli Mahallesi, 6) Büyükdağlı Mahallesi. En kalabalık mahalle ise Yaylalı Mahallesi'dir. İlçedeki toplam konut sayısı 2500'dür.

İlçe Nüfus Müdüresi Yıldız ULAMAN'ın verdiği bilgiye göre Karacasu devamlı olarak dışa göç veren bir ilçedir. Yıllık göç oranı % 20 dolayındadır. İlçe genel olarak İstanbul, İzmir, Aydın ve Nazallı'ye göç vermektedir. Bununla birlikte çoğunluk Kars ve Ardıhan illerinden olmak üzere göçte almaktadır. Göçle gelen vatandaşların hane sayısı 100 civarında olup, çoğunluğu Küçükdağlı mahallesinde oturmaktadır. ilçenin toplam nüfusu 22.801'dir. İlçe merkezinin nüfusu ise 5.582'dir.

97 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 111.

98 - Karacasu Belediyesi Tanıtım Rehberi, s. 6, (Tarihsiz).

Yıllık nüfus artış oranı % 8 olan Karacasu ilçesine bağlı 29 köy bulunmaktadır.

8. Karpuzlu İlçesi

Güneyinde Muğla ili kuzeyinde Koçarlı ve Çine, doğusunda Çine batısında Koçarlı bulunan Karpuzlu ilçesinin Aydın il merkezine uzaklığı 56 km'dir.

Karpuzlu'nun tarihi M.Ö. 340 yıllarına kadar uzanmaktadır. İlçe ilk olarak M.Ö. IV. yüzyılda Halikarnas'lı (Bodrum) Kraliçe Ada, küçük erkek kardeşi tarafından tahttan indirilince, Halikarnas'tan ayrılıp Alinda'ya yerleşti. Böylece Alinda kenti kurulmuş oldu. Dolayısıyla Karpuzlu ilk defa ilçe merkezine biraz uzak "Dolamanlı" mevkiinde kurulmuş, daha sonra ise bu antik kentin güney doğu eteğinde "demircidere" olarak kurulmuştur. İlk adı "Demircidere" olan Karpuzlu, 19.06.1971 yılında Belediye teşkilatı kurulunca Karpuzlu adını almıştır.

İlçe sınırları içinde M.Ö. 350 yıllarında kurulduğu anlaşılan Alinda şehrinin kalıntıları mevcuttur. Alinda'nın önceleri Etiler'in elinde olduğu ve daha sonra Büyük İskender tarafından M.Ö. 328'de Karya Kraliçesi Ada'ya verildiği anlaşılmaktadır. Alinda kentinin en güzel yapısı çarşı binasıdır, bina 3 katlı olup 99 metre uzunluğundadır. Alt katta 12 giriş kapısı vardır.

Karpuzlu 09.05.1990 tarih ve 3644 sayılı kanunla ilçe statüsüne geçmiştir. İlçe oluncaya kadar Çine ilçesine bağlı bir belde olan Karpuzlu, Türkmen boylarından iki boyun "Kuyudere" ve "Demircidere" köyelerine yerleşmesiyle oluşmuştur⁹⁹.

99 - Karpuzlu Kaymakamlığı, İlçe Brifing Dosyası, 1996, s. 3.

Karpuzlu, Belediye Fen İşleri Müdürü İlhami UYSAL'ın verdiği bilgiye göre, dört mahalleden oluşan küçük bir yerleşim birimidir. En kalabalık mahallesi Yeni Mahalle olan ilçenin diğer mahalleleri ise şunlardır: Orta mahalle, Tütünlük mahallesi, Bayraktepe mahallesi.

Nüfus Müdüresi Eser SERT'ten aldığımız bilgiye göre Karpuzlu'nun toplam nüfusu 14.248'dir. Bu nüfusun 2.644'ü ilçe merkezinde, 11.604'ü ise köylerde oturmaktadır. Nüfusun 6.966'sı erkek, 7.282'si ise kadındır. İlçenin yüzölçümünü 272 km² olup nüfus yoğunluğu ise km²'de 52 kişidir. İlçeye bağlı 18 köy bulunmaktadır.

9. Koçarlı İlçesi

İlçe, Aydın ili'nin güney batısında yer almaktadır. Yüzölçümü 471 km² olan Koçarlı ilçesi, doğuda Çine, batıda Söke, kuzeyde Aydın il merkezi ile İncirliova ve Germencik, güneyde ise Çine ve Milas ilçeleriyle çevrilidir. İlçe halkının % 80'i tarımla uğraşmaktadır. Koçarlı ilçesinin il merkezine uzaklığı 22 km'dir.

Eski bir yerleşim birimi olan Koçarlı'nın tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu tarihlerde ilçe "Mersinbeleni" köyünün güneyinde kurulmuştur. İlk çağlarda Yunanistan'dan gelen Dorlar'ın hakimiyeti altına giren Koçarlı, Roma İmparatorluğu döneminde birçok defa el değiştirmiştir. 1260 yılına kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldıktan sonra, 1260 yılında Koçarlı ve civarı Anadolu Selçuklu Türklerinin eline geçmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra, Anadolu'da kurulan beyliklerden Mentешеoğulları Beyliği'nin yönetimine giren Koçarlı, 1390 tarihinde de Yıldırım Beyazıd tarafından Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. Ankara Savaşı'ndan sonra kısa bir dönem

tekrar Menteseoğulları'nın eline geçen Koçarlı, Osmanlı Padişahı Çelebi Mehmet tarafından tekrar Osmanlı hakimiyeti altına alınmıştır.

1522 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos seferi sırasında yardımından dolayı Koçarlı ve çevresi Cihanoğullarına verildi. Daha sonra 1715 yılında Türkmenistan'dan gelen Koçarlı aşireti şimdiki Koçarlı ilçesinin bulunduğu yöreye yerleştirildi. Koçarlı adında bu aşiretten almaktadır. Önceleri Sobuca nahiyesine bağlı bir köy olan Koçarlı 1837'de bugünkü yerine nakledildi. II. meşrutiyet'e kadar bir köy olan Koçarlı ilçesi, Meşrutyet'ten sonra coğrafi durumu sebebiyle bucak haline getirildi¹⁰⁰.

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Sevr Andlaşması gereğince Koçarlı İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. 1922 yılı ortalarına kadar İtalyanlar'ın işgali altında kalan Koçarlı, 11 Nisan 1946 yılında ilçe olmuştur.

Koçarlı Belediyesi Yazı İşleri Müdürlüğü'nden aldığımız bilgiye göre Koçarlı ilçe merkezi beş mahalleden oluşmaktadır: 1) Gündoğan Mahallesi, 2) Orta Mahalle, 3) Yeni Mahalle, 4) Adnan Menderes mahallesi, 5) Atatürk Mahallesi. Gerek konut gerekse nüfus bakımından en kalabalık mahalle, Yeni Mahalledir. İlçeye göç yok denecek kadar azdır.

1990 Genel Nüfus sayımına göre Koçarlı İlçesi'nin toplam nüfusu 39.103'tür. Bu nüfusun 10.108'i ilçe merkezinde, 28.995'i ise köylerde yaşamaktadır. İlçeye bağlı 44 köy bulunmaktadır. ilçedeki nüfus yoğunluğu, km²'de 85 kişidir.

10. Köşk İlçesi

Aydın merkeze uzaklığı 18 km olan Köşk ilçesi kuzeyden İzmir İli, doğudan Sultanhisar, batı ve güneyden Aydın merkez ilçe ile komşudur.

Etiler zamanında kurulduğu sanılan Köşk, M.Ö. 1200 yıllarında Etilerin zayıflaması üzerine Kumanlar'ın etkisi altına girdi. Tarihi dönemlerde sırasıyla Lidyalılar, Karyalılar, İonların egemenlikleri altına giren ilçe M.Ö. 281 yılında Suriye Kralı Selevkos'un eline geçti. Daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girdi.

Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethedilmesiyle Selçuklular'ın egemenliği altına giren Köşk, Selçuklular'dan sonra Aydınoğulları'nın eline geçti ve Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazıd zamanında Osmanlı topraklarına dahil oldu. Ankara Savaşı'ndan sonra bir ara tekrar Ayınoğulları'nın eline geçen Köşk, 1426 yılında II. Murat zamanında kesin olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmiştir¹⁰¹.

Selçuklular zamanında "Fındıklı" şehri olarak bilinen Köşk ilçesi 1878'de nahiye olmuş ve 1932 yılına kadar Belediye statüsünde kalmıştır. 1932'den 1958'e kadar nüfusun azalması sebebiyle köy statüsüne geçmiştir. 1958'de tekrar belde olan Köşk, 15-17 Temmuz 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 3642 sayılı kanunla ilçe olmuştur¹⁰².

Köşk ilçesi, Belediye Fen İşleri Müdürü H. Hüseyin KURBAK'ın verdiği bilgiye göre ilçe, çoğunluğu Bingöl'den olmak üzere Siirt, Batman, Diyarbakır, Ağrı, Van ve Muş illerinden göç almaktadır. Göç olayı 1966 yılından beri devam etmektedir. İlçe merkez nüfusunun üçte birini göçle gelen vatandaşlar oluşturmaktadır.

101 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 119.

102 - Köşk İlçe Yıllığı, 1992, s. 1.

Köşk üç mahalleden oluşan küçük bir yerleşim birimidir. 1) Çarşı Mahallesi, 2) Soğukkuyu Mahallesi, 3) Serdaroğlu Mahallesi. Sedaroğlu mahallesi en kalabalık mahalle konumundadır. İlçedeki konut sayısı 1600 civarındadır.

İlçe Nüfusu Müdüresi Canan GÜRCÜ'ün verdiği bilgiye göre ilçenin toplam nüfusu 22.843'dür. Bu nüfusun 6.022'si ilçe merkezinde, 16.821'i ise köylerde yaşamaktadır. İlçeye bağlı 23 köy bulunmaktadır.

11. Kuşadası İlçesi

Türkiye'nin önemli turizm merkezlerinden biri olan Kuşadası, Aydın merkez ilçeye 71 km uzaklıktadır. İlçe kuzeyden, İzmir ili, güneyden ve doğudan Söke, batıdan ise ege Denizi ile çevrilidir. Kuşadası, İzmir, Selçuk, Meyrem Ana, Pamukkale, Bodrum, Marmaris gibi turistik ve tarihi yerlerin merkezi durumundadır.

Kuşadası tarihi, İonya tarihi ile paralellik arz etmektedir. İonlar bölgeye M.Ö. XI. yüzyılda hakim olmuşlardır. Lidyalılar'ın bölgeye hakim olmalarına kadar İonların hakimiyeti altında kalan Kuşadası'nda Etiler ve Karyalılarda egemenlik kurmuşlardır.

M.Ö. V. yüzyılın başlarından itibaren sırasıyla Persler, Atinalılar, Makedonyalılar ve Selevkosların egemenliğine giren Kuşadası, M.Ö. 64 yılında Roma'ya bağlandı. M.S. 395'de Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra ise Bizans egemenliğine girdi¹⁰³.

Adını bugünkü "Güvercin ada" olarak bilinen adadan olan Kuşadası ilçesi, Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Selçuklular'ın Ege Denizi kıyalarına kadar ilerlemesiyle, Selçuklu egemenliği altına girdi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerinde kurulan beylikler döneminde,

103 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 121.

birara Aydınoğulları'nın egemenliğine giren Kuşadası, 1413 yılında Osmanlılar'ın eline geçmişti. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un yardımıyla tekrar Aydınoğulları'nın hakimiyeti altına girmişse de 1426 yılında II. Murat zamanında Kuşadası ve çevresi tamamen Osmanlı Devletine bağlandı¹⁰⁴.

1865 yılında ilçe olan Kuşadası I. Dünya Savaşı sonuna 16-17 Mayıs 1919'da İtalyanlarca işgal edildi. Kuşadası ve çevresi, her bölgede olduğu İstiklâl Savaşı sırasında acı günler geçirmiştir.

1933 yılına kadar, çevresi surlarla kapalı olan Kuşadası'nın girişi bugünkü Kervansarayla Lapis'in önüne kadar uzanan sur duvarlarının arkasındaki kapıdandı. 1933 yılında bu kapı ve surlar yıkılmıştır. 1954 yılına kadar İzmir'in ilçesi olan Kuşadası, o tarihten itibaren Aydın'a bağlanmış ve ilin yurt dışına açılan kapısı ve Türkiye'nin en fazla döviz girdisi olan bir şehri konumunda olmuştur¹⁰⁵.

Kuşadası Belediyesi Fen İşleri Memuru Özbey GÜRPINAR'ın verdiği bilgiye göre ilçe çok göç alan bir yerleşim birimidir. Aşağı yukarı Türkiye'nin her ilinden göç almasına rağmen, özellikle şu illerden Kuşadası'na daha fazla göç olmaktadır. Mardin, Sivas, Uşak, Konya, Denizli, İstanbul, İzmir, İlçe merkezi 13 mahalleden oluşmaktadır. En kalabalık Mahallesi Türkmen Mahallesi olup, mahalleler şunlardır: 1) Türkmen mahallesi, 2) Bayraklıdere Mahallesi, 3) Cumhuriyet Mahallesi, 4) İkiçeşmelik Mahallesi, 5) Camiikebir Mahallesi, 6) Alacamescit Mahallesi, 7) Camiiatik Mahallesi, 8) Hacı Feyzullah Mahallesi, 9) Kadınlar Denizi Mahallesi, 10) Yavansu Mahallesi, 11) Karaova Mahallesi, 12) Kadıkalesi Mahallesi, 13) Dağ

104 - Kuşadası Belediyesi Tanıtım Rehberi, s. 1, (Tarihsiz).

105 - Şavkan Müjgan; Kuşadası, İzmir, 1996, s. 16.

mahallesi. İlçe merkezinin konut sayısı hayli fazla olup belediye kayıtlarında 80.000 civarındadır.

Nüfus Müdürü Ali ERDEM'den aldığımız bilgiye göre ilçenin toplam nüfusu 43.636'dır. Yıllık nüfus artış oranı % 13 civarında olan ilçe nüfusu yaz ve kış aylarında farklılık göstermektedir. Resmiyette 43.636 olan nüfus yaz aylarında 500.000 civarına yükselmektedir. Bunun sebebi ise ilçenin Türkiye'nin sayılı turizm merkezlerinden biri olmasıdır. Toplam nüfusun 31.911'i ilçe merkezinde, 11.725'i ise köylerde yaşamaktadır. Yüzölçümü 264 km² olan ilçeye bağlı biri belde olmak üzere 8 köy bulunmaktadır. İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği 05 m'dir.

12. Kuyucak İlçesi

Kuyucak, Aydın dağları ile Menteşe dağlık yöresi arasında uzanan Büyük Menderes oluşunun doğusunda yer alır. Doğusunda Denizli'nin Buldan ve Sarayköy ilçeleri, batısında Nazilli, kuzeyinde Manisa'nın Sarıgöl ilçesi, güneyinde Karacasu ilçeleri bulunmaktadır. İlçenin Aydın merkez ilçeye uzaklığı 59 km'dir.

Kuyucak'ın ne zaman ve kimler tarafından kurulduğunu belirten kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Fakat Kuyucak'ın çevresinde bulunan eski adı "Antiokya" yeni adı "Sinekler" havalisindeki koloni devrine ait tarihi kalıntılar tarihinin ilk dönemlerinde Kuyucak ve çevresinin yerleşim alanı olduğunu ispatlar niteliktedir.

M.Ö. 3000 yıllarından itibaren Orta ve Batı Anadolu'ya hakim olan Hititler, aynı zamanda Kuyucak çevresine de hakimdi. M.Ö. 1200'de Lidyalılar'ın idaresi altına giren Kuyucak, M.Ö. VI. yüzyılda Persler'in egemenliği altına girdi ve Batı Anadolu'da bulunan Pers Satraplığına (Valiliğine) bağlandı. M.Ö. 334 yıllarında Anadolu'yu

Perslerden kurtarmak için gelen İskender bölgeye hakim oldu. Kuyucak bölgesi bu tarihten itibaren M.Ö. I. yüzyıla kadar Büyük İskender İmparatorluğu'nun egemenliği altında kaldı. Bu tarihten sonra Roma İmparatorluğu topraklarına katılan Kuyucak, Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395'de ikiye bölünmesiyle Bizanslılar'ın hakimiyetine girdi. 1040 Dandanakan savaşı ile başlayan ve 1071 Malazgirt Savaşı'yla kesinleşen Anadolu'nun fethinden sonra, Kuyucak Selçuklular'ın eline geçti. Selçuklu Devleti'nin Moğollar tarafından yıkılmasından sonra, Kuyucak ve çevresi Aydınoğulları'nın sınırları içinde kaldı.

1390 tarihinde Yıldırım Beyazid döneminde Aydınoğlu Beyliği ile beraber Kuyucak ve çevreside Osmanlı Devletine bağlandı. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra bir ara tekrar Aydınoğullarının eline geçen Kuyucak, 1425 tarihinde II. Murat döneminde kesin olarak Osmanlı Devletine katılmıştır.

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros ateşkes antlaşmasının yedince maddesine dayanarak 15 Mayıs 1919'da üç koldan Ege Bölgesini işgale başlayan Yunanlılar Ağustos 1919'da Kuyucak ilçesini de işgal ettiler. Üç yıllık Yunan işgalinden sonra, 5 Eylül 1922'de işgal son bulmuştur¹⁰⁶.

Kuyucak 1903'de Belediyelik olmuş, 1953 yılında da Ayın iline bağlı ilçe konumuna getirilmiştir. Yüzölçümü 589 km² olan Kuyucak ilçesine bağlı 9 köy bulunmaktadır.

Kuyucak ilçesi 8 mahalleden müteşekkil bir yerleşim birimidir. En kalabalık mahallesi Beşeylül Mahallesi'dir. Oturulan konut sayısı 2000 civarında olan ilçenin mahalleleri ise şunlardır: 1) Aydoğdu Mahallesi, 2) Kurtuluş Mahallesi, 3) Yeni Mahalle, 4) Fatih mahallesi,

106 - Kuyucak İlçe Yılığ, 1983, s. 24-25-26.

5) Yakup Paşa Mahallesi, 6) Cumhuriyet Mahallesi, 7) Mustafa Paşa Mahallesi, 8) Beşeylül Mahallesi

İlçe Nüfus Müdürlüğü'nün verdiği bilgiye göre Kuyucak'ın toplam nüfusu 32.583'dür. Bu nüfusun 7.779'u ilçe merkezinde 24.804'ü ise köylerde oturmaktadır.

13. Nazilli İlçesi

Yüzölçümü 664km² olan Nazilli ilçesi, kuzeyde İzmir ve Manisa illeri, güneyde Bozdoğan ve Karacasu, doğuda Kuyucak, batıda Sultanhisar ilçeleriyle komşudur. Nüfus yönünden Aydın ilinin en büyük ilçesi olan Nazilli'nin il merkezine uzaklığı 47 km dir.

Anadolu'nun ilk yerleşim odaklarından biri olmasına karşın, Nazilli ve çevresinde Hitit ve Luviler'in varlığına ilişkin herhangi bir iz rastlanmamıştır. Arkeolojik araştırma ve bu araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, Nazilli çevresine ilk yerleşim merkezini kuranların Lidyalılar olduğunu göstermektedir. Lidylılar'ın kurduğu yerleşim merkezi "Mastavra"dır.

Lidyalılar döneminde bölgenin batısındaki İyonya şehirlerinin ekonomik alanda gelişmesi ve şehrin Ege ve Ön Asya ülkeleri arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunması, Nazilli ve çevresinin önem kazanmasını sağlamıştır. İ. Ö. 546 tarihinde Lidylıları yenerek bu devleti tarih sahnesinden silen Persler bölgeye eğemen olmuş, İ.Ö. 334'te de Asya Seferine çıkan Büyük İskender, Nazilli ve Çevresini Makedonya topraklarına katmıştır.

Makedonyalılar'dan sonra Nazilli ve çevresi Selökidler'in eline geçmiş, Selökidler'den sonra ise bölgeye Romalılar hakim olmuşlardır.

Roma İmparatorluğu'nun İ.S. 395'te ikiye bölünmesi üzerine, Nazilli ve çevresi Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır¹⁰⁷.

Selçuklular'ın Anadolu'ya gelip fetihlere başlaması üzerine Bizans imparatoru II. Manuel zamanında Selçuklularla Bizanslılar arasında Miryakefalon (Denizli, Sandıklı-Çivri arası)da yapılan savaşta Bizanslılar'ın yenilmesi üzerine, Nazilli ve çevresi Selçuklular'ın hakimiyeti altına girmiştir. Bu savaştan sonra Büyük Menderes havzasına, dolayısıyla Nazilli ve çevresine Oğuz Boylarına bağlı oymaklar yerleştirilmiştir¹⁰⁸.

Nazilli, çevresi Selçuklular'ın son dönemlerinde Muğla ili dolaylarında kurulan Menteşe Beyliği'nin denitimi altına girmiş ve daha sonra, Birgi merkez olmak üzere, Aydınogulları Beyliği'ni kuran Ayınoğlu Mehmet Bey, Nazilli havalisini kendi beyliğine katmıştır. Yıldırım Beyazıd, Anadolu birliğini sağlamak için beyliklerinin egemenliklerini son verirken 1390 tarihinde Aydınogulları Beyliği dahil Nazilli ve çevresini de Osmanlı topraklarına kattı. Ankara Şavaşı'ndan sonra bir süre tekrar Aydınogulları'nın eline geçen Nazilli, 1425'te II. Murat tarafından tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır¹⁰⁹.

Osmanlı Devleti zamanında bölgenin ilçe merkezi Kestel köyü idi. Nazilli'nin gelişmesi üzerine 1831 tarihinde Nazilli Aydın'a bağlı bir ilçe merkezi statüsüne geçti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun paylaşılma planları uygulanmaya başlayınca Nazilli çevresi 3 Haziran 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edildi. 20-21 Haziran 1919'da Nazilli'den çekilen Yunanlılar 1 Temmuz 1920 tarihinde Nazilliyi ikinci defa işgal ettiler. Böylece yaklaşık 2 yıl işgal altında kalan Nazilli Tük

107 - Nazilli Belediyesi Dün, Bugün, Yarın Nazilli, Nazilli, 1987, s. 11.

108 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 66.

109 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 127-128.

Ordusunun 26 Ağustos 1922'de başlattığı Büyük taarruz sonucunda 8 Eylül 1922'e Yunan işgalinden kurtulmuştur.

Aydın ilinin gerek yerleşim birimi gerekse nüfus bakımından en büyük ilçesi olan Nazilli 22 mahalleden müteşekkil bir yerleşim birimidir. İlçeden çok il görünümünde olan ilçenin mahalleleri şunlardır. 1) Pınarbaşı Mahallesi, 2) Yıldıztepe Mahallesi, 3) Zafer Mahallesi, 4) Yeni Mahalle, 5) 260 Evler Mahallesi, 6) Sanayi Mahallesi, 7) Yeni Mahalle D. D. Yolları altı, 8) İstiklal Mahallesi, 9) Cumhuriyet Mahallesi, 10) Turan Mahallesi, 11) Yeşil Mahalle, 12) Prof. Muammer AKSOY Mahallesi, 13) Altıntaş Çarşısı Mahallesi, 14) Altıntaş Mahallesi, 15) Kurtuluş Mahallesi, 16) Ayoğdu Mahallesi, 17) Karaçay Mahallesi, 18) Şirinevler Mahallesi, 19) Sümer Mahallesi, 20) Dumlupınar Mahallesi, 21) Çapahasın Mahallesi, 22) Yeni Sanayi Mahallesi. İlçe merkezinde oturan konut sayısı 30.000 civarındadır.

İlçe Nüfus Müdürlüğü'nün verdiği bilgiye göre, ilçe merkezinin nüfusu 80.277'dir. Köyler dahil toplam nüfusu 121.762 olup, bu nüfusun 41.142'si erkek, 39.135'i ise kadındır. Yıllık nüfus artışı ilçe merkezinde % 0.65'dir. Köyler dahil genel nüfus artışı ise % 0.9.74'dür. İlçe sürekli dışarıdan göç almaktadır. Göçler daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden olmaktadır. Göçle gelen vatandaşlar nüfus kayıtlarını Nazilli'ye nakletmemektedirler. nüfus yoğunluğu km²'de 189 kişi olan ilçeye bağlı 57 köy bulunmaktadır.

14. Söke İlçesi

Aydın Merkez ilçeye 53 km uzaklıkta olan Söke İlçesinin kuzeyinde Germencik, güneyinde Yenihisar ve Muğla, doğusunda Koçarlı, batısında Ege Denizi ve kuzeybatısında Kuşadası vardır. İlçe'nin etrafı Beşparmak ve Samsun Dağları ile çevrilidir.

Söke ve civarı M.Ö. 5000 yıllarından beri yerleşim birimi olarak bilinmektedir. İlk idari egemenlik ise Hititlerle başlar. Hititlerin Söke ve çevresindeki egemenlikleri M.Ö. 2000 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra Söke bölgesine doğulu bir kavim olan İyonlar egemenlikleri altına almışlardır. İyonlar, burada Yunan kavimleriyle karışarak zamanına göre yüksek bir uygarlık kurmuşlardır. Milet, Didim, Prien, Heraklia Magnesia, kentleri Söke yöresinde kurulmuştur.

İyonlar'dan sonra bölge M.Ö. 800 yıllarında Frikyalılar'ın egemenliğine girdi. Frikyalılar bölgede fazla tutunamamışlar ve onlardan sonra Söke ve çevresi Lidyalılar'ın eline geçmiştir. Anadolu'nun diğer bölgeleri ile birlikte bölge, M.Ö. 547 yılında Persler'in egemenliğine girmiş ve daha sonra M.Ö. 333 yılında bu bölge Büyük İskender komutasındaki Makedonyalılar'ın hakimiyetine dahil olmuştur.

Söke ve çevresi Makedonyalılar'dan sonra M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğu sınırlarına dahil olmuş ve M.S. 395'te imparatorluğun ikiye ayrılmasıyla birlikte bölgede Bizans egemenliği başlamıştır. Bizans egemenliği 1071'e kadar devam etti. Selçuklular Anadolu topraklarını ellerine geçince Söke çevresi de Selçuklular'ın eline geçmiş oluyordu¹¹⁰.

Moğollar'ın Anadolu'yu işgal ederek Selçuklu Devleti'nin egemenliğine son vermesinden sonra, Söke ve çevresi Aydınoğulları'nın eline geçti. Söke kasabası, ilk defa Aydınoğulları zamanında, Türkler tarafından kurulmuştur. O zamanki adı "Akçaşehir"di. Bu dönemde Aydınoğulları'nın önemli beldeleri arasına giren Akçaşehir, 1426'da Osmanlılar'ın eline geçtikten sonra eski önemini kaybetmeye başladı.

110 - Söke Belediyesi, Tanıtım Rehberi, s. 4-5-6, (Tarihsiz).

1864 tarihli vilayet kanunu ile Osmanlı Devleti, vilayetlere sancaklara, kazalara ve nahiyelere ayırınca vilayet merkezi Aydın'dan İzmir'e nakledildi. Böylece Aydın Sancak, Söke de kaza oldu. Söke 1826 yılında İzmir'den alınarak tekrar Aydın merkez sancağına bağlandı¹¹¹.

Başlangıçta bugünkü yerinden 3 km kadar güneydoğu yönünde "Tekkişla" denilen mevkide kurulan Söke, I. Dünya Savaşı sonrası 17-18 Mayıs 1919'a İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. İtalyanlar'ın çekilmesinden sonra 22 Nisan 1922 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilen Söke ve çevresi, Kurtuluş Savaşı sonunda 6 Eylül 1922 tarihinde Yunan işgalinden kurtarılmıştır. Söke 1867 yılında ilçe olmuş ve halen bu statüsünü korumaktadır. Yüzölçümü bakımından Aydın'ın en büyük ilçesi durumunda olan Söke, aynı zamanda Türkiye'nin en önemli pamuk üretim alanlarından biridir. Söke ilçesine bağlı ikisi belde olmak üzere 39 köy bulunmaktadır.

Söke ilçe merkezi 6 mahalleden oluşan bir yerleşim birimi olup mahalleler şunlardır: 1) Konak Mahallesi, 2) Çeltikçi Mahallesi, 3) Atatürk Mahallesi, 4) Feyzi Paşa Mahallesi, 5) Cumhuriyet Mahallesi, 6) Yenicami Mahallesi. Gerek nüfus gerekse konut bakımından en kalabalık mahalleleri ise Konat ve Çeltikçi'dir.

1990 Nüfus sayımına göre Söke'nin toplam nüfusu 119.740'dır. Bu nüfusun 50.866'sı ilçe merkezinde, 68.457'si de köylerde oturmaktadır. Nüfusun cinsiyete göre dağılımı ise şöyledir. 60.293 erkek, 59.457 kadın. Nüfus yoğunluğu ise km²'de % 126'dır.

111 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 246-147.

15. Sultanhisar İlçesi

İlçe, Aydın merkez ilçenin doğusunda Denizli Aydın karayolu üzerinde, Aydın merkez ilçeye 32 km uzaklıktadır. Kuzeyinde İzmir ili ve Aydın Dağları güneyinde Yenipazar, doğusunda Nazilli, batısında Köşk ilçeleri bulunmaktadır. Tarihi eserlerle tabii güzelliklerin birbiriyle bütünleştiği ilçenin yüzölçümü 267 km²'dir.

Sultanhisar'ın ilk kurucuları Hititler'dir. Hititler'den sonra M.Ö. 1200'lü yıllarda bölgeyi Hititler'i yenen Frigler hakim olmuş, sonra da Sultanhisar çevresi Lidylılar'ın eline geçmiştir. M.Ö. VI. yüzyılda Persler'in hakimiyetine giren Sultanhisar ve çevresi M.Ö. 333 yılında büyük bir ordu ile Çanakkale Boğazı'ndan Andolu'ya geçen Büyük İskender'in hakimiyeti altına girdi¹¹².

M.Ö. 64'de Romalılar bölgeye ele geçirdiler. Roma İmparatorluğu'nun M.Ö. 395'te ikiye ayrılmasıyla birlikte, Sultanhisar Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kaldı. Bizanslılar'dan sonra Selçuklular'ın eline geçen Sultanhisar, 1280 yılında Mentешеoğulları'nın eline geçti. XIV. yüzyılın başlarında 1308'de de Aydınoğulları'nın eline geçti. 1390'da Yıldırım Beyazid döneminde bölgeye Osmanlılar hakim oldu. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un yardımıyla ilçe tekrar Aydınoğulları'nın eline geçti. 1425'de Sultanhisar ve çevresi II. Murat tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı¹¹³.

1867'de Nazallı'ye bağlı bir bucak durumuna getirilen Sultanhisar. 1958'de Nazallı'den ayrılarak ilçe statüsüne getirildi. I. Dünya Savaşı'nın bitimine müteakip Mayıs 1919'da Yunanlılar

112 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 73.

113 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 135.

tarafından işgal edildi. Yaklaşık 3 yıl işgal altında kalıktan sonra 5 Eylül 1922 günü Yunan işgalinen kurtuldu.

İlçe 5 mahalleden oluşmaktadır. 1) Beşeylül mahallesi, 2) Zafer Mahallesi, 3) Hisar Mahallesi, 4) Kurtuluş Mahallesi, 5) Rekmez Mahallesi,. En kalabalık mahalle ise Kurtuluş mahallesidir. İlçeye, Bitlis, Siirt, Muş ve Van illerinde oldukça yoğun göç olmaktadır. Göçle gelen vatandaşların çoğunluğu ilçe merkezinde oturmakla beraber Atça bucağına da yerleşenler vardır.

İlçe Nüfus Müdürlüğü'nün verdiği bilgiye göre, İlçe'nin toplam nüfusu 22.550'dir. Bu nüfusun 6.200'ü ilçe merkezinde, 16.350'i ise köylerde oturmaktadır. Yıllık nüfus artışı % 4.53 olan ilçeye bağlı biri belde olmak üzere 12 köy bulunmaktadır.

16. Yenihisar ilçesi

1991 yılında ilçe olan YENİHİSAR (DİDİM)'in doğusunda Muğla ili, batısında ve güneyinde Ege Denizi, kuzeyinde Söke ve Bafa Gölü bulunmaktadır. İlçe Aydın merkez ilçeye 123 km uzaklıktadır. İlçe merkezi Büyük Menderes delta ovasının güneyinde Altinkum Plajlarına çok yakın antik "Didyma" kentinin kenarındadır.

Dünyanın sekizinci harikası kabul edilen "Apollon" tapınığının da ilçe merkezinde bulunduğu Yenihisar ve çevrisine, ilk çağlarda sırasıyla İonlar, Branhitler, Persler ve Makedonyalılar hakim oldular. Makedonyalılar döneminde, Yenihisar ve çevresinde "Helenistlik" devir başlamış oldu.

Büyük İskender'den sonra yöreye Selevkoslar, Bergamalılar ve Romalılar hakim oldular. Didyma kenti Roma İmparatorluğunun M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasıyla birlikte Bizanslılar'ın elinde kaldı. Selçuklular'ın Anadolu'ya hakim olmasından sonra XII. yüzyılda

Menteşeoğulları Beyliği sınırları içerisinde kalan kent, XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil oldu¹¹⁴.

İlçe olmadan önce Söke ilçesine bağlı olan Yenihisar I. Dünya Savaşı sonunda 18 Mayıs 1919'da Söke ile birlikte İtalyanlarca işgal edildi. İtalyanlarca işgal edilmeden önce Yunanlılar'ın İzmir'i işgal etmeleriyle birlikte, Yenihisar ve çevresinde yaşayan rum azınlıklar ayaklandılar. Ayaklanma ile birlikte yıllarca Türklerle huzur içerisinde yaşayan Rumlar, savunmasız Türk halkına akla hayale gelmedik işkenceler yaptılar. Ayaklanma Aydın'da bulunan 57 Tümen tarafından bastırıldı. Bu durum aynı zamanda Aydın ve çevresinde "Milli Direniş Hareketi"ni başlatmış oldu. İtalyanların bölgeden çekilmesinden sonra Yunan işgaline uğrayan Yenihisar çevresi 6 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtarıldı.

İlçe Belediye Fen İşleri Müdürü Egemen TAYLAN'ın verdiği bilgiye göre ilçe 8 mahalleen oluşmaktadır: 1) Altinkum Mahallesi, 2) Yeni Mahalle, 3) Hisar Mahallesi, 4) Disar Mahallesi 5) Efeler Mahallesi, 6) Çamlık mahallesi, 7) Mersindere Mahallesi, 8) Mavişehir mahallesi. En kalabalık mahalle ise Yeni Mahalledir. İlçe merkezinde 15.000 civarında konut bulunmaktadır. Yaz ve kış oturulan konut sayısı ise 5.000 civarındadır.

İlçe Nüfus Müdürlüğü'nün verdiği bilgiye göre, ilçe merkezinin nüfusu 11.378'dir. Fevzi Paşa Mahallesinin köy statüsüne geçmesinden dolayı bu nüfus 9.961'e inmiştir. 1990 nüfus sayımı itibariyle ilçenin toplam nüfusu 21.650 olup bu nüfusun 12.298'i erkek, 9.352'si ise kadındır. Yıllık nüfus artışı 3,5'dur. İlçeye bağlı birisi belde olmak

114 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 137.

üzere 7 köy bulunmaktadır. İlçeye Türkiye'nin her bölgesinden göç olmaktadır. Bu durum ilçenin turistik özelliğinden kaynaklanmaktadır.

17. Yenipazar İlçesi

İl merkezine 45 km uzaklıkta olan ilçenin kuzeyinde Sultanhisar ve Köşk, kuzeydoğusunda Nazilli, güneyinde Bozdoğan, güneybatısında Çine, batısında ise merkez ilçe (Aydın) bulunmaktadır.

İlçe'nin tarihi eskilere dayanmaktadır. Kent ilk olarak bugünkü bulunduğu yerin 5 km doğusunda "Tolozlor" yöresinde "Ortasia" adıyla kurulmuştur. kenti ilk kuranlar ise İyonlar'dır. İ.Ö. VII. yüzyılda Kimmerlerin işgaline uğrayan, Yenipazar ve çevresi, daha sonra Lidyalılar'ın egemenliği altına girmiştir. Kısa süre Pers hakimiyeti altında kalan Yenipazar ve çevresi Pers hakimiyetinden sonra sırasıyla Helen, Roma ve Bizans egemenliğinde kalmıştır.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra, kısa sürede baştan başa Anadolu topraklarını fetheden Selçuklular XII. yüzyılda Yenipazar çevresini de egemenlikleri altına aldılar. Selçuklular'dan sonra bölgeye bir süre M.S. 1455 yıllarında "Cihan oğulları" adlı bir aşiret hakim olmuştur. Bu aşiretin bölgeye hakim olduğu sıralarda Tolozlar yöresinde salgın bir hastalık çıkması üzerine, hastalıktan kurtulanlar kenti yakarak, Cihanoğlu aşireti beyinin başkanlığında bugünkü kent merkezine gelerek buraya yerleşmişler ve Yenipazar'ın ilk ahalisini oluşturmuşlardır. Burası çevrede kurulan köylerin Yenipazar yeri olmuş ve bundan sonra da "Yenipazar" olarak anılmıştır. Bu zamanda Aydın ve çevresi Osmanlı hakimiyeti altında idi. Dolayısıyla Yenipazar yöreside Osmanlı sınırları içerisinde bulunmakta idi.

Önceleri Aydın Sancağının Bozdoğan kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetilen Yenipazar, 1850-1884 yılları arasında bucak olarak

yönetilmiş, 1884 yılında da Belediyelik olmuş ve 1957'de Aydın'a bağlı ilçe statüsüne geçmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrası, işgal dönemine kadar Osmanlı idaresinde kalan ilçe, İtalyan nüfus sahası içinde kaldığından Yunanlılar tarafından işgale uğramamıştır. Ancak Yenipazar ve Yenipazar halkı Milli Mücadele içinde yer almışlar ve mücadeleye her türlü desteği vermişlerdir¹¹⁵.

İlçe Merkezi dört mahalleden oluşmaktadır. konut sayısı 3000 civarında olan ilçenin mahalleleri şunlardır: 1) Yeni Mahalle, 2) Hükümet Mahallesi, 3) Çarşı Mahallesi, 4) Doğu Mahallesi. En kalabalık Mahallesi ise Doğu Mahallesi'dir.

Toplam nüfusu 17.630 olan ilçe mekezinin nüfusu ise 8.078'dir. İlçeye bağlı 14 köy bulunmaktadır. Yüzölçümü ise 180 km²'dir.

115 - Yenipazar Belediyesi, Tanıtım Rehberi, s. 1, (Tarihsiz).

II. BÖLÜM

AYDIN İLİ İNANÇ COĞRAFYASI

A. XX. YÜZYILA KADAR AYDIN İLİ'NİN NÜFUS SEYRİ

Ege bölgesinin nüfus itibariyle en kalabalık kesimlerinden biri şüphesiz Büyük Menderes vadisidir. Bunun nedenini Büyük Menderes vadisinin verimli topraklarında, modern imkanlarla yapılan tarımda ve bölgenin jeopolitik öneminde aramak gerekmektedir. İnsanlık tarihinin bilinen en eski dönemleinden günümüze kadar, özellikle Aydın ve çevresinde gerek nüfus itibariyle, gerekse kültür ve medeniyet itibariyle büyük yerleşim birimleri kurulmuştur.

İlin coğrafi yapısı ve jeopolitiği bölümün de belirttiğimiz gibi, Milet, Tralles (Aydın), Afrodisiyan, Priene, Alinda, Nysa gibi şehirler, ilk çağlarda nüfus bakımından bölgenin en kalabalık yerleşim birimleriydi. Ne ilk çağlara ait, nede Türklerin eline geçtikten sonraki (Selçuklular, Beylikler) dönemlerine ait ilin nüfusu ile ilgili bilgilere sahip değiliz.

İlin nüfusu hakkındaki bilgiler Osmanlılar'ın son dönemlerine aittir. Özellikle bölgenin Türkler tarafından fethedilmesinden sonraki dönemlere ait nüfusla ilgili bilgilerin olmayışının sebebi ise, 25.05.1919 tarihinde Yunanlılar'ın Aydın il merkezini işgal etmeleri sırasında, Hükümet konağını yakmalarından dolayı, o dönemlere ait nüfus kayıtları da yok olmuştur. Bu olayla birlikte, Aydın'ın sadece nüfusu ile ilgili bilgiler yok edilmemiş, aynı zamanda il hakkındaki bütün bilgiler, belgeler ve kaynaklar yok edilerek, ilin geçmişiyle ilgili tüm bağları kopartılarak, adeta bir medeniyet tarih sahnesinden silinmiştir.

Bununla birlikte Süha GÜNEY'in "Büyük Menderes Bölgesi" adlı eserinde belirttiğine göre, Arap tarih ve coğrafyası İbni Fazlullaahü'l-

Ömeri, Anadolu beyliklerinin nüfus miktarları hakkında bazı bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre Aydınoğulları Beyliğinin nüfusu 700.000'dir¹. Fakat eserde bu nüfusla ilgili bilginin hangi tarihe ait olduğuna dair bir bilgi yoktur. Ama nüfus itibariyle bölgedeki ve civarındaki en kalabalık beyliğin Aydınoğulları Beyliği olduğu bir gerçektir. Fakat bu konudaki bilgiler kanaatimizce tahmini bilgiler olsa gerek.

Kaynaklarda İlin Cumhuriyetten önceki nüfusu hakkında kesin istatistiki bilgiler yoktur. Bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi Aydın Sancağına ait nüfus bilgileri, genel olarak o dönemlerde Aydın Sancağını gezen seyyahların verdiği tahmini bilgilerden veya salnamelerden elde edilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı ilin 1927'ye kadarki dönemlere ait nüfus seyrini kesin şekilde tesbit edebilmek pek mümkün değildir. Biz bazı kaynaklardan, özellikle Aydın Sancağına ait Salnamelerde verilen bilgiler doğrultusunda İlin günümüze kadarki nüfus seyri hakkına genel bir bilgi vermeye çalışacağız. Kaldı ki Osmanlı İmparatorluğu dönemine dair çeşitli sancak, vilayet ve kazaların nüfus miktarlarına ait belgelerin çoğu daha henüz incelenerek Türk milletinin istifadesine sunulmamıştır. Ama son zamanlarda bu konuda bazı önemli çalışmalara başlanmış olması sevindiricidir.

O dönemdeki adı «Güzelhisar» olan Aydın, 1451 tarihli Tahrir defterine göre yedi mahalleden oluşan küçük bir kasaba idi ve tamamen Türkler'den müteşekkil yaklaşık 970 kişilik nüfusa sahipti. 1475-76 tarihli bir başka deftere göre, bu nüfus 700'e düşmüştür. 1512'de ise 700 civarında nüfusa sahip iken, bu nüfus 1529'da 500'e düşmüştür. XVI. yüzyılın ikinci yarısında şehrin nüfusu 1.000'i aşmıştır. XVII.

1 - Güney, S.; a.g.e., s. 257-258.

yüzyılın ikinci yarısında ise bu nüfus 5.000'i geçmiştir². Bu bilgiler, Aydın Sancağı'nın sadece merkez nüfusunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu yıllara ait Sancağın toplam nüfusu hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Şemseddin Sami'nin (Hicri 1306) yıllarında yazılan "Kamusu'l-Alam" adlı eserinde Aydın Sancağı'nın toplam nüfusu 1.251.629 olarak verilmektedir³. Bu yıllarda başta İzmir olmak üzere Denizli, Muğla gibi vilayetlerin Aydın Sancağına bağlı bulunması, toplam nüfusunu hayli yükseltmiştir. Kaldı ki aynı eserde Aydın'ın merkez nüfusu 40.000 olarak verilmektedir.

Miladi 1842 tarihinde Aydın'ı ziyaret eden Fransız seyyahı Şarlteksiye; Aydın'ın 12.000 haneli bir şehir olduğunu ve nüfusunun 60.000 kadar tahmin edildiğini belirtmektedir⁴. Şarlteksiye'nin verdiği bilgi de tahminden ileri geçmemektedir. Bu bakımdan bu yıllara ait bilgiler genel olarak gerçeği yansıtmamaktadır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Aydın'a gelen Evliya Çelebi Şehir merkezinde 6.770 kadar evin bulunduğunu belirtmektedir⁵. Ev başına ortalama nüfusun 5 kişi olduğunu kabul edersek, Aydın'ın o tarihteki nüfusunun 33.850 civarında olduğunu söylememiz mümkündür. Şarlteksiye'nin verdiği rakamla bunu karşılaştırdığımız zaman, ikisi arasında yaklaşık iki asır olmasına rağmen, 26.150 civarında gibi az bir farkın olduğunu görmekteyiz.

1831 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu genelinde yapılan nüfus sayımına göre, Aydın Sancağı'nın nüfusu 105.958 olarak tesbit

2 - T.D.V. İslam Ansiklopedisi Aydın Maddesi, C. IV, İstanbul 1991, s. 235.

3 - Şemseddin Sami, Kamusu'l-Alam, C. I, Ankara 1996, s. 512-513.

4 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 120.

5 - Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. IX, İstanbul 1971, s. 150.

edilmiştir⁶. Aynı yüzyılın ikinci yarısında (1894) bölgede araştırma yapan Vital CUINET, Aydın Sancağı'nın nüfusunu toplam 305.577 olarak vermektedir⁷. 1831 ile 1894 tarihleri arasında 63 yıl olmasına rağmen, iki sayım arasında 199.619, gibi dönemine göre yüksek bir artış göstermiştir. Oysa 1800'lü yıllar Osmanlı İmparatorluğu için sık sık savaşların olduğu bir yüzyıldır. Bu kadar artışın nasıl gerçekleştiği ilginçtir. Osmanlılar dönemine ait nüfusla ilgili en sağlıklı bilgilerin salnamelerde verilen bilgiler olacağı kanaatindeyiz.

Aydın Sancağına ait mevcut salnamelerin tarih bakımından ilki Miladi 1887 yılına aittir. Bu salneme göre Aydın'ın toplam nüfusu 201.096'dır. 1891 tarihli salnameye göre ise Aydın'ın toplam nüfusu 207.791'dir. Buna göre üç yıllık artış oranı % 3'dür. 1895 tarihli salnamede Aydın'ın toplam nüfusu 226.889 olarak verilmektedir. 1891 ile 1895 yılları arasındaki nüfus artış oranı % 9'dur. 1897 yılına ait salnamede İl'in toplam nüfusu 233.458 olarak gösterilmekte olup, 1895 ile 1897 yılları arasındaki artış oranı %9'dur. 1897 yılına ait salnamee ilin toplam nüfusu 233.458 olarak gösterilmekte olup, 1895 ile 1897 yılları arasındaki artış oranı % 2'dir. 1903 tarihli salnamede ise Aydın'ın toplam nüfusu 246.449'dur⁸. 1897-1903 arasındaki altı yılda İl'in nüfus artış oranı % 5'dir. Buna göre 1887 ile 1903 tarihleri arasındaki 16 yılda Aydın'ın nüfusu % 22,5 oranında artış göstermiştir.

Büyük Menderes vadisinin verimli toprakları üzerinde bulunan Aydın ilinin nüfusu, bazı yıllar hariç sürekli artış göstermiştir. Örneğin 1831 yılında 105.958 olan nüfus, 1908 yılında 245.214 olmuştur. 77 yılda nüfus yaklaşık 2,5 kat artmıştır. Bunun yanında İl'in nüfusu 1919

6 - Karal, E. Ziya; Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, Ankara 1943, s.

7 - Cuinet, Vital; La Turquie 'Asia, C. III, Paris 1894, s. 347.

8 - 1887-1891-1895-1897-1903 Tarihli Aydın Vilayet Salnameleri.

Mayıs ayı başında aşırı derecede düşüş göstererek 96.000'e inmiştir. Bu düşüşün sebebini, Yunanlılar tarafından Ege bölgesinin işgal edilmeye başlanmasıyla birlikte, halkın daha güvenli bölgelere kaçmasına bağlamak gerekmektedir.

Nitekim, 25.5.1919'da Aydın il merkezinin işgal edilmesiyle birlikte, Yunan mezaliminden kaçamayan 18.925 kişi ya şehit edilmiş yada yaralanmıştır. Yine 1919 Mayıs ayı başlarında, 30.000 olan şehir merkezinin nüfusu, 30 Temmuz'da 475'e düşmüştür⁹. Bütün bunlar Yunan mezaliminin ne korkunç boyutlarda gerçekleştiğini göstermektedir.

Bilindiği gibi Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. İkinci nüfus sayımı ise 1935 yılında yapılmıştır. Bu iki sayım arasında Aydın'da nüfus % 22,8 oranında artış göstermiştir. 1927-1990 yılları arasında ilin nüfus seyri aşağıdaki şekilde gelişme göstermiştir.

Yıl	Toplam Nüfus
1927	212.541
1935	261.078
1940	281.784
1945	294.407
1950	335.663
1955	414.564
1960	467.341
1965	524.918
1970	564.802
1975	609.869
1980	652.488
1985	743.419
1990	824.816

9 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 35.

Bu istatistiki verilere göre, Aydın ilinin nüfusu 63 yılda % 288 oranında artmıştır. Bu artışların temel nedeni, çevre illerden gelen göçler, sağlık hizmetlerinde görülen gelişmeler sonucu, ölüm olaylarının azalması, ihracat ve ithalat imkanlarının artırılması, modern tarım üretimine geçilmesi ve özellikle son dönemlerde turizm sektörünün gelişmesi vb'dir.

B. XX. YÜZYILA KADAR AYDIN İLİ'NİN GENEL İNANÇ COĞRAFYASI

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar, Anadolu topraklarında birçok medeniyetler kurulmuştur. Medeniyetlerin devamını sağlayan temel unsurlardan biriside hiç şüphesiz dindir. Dolayısıyla Anadolu toprakları üzerinde birçok medeniyetlerle beraber, farklı dinlerde varlığını sürdürmüştür. Anadolu'nun batı bölümünde bulunan Aydın'da da tarih boyunca çeşitli dinlere mensup kişiler veya milletler yaşamıştır.

Fakat, bu dinlerden birçoğunun günümüzde Anadolu toprakları üzerinde mensupları bulunmamaktadır. Bu açıdan biz Aydın'ın genel inanç durumunu ele alırken, özellikle günümüzde gerek Aydın'da gerekse Anadolu'nun diğer bölgelerinde mensupları bulunan dinleri göz önünde bulunduracağız. Dinler açısından ilk dönemlerden günümüze kadar bakıldığında, Aydın bölgesinde yaşamış olan dinlerden en etkin olanları Hristiyanlık, İslamiyet ve Yahudiliktir. Bununla birlikte bu dinlere inananlar yönünden bakıldığında, Hristiyanlık ve İslamiyet'in Aydın ve çevresinde, Yahudilikten daha etkin olduğu görülür.

Bu bakımdan bizim bu bölümde ele alıp inceleyeceğimiz dinler, Hristiyanlık İslamiyet ve Yahudilik olacaktır. Diğer dinler bu araştırmamızın konusu dışında kalacaktır. Kaldı ki, yukarıda

belirttiğimiz üç dinin dışındaki dinleri inceleyebilmemiz arştırmamızın alanını genişleteceği için şimdilik mümkün değildir.

1. Yahudilik

Yahudilik, tarih bakımından dünyanın en eski dinlerinden biridir. Buna rağmen günümüzde yaşayan ilahi dinlerden mensubu en az olan eski dinlerinden biri durumundadır. Bugün yeryüzünde 20 milyon dolayında Yahudi'nin yaşadığı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Aydın'da hristiyan ve müslümanlar kadar Yahudilerin olması mümkün değildir.

Kaynaklarda özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde Aydın ve çevresinde Yahudilerin olduğu belirtilmektedir. Fakat bunların Aydın'a ne zaman geldiklerine dair bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Hikmet ŞÖLEN ve Asaf GÖKBEL "Aydın İli Tarihi" adlı eserde Yahudilerin Aydın'a 1700'lü tarihlerden çok sonra yavaş yavaş gelerek yerleştiklerini¹⁰ belirtmektedirler. Bu bakımdan Yahudilerin Aydın'a 1800'lü yıllarda geldiklerini söyleyebiliriz. Çünkü Aydın Sancağına ait 1800'lü tarihli salnamelerde toplam nüfus içerisinde Yahudilerinde sayıları verilmektedir. Buna göre Aydın ilinde bulunan Yahudilerin varlıklarını ve sayılarını genel olarak salnamelerden öğrenmekteyiz. Aydın vilayetine ait salnamelerde Yahudilerin sayıları şu şekilde tesbit edilmiştir. 1831 tarihli salname: 532, bunun toplam nüfusa oranı % 0,5'dir. 1887 tarihli salname: 1.978, toplam nüfusa oranı % 0.98'dir. 1891 tarihli salname: 2.101, toplam nüfusa oranı % 1.01'dir. 1894 tarihli salname: 25.735, toplam nüfusa oranı % 1.74'dür. 1896 tarihli salname: 25.589, toplam nüfusa oranı % 1.69'dur. 1900 tarihli salname:

10 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 120.

22.273, toplam nüfusa oranı % 1.58'dir. 1903 tarihli salname: 2.595, toplam nüfusa oranı % 1.05'dir. 1909 tarihli salname: 33.081, toplam nüfusa oranı ise % 1.9'dur¹¹.

Yukarıda da görüldüğü gibi, bazı yıllarda Aydın'da bulunan Yahudi dinine mensup kişilerin sayıları diğer yıllar oranla oldukça yüksektir. Bu kadar yüksek farkın sebebi, bizim kanaatimizce şu olsa gerek: Diğer yıllarda sadece Aydın vilayetindeki Yahudilerin sayıları verilirken, 1894, 1896, 1900 ve 1909 tarihli salnamelerde Aydın Sancağına bağlı, bütün il ve ilçelerde bulunan Yahudilerin toplam sayısı verilmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru bölgenin nüfus yapısını araştıran Vital CUINET, Aydın Sancağındaki toplam Yahudi, sayısını 2.024 olarak vermektedir¹². Günümüzde Aydın-Kuşadası, ilçesi nüfusuna kayıtlı 90 Yahudi olmakla beraber, bunların hepsi İstanbul ve İzmir illerine göç etmişlerdir. Fakat nüfus kayıtlarını bu illere aktarmamışlardır. Bu kişilerden bazıları yaz mevsimlerinde genellikle ticaret ve turizm amacıyla Kuşadası'na gelmektedirler. Yahudilerin oturdukları mahalleye önceleri Yahudi mahallesi denirken, şimdi bu mahallenin ismi, Alacamescit olmuştur.

2. Hıristiyanlık

Bugün dünya nüfusunun aşağı yukarı beşte birinin dini olan Hıristiyanlık, Filistin bölgesinde doğmuş ve zamanla dünyanın her tarafına yayılmıştır. Günümüzde dünya coğrafyasının hemen hemen her bölgesinde hıristiyan mevcuttur. Zamanla dünyanın her tarafına yayılan

11 - 1831, 1887, 1891, 1894, 1896, 1900, 1903, 1909 Tarihli Aydın Vilayet Salnameleri.

12 - Cuinet, V.; .g.e., s. 581.

hrıstiyanlık, Anadolu topraklarının Romalılar'ın eline geçmesinden sonra Anadolu'da da yayılmaya başlamıştır.

M.Ö. 546 yılında Makedonya İmparatorluğu'nun eline geçen Batı Anadolu toprakları, bu imparatorluğun yıkılmasından sonra Bergama Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiştir. M.Ö. 323'de Büyük İskender'in genç yaşta ölmesi üzerine, hakimiyeti ele geçirmek isteyen İskender'in generalleri arasında uzun süre devam eden savaşlar başladı. Anadolu'da baş gösteren bu karışıklıklar karşısında, Bergama Kralı, Romalılardan yardım istedi. Bunun üzerine Romalılar Batı Anadolu topraklarına girdiler ve burada, "Asia Minor" (Küçük Asya) adıyla bir eyalet kurdular. Aydın ve çevresini bu eyalete bağladılar¹³. Böylece hrıstiyanlık bu bölgede yavaş yavaş yayılmaya başlamış oldu. Özellikle I. yüzyılda aslen Yahudi olan St. Paul Efes yakınlarındaki Aladağ bölgesine yerleşerek, bu bölgede hrıstiyanlığın tohumlarını attı¹⁴. Fakat hrıstiyanlığın Anadolu ve Aydın çevresinde esas olarak yayılması IV. yüzyıldan itibaren başlamış oldu. İ.S. 330 yılında İstanbul'u Roma'nın ikinci başkenti yapan İmparator Constantin, hrıstiyanlığı da resmi din olarak kabul etti. Bundan sonra hrıstiyanlık diğer bölgelerde olduğu gibi Aydın çevresinde de hızlı yayılmaya başladı.

M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca, Aydın Doğu Roma toprakları içinde kaldı. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nda piskoposlar devlet örgütüne hakim olmaya başladılar. Bu dönemde Rum İmparatorluğu şekline dönüşen Bizans İmparatorluğu, piskoposluklarla idare edilmeye başladı. Aydın ili Anadolu patrikliğine bağlandı ve

13 - Akdoğan, H.; a.g.e., s. 39.

14 - Sağdıç, O.; a.g.e., s. 14.

Milet, Priyen kentleri birer başpiskoposluk haline dönüştürüldü¹⁵. Bu kentlere gönderilen papazlar sayesinde, hıristiyanlar Aydın çevresinde çoğalmaya başladılar¹⁶. Bu tarihlerden sonra Aydın ve çevresinin Türkler tarafından fethedilmesine kadar, Aydın bölgesinde hakim olan tek dinin hıristiyanlık olması mümkündür.

Aydınoğulları XI. yüzyılda Ege kıyılarını ve Aydın çevresine hakim olduklarında, özellikle Birgi çevresinde yerli ve Türkçe konuşan hıristiyanlarla karşılaşıyorlar¹⁷. Hıristiyan olan bu Türklerin Kuman-Kıpçak Türkleri olması gerekmektedir. Çünkü M. S. XI . yüzyılda Karadeniz'in kuzey steplerine uzun süre hakim olan Kuman-Kıpçakların bir kısmı, yapılan propagandalar neticesinde hıristiyanlaşmışlardır¹⁸.

Kumanlar, Eti İmparatorluğunun çözülmesi üzerine, batıya göç ederek Manisa-Kula'yı kendilerine başkent yapmışlardır. Bunlar şimdiki Muğla, Aydın, Manisa illerinin bir kısmı ile Afyon, Eskişehir illerinin bulunduğu topraklarda hüküm sürmüşlerdir¹⁹.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türklerin Aydın havalisini fethettiklerinde bu bölgede çoğunluğu Rum olmak üzere Kuman-Kıpçak, Ermeni hıristiyanları yaşamakta idi. Fakat Kuman-Kıpçaklar hıristiyan olmalarına rağmen dillerini muhafaza etmişlerdir. Yıllarca süren propaganda neticesinde hıristiyanlaşan Türk boyları hıristiyanlığın yanında Türklüklerini de kaybetmişlerdir²⁰.

Aydın'ın Türkler tarafından fethedilmesinden sonra kısa sürede bölgede müslümanlar çoğalırken, hıristiyanlar da azınlık durumuna

15 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 44.

16 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 3.

17 - Aydın İl Yıllığı, 1973, s. 3.

18 - Kuzgun, Şaban; Dinler Tarihi Dersleri, Kayseri, 1993, s. 69.

19 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 25.

20 - Kuzgun, Ş.; a.g.e., s. 70-71.

düşmüşlerdir. Hatta Fatih dönemine ait 1451 tarihli "Tahrir Defteri"ne göre, o zamanki adı Güzelhisar olan Aydın merkezin toplam nüfusunun hepsi müslüman Türklerden oluşmakta idi. Fakat 1677 yıllarına gelindiğinde, şehrin nüfusu 5000'i aşıyor ve bu nüfustan 200 kadarını hristiyanlar ve Yahudiler oluşturuyordu²¹.

XVII. asrın sonlarına doğru Aydın havalisini gezen Evliya Çelebi, hiç hristiyanlardan bahsetmemektedir. Ancak 1708 tarihli Osman oğlu Nasuh Paşa vakfiyesinde, kale dışında Pir Hasanlar mahallesinde yaptırılan odalarda kefere taifesinin oturdukları yazılıdır²². Bu vakfiyede bahsedilen kefere taifesinin Rumlardan oluşan hristiyanlar olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyeden anlaşıldığı gibi, 1700'lü yıllarda Aydın'da bulunan hristiyanlar han odalarında yaşamaktalar ve bu bölgeye henüz yerleşmemişlerdir. Böyle oluncada bu yıllardaki hristiyanların oldukça az oldukları ortaya çıkmaktadır.

Süha GÜNEY, şimdiki Aydın merkez Kemer Mahallesinin yerinde eskiden Rum mahallesinin bulunduğunu belirtmekle birlikte, bunların nüfusları hakkında bir bilgi vermemektedir. Fakat bunların Kurtuluş Savaşı'na müteakip şehri terkettiklerini²³ belirttiğine göre bu hristiyan mahallesinin 1900'lü yıllarda mevcut bulunduğunu anlamaktayız.

Aydın merkezde görüştüğümüz terzilik yapan bir esnaf, çok güzel Türkçe konuşan ve Amerika'dan gelen, Rum uyruklu bir profesörün yukarıda belirttiğimiz mahallede araştırma yaptığını söyledi. Bu profesörün söylediği şu söz çok ilginçtir. "Burası daha önce bizim yurdumuzdu. Buraların asıl sahipleri bizleriz. Türkler buraya Orta

21 - T.D.V., İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 235.

22 - Şölen, H.; Gökbel, A.; a.g.e., s. 120.

23 - Güney, S.; a.g.e., s. 357.

Asya'dan geldiler ve sizin yurdunuz Orta Asya'dır. Bir gün gelecek herkes asıl yurduna dönecektir."

1071 Malazgirt Savaşı'na müteakip kısa sürede bölge Türk yurdu haline dönüşürken, XIX yüzyılın ortalarına doğru ve XX yüzyılın birinci yarısına gelindiğinde, Aydın'da bulunan hıristiyanların toplam nüfusları ve bunların mezheplere göre dağılımları yüzdeler olarak aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

1887 ²⁴

Genel Nüfus	Toplam Hıristiyan Nüfus ve Oranı	Rumlar ve Genel Nüfusa Oranı	Ermeniler ve Genel Nüfusa Oranı	Katolikler ve Genel Nüfusa Oranı
201.096	16.827, % 8	16.101, % 8	587, % 0,29	139, % 0,069

1891 ²⁵

Genel Nüfus	Toplam Hıristiyan Nüfus ve Oranı	Rumlar ve Genel Nüfusa Oranı	Ermeniler ve Genel Nüfusa Oranı	Katolikler ve Genel Nüfusa Oranı
207.791	16.957, % 8	16.197, % 7,79	624, % 0,30	138, % 0,066

1894 ²⁶

Genel Nüfus	Toplam Hıristiyan Nüfus ve Oranı	Rumlar ve Genel Nüfusa Oranı	Ermeniler ve Genel Nüfusa Oranı	Bulgarlar ve Genel Nüfus Oranı	Katolikler ve Genel Nüfusa Oranı	Protestanlar ve Genel Nüfus Oranı
1.478.768	227.877, % 15	210.586, % 14,02	15.381, % 1,04	820, % 0,05	982, % 0,06	108, % 0,007

1895 ²⁷

Genel Nüfus	Toplam Hıristiyan Nüfus ve Oranı	Ermeniler ve Genel Nüfusa Oranı	Rumlar ve Genel Nüfusa Oranı	Katolikler ve Genel Nüfusa Oranı
226.889	19.252, % 8	736, % 0,32	18.410, % 8,11	106, % 0,04

24 - 1887 Aydın Vilayet Salnamesi.

25 - 1891 Aydın Vilayet Salnamesi.

26 - 1894 Aydın Vilayet Salnamesi.

27 - 1895 Aydın Vilayet Salnamesi.

1896 ²⁸

Genel Nüfus	Toplam Hıristiyan Nüfus ve Oranı	Rumlar ve Genel Nüfusa Oranı	Ermeniler ve Genel Nüfusa Oranı	Bulgarlar ve Genel Nüfus Oranı	Katolikler ve Genel Nüfusa Oranı	Protestanlar ve Genel Nüfus Oranı
1.507.515	239.694, % 16	222.004, % 14,72	15.341, % 1,01	1.249, % 0,08	987, % 0,06	113, % 0,0074

1897 ²⁹

Genel Nüfus	Toplam Hıristiyan Nüfus ve Oranı	Ermeniler ve Genel Nüfusa Oranı	Rumlar ve Genel Nüfusa Oranı	Katolikler ve Genel Nüfusa Oranı
233.458	20.787, % 9	744, % 0,31	19.931, % 8,53	112, % 0,047

1900 ³⁰

Genel Nüfus	Toplam Hıristiyan Nüfus ve Oranı	Rumlar ve Genel Nüfusa Oranı	Ermeniler ve Genel Nüfusa Oranı	Bulgarlar ve Genel Nüfus Oranı	Katolikler ve Genel Nüfusa Oranı	Protestanlar ve Genel Nüfus Oranı
1.408.387	210.826, % 15	195.431, % 13,87	13.940, % 0,98	426, % 0,03	876, % 0,062	153, % 0,010

1903 ³¹

Genel Nüfus	Toplam Hıristiyan Nüfus ve Oranı	Rumlar ve Genel Nüfusa Oranı	Ermeniler ve Genel Nüfusa Oranı
246.449	23.254, % 9	22.294, % 9,04	807, % 0,32

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde, bazı salnamelerde sadece Aydın ilinde bulunan hıristiyan nüfus verilirken, bazılarında ise Aydın Sancağına bağlı bütün il ve ilçe merkezlerinde bulunan hıristiyanların toplam nüfusları verilmiştir. Çünkü 1895 tarihli salnamede toplam hıristiyan sayısı 19.252 iken, bundan bir yıl sonraki salnamede toplam hıristiyan sayısı 239.694 gibi yüksek bir rakamla gösterilmiştir. Bir yılda bu kadar yüksek bir farkın olması, bu durumdan kaynaklansa gerek. İkinci bir durum ise, bazı yıllarda toplam hıristiyan nüfusu

28 - 1896 Aydın Vilayet Salnamesi.

29 - 1897 Aydın Vilayet Salnamesi.

30 - 1900 Aydın Vilayet Salnamesi.

31 - 1903 Aydın Vilayet Salnamesi.

oluşturan mezhepler içinde, sadece Rumlar, Ermeniler ve Katoliklerin sayıları verilirken, 1894'ten sonraki salnamelerin bazılarında bunlara ilaveten Bulgarlar ve Protestanların sayıları da verilmektedir. Bu duruma göre şunu söylemek mümkündür. Bulgarlar ve Protestanlar Aydın'a 1894'ten sonra gelip yerleşmişlerdir.

Salnamelerde verilen toplam hristiyan nüfusun çoğunluğunu Rumlar ve Ermeniler oluşturmakla birlikte, hiç hristiyan Türklerden bahsedilmemektedir. Fakat Şemsedin Sami 1306 tarihli Kamusu'l-alam adlı eserinde, Aydın vilayetinde 2.990 Yahudi ve hristiyanın bulunduğunu ve bunların Türkçe konuştuklarını ³² belirtmektedir. Bununla birlikte Şemseddin SAMİ gayr-i Müslim nüfusun mezheplere göre dağılımını vermemektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısının sonlarında bölgede araştırma yapan Vital CUINET "La Turquie d'Asie" adlı eserinde Aydın Sancağında toplam 17.655 hristiyan olduğunu yazmıştır³³. Bu hristiyan nüfusun toplam nüfusa oranı % 8 olup, mezheplere göre dağılımı ise şöyledir. 16.907'si Grek Ortodoks (Rum), 634'ü Ermeni Gregoryan ve 114'ü de Katoliktir. Hristiyan olan bu nüfusun yerleşim birimleri ve dağılımları aşağıdaki şekildedir.

Yerleşim Birimi	Toplam Nüfus	Hristiyan Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı %
Aydın Merkez	64.479	7.901	% 12
Sevke Kazası	23.304	8.317	% 35
Çine Kazası	25.669	694	% 2
Bozdoğan Kazası	29.509	497	% 2
Nazilli Kazası	62.616	2.136	% 3

32 - Şemseddin Sami; a.g.e., s. 517.

33 - Cuinet, V.; a.g.e., s. 581.

Tabloda görüldüğü gibi hıristiyanların en yoğun yaşadıkları yerleşim birimleri sırasıyla, Sevke kazası, Aydın Merkez kaza ve Nazilli kazasıdır. Bu hıristiyan nüfusun yerleşim birimlerindeki mezheplere göre dağılımları ve toplam nüfusa oranları ise aşağıdaki tabloda görüldüğü şekildedir.

Yerleşim Birimi	Toplam Nüfus	Ortodokslar ve Oranı	Gregoryanlar ve Oranı	Katolikler ve Oranı
Aydın Merkez	64.479	5.597, %8	300, %0,48	114, %0,17
Sevke Kazası	23.304	8.258, %35	59, %0,25	–
Çine Kazası	25.669	693, %2,6	1 %0,003	–
Bozdoğan Kazası	29.509	497, %1,6	–	–
Nazilli Kazası	62.616	1.862, %2,9	274, %0,43	–

Tabloda da görüldüğü gibi mezhepler açısından Rum Ortadokslar çoğunluğu oluşturmaktadırlar.

CUINET, yaptığı bu araştırmada Aydın Sancağındaki okullar ve bu okullarda öğrenim gören öğrencileri de araştırmıştır. Araştırmaya göre, Aydın Sancağında 56'sı ilkokul ve 17'si ortaokul olmak üzere 73 okul bulunmaktadır. Bu okullardan 46 okul müslümanlara, 16 okul Ortadoks hıristiyanlara, 4 okul Gregoryanlara, 1 okul Katolik Ermenilere, 1 okul Katolik Latinlere ve 5 okul da Yahudilere aittir. Müslümanlara ait 46 okulda 1375 öğrenci bulunurken gayr-i müslimlere ait 27 okulda 1379 öğrenci bulunmaktadır³⁴.

XIX. yüzyılda Aydın Sancağında müslüman nüfus, gayr-i müslim nüfusla kıyaslanamayacak kadar fazla olduğu halde, müslümanlara ait okul ve öğrenci sayısı, gayr-i müslimlere ait okul ve öğrenci sayısı

34 - Cuinet, V.; a.g.e., s. 582.

kıyaslandığında oldukça azdır. Bu rakamlarda bir çelişkinin olduğu ortadadır. CUİNET gayr-i müslimlere ait okul ve öğrenci sayılarını fazla göstermiş olabilir. Çünkü aynı yıllarda yazılan "Kamusu'l-A'lâm" adlı eserinde Şemseddin SAMİ, CUİNET'in aksine Aydın Sancağında köylere varıncaya kadar Sıbyan mekteblerinin bulunduğunu³⁵ belirtmektedir. Görüldüğü gibi her nedense Andolu'da bulunan gayr-i müslim nüfus ve bunlara ait resmi ve gayr-i resmi müesseseleri fazla göstermeye çalışan yabancı araştırmacılar bulunmaktadır. Bunun altında dini ve siyasi amaçların yattığı bir gerçektir. Özellikle Osmanlı imparatorluğu'nun son dönemlerinde imparatorluk sınırları içinde bulunan gayr-i müslim nüfus bahane edilerek, imparatorluğun iç işlerine zaman zaman müdahale edilmiştir. Gayr-i müslim nüfusun fazla gösterilmesindeki gerçek nedenini bu doğrultuda değerlendirmek gerekmektedir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra, 1926 yılına kadar belli bir program dahilinde devam eden nüfus mübadelesi sonunda, Türkiye'de bulunan gayr-i müslim nüfusta bir azalma olmuştur. Özellikle Rumların büyük bir bölümü nüfus mübadelesiyle Yunanistan' gönderilirken, orada bulunan, müslüman Türklerin bir bölümünde Türkiye'ye getirilmiştir. Bu arada Ermenilerin birçoğuda Türkiye'yi terkederek değişik ülkelere göçetmişlerdir. Nüfus değişimi sonunda Türkiye'den yaklaşık 1.260.000 civarında Rum ayrılmıştır³⁶. Türkiye genelinde olduğu gibi Aydın ili dahilinde bulunan hristiyan nüfusta da azalmanın olduğu bir gerçektir.

35 - Şemseddin Sami; a.g.e., s. 516.

36 - Turan, İlter; Cumhuriyet Tarihimiz, İstanbul, 1965, s. 76.

1903 tarihli salnameye göre Aydın Sancağı'nda bulunan toplam hristiyan nüfus 27.254 iken, 1945'li yıllarda .bu nüfusun 143³⁷ gibi çok düşük bir rakama ulaştığını görmekteyiz. 1903'ten 1945 yılına gelindiğinde hristiyan nüfus % 0,52 oranında azalmıştır. 1960 yılında ise hristiyan nüfusta 1945 yılına göre bir artış olmuş ve 143'ten 180'e yükselmiştir. Fakat aradan geçen 5 yılda hristiyan nüfusta hızlı bir düşüş olmuştur. Buna göre 1960'da 201 olan nüfus, 1965'te 47 olmuştur³⁸. 1945'ten 1965 yılına gelindiğinde hristiyan nüfusta % 23.38 oranında azalma olmuştur. 1945-1960-1965 yıllarında Aydın ilinde bulunan hristiyanların mezheplere göre dağılımı aşağıdaki şekildedir.

1945 Genel Nüfus Sayımına Göre Aydın'da Bulunan Hristiyan Nüfus

Toplam Hristiyan Nüfus	Gregoryanlar	Katolikler	Ortodokslar	Protastanlar	Mezhebi Belli Olmayanlar
143	9	92	25	12	5

1960 Genel Nüfus Sayımına Göre Aydın'da Bulunan Hristiyan Nüfus

Toplam Hristiyan Nüfus	Gregoryanlar	Katolikler	Ortodokslar	Protastanlar	Mezhebi Belli Olmayanlar
201	70	18	83	9	11

1965 Genel Nüfus Sayımına Göre Aydın'da Bulunan Hristiyan Nüfus

Toplam Hristiyan Nüfus	Gregoryanlar	Katolikler	Ortodokslar	Protastanlar	Mezhebi Belli Olmayanlar
47	2	8	3	26	8

37 - T.C. Başbakanlık D.İ.E. 1945 Genel Nüfus Sayımı.

38 - T.C. Başbakanlık D.İ.E. 1960-1965 Genel Nüfus Sayımı.

Yukarıdaki tabloda belirtilen rakamların dışında, 1945 yılında Aydın'da 8 Yahudi bulunurken, 1960 yılında ise 19'dur. 1965 yılında ise 40 kişinin hangi din mensubu olduğu tesbit edilememiştir. Bununla birlikte 1965 yılındaki nüfus sayımında Aydın'da toplam 5 Yahudi bulunduğu belirtilmektedir.

3. Müslümanlar

Daha X yüzyıldan itibaren Anadolu'ya girmeye başlayan müslüman Türkler, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra ise büyük kitleler halinde, Anadolu topraklarına yerleşmeye başladılar. Bu tarihten itibaren kısa sürede Anadolu'nun müslüman Türklerin eline geçmesiyle birlikte, Aydın'da Türk-İslam şehri haline gelmiştir. Fakat Aydın bu tarihten önce hıristiyanların hakimiyeti altında idi. Bu nedenle Aydın'da belli bir hıristiyan nüfus, müslüman Türklerin engin hoşgörüsü ve müsamahalarıyla uzun süre varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ama hıristiyan nüfus azınlıkta kalmış, müslümanlar ise çoğunluğu teşkil etmiştir.

Böylece, 1077-1084 yılları arasında müslümanların egemenliği altına giren Aydın ilinde müslümanlar günümüze kadar hakim unsuru oluşturmuşlardır. Yaptığımız araştırmada tespit edebildiğimiz en eski tarihten itibaren günümüze kadar ilin müslüman nüfus seyri aşağıdaki şekildedir.

Yıllar (Miladi)	Genel Nüfus	Müslüman Nüfus	Oran %	Açıklamalar
1887	201.096	182.291	% 90.64	Sadece Aydın İli
1891	207.791	188.731	% 90.82	Sadece Aydın İli
1894	1.478.768	1.168.985	% 79.04	Aydın Sancağının Tamamı
1895	226.889	205.315	% 90.49	Sadece Aydın İli
1896	1.507.515	1.184.876	% 78.59	Aydın Sancağının Tamamı
1897	233.458	210.218	% 90.04	Sadece Aydın İli
1900	1.408.387	1.118.496	% 79.41	Aydın Sancağının Tamamı
1903	246.449	220.634	% 89.52	Sadece Aydın İli
1909	1.725.974	1.313.561	% 76.10	Aydın Sancağının Tamamı

Yukarıda da görüldüğü gibi, Aydın ilinde müslüman nüfus hiçbir zaman % 76'ın altına düşmemiştir. Hatta genel olarak düşünüldüğünde müslüman nüfusun oranı % 90 civarında seyretmiştir.

Tablodaki müslüman nüfusa ait bilgiler aydın ili genelini ve Aydın Sancağının tamamını kapsamaktadır. Bununla birlikte Süha GÜNEY XIX. yüzyılın son çeyreğinde Aydın Merkez İlçe'nin toplam nüfusunun 36.000 olduğunu bu nüfusun 26.000'nini müslümanların oluşturduğunu³⁹ belirtirken, Hikmet ŞÖLEN ise 1900 yılında Merkez ilçenin toplam nüfusunun 34.341 olduğunu ve bunun 30.990'nını müslümanların teşkil ettiğini⁴⁰ söylemektedir.

1900'lü yıllara ait salnamelerde Aydın genelindeki müslüman nüfus 200.000 olarak belirtilirken, aynı yıllarda Aydın'ın nüfusunu

NOT: Yukarıdaki tabloda belirtilen nüfusla ilgili bilgiler Aydın Vilayet

Salnamelerinden alınmıştır.

39 - Güney, S.; a.g.e., s. 355.

40 - Şölen, H.; a.g.e., s. 127.

araştıran Vital CUINET ise Aydın genelindeki müslüman nüfusun 185.898 olduğunu ⁴¹ söylemektedir. Vital CUINET müslüman nüfusu salnamelere göre, az gösterirken gayr-i müslim nüfusu çok gösterme gayreti içerisindedir. Yine aynı yıllarda kaleme alınmış olan Kamusu'l-Alâm adlı eserde Şemseddin Sami, Aydın Sancağı genelindeki müslümanların sayısını yaklaşık 1.100.000 olduğunu belirtirken , Aydın merkez ilçenin toplam nüfusunun 60.554 olduğunu ve bu nüfusun 53.217'sinin müslüman, 7.337'sinin de gayr-i müslim nüfus ⁴² olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda şunu söylememiz mümkündür. Aydın'ın Türkler tarafından fethedilmesinden sonra, günümüze kadar müslüman nüfus daim üstün çoğunluğu oluşturmuştur. Hatta XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk başlarında müslümanlar toplam nüfusun % 90'larını oluştururken, bu gün bu oran daha da yüksektir. Bununla birlikte, azınlık durumunda olan gayr-i müslimler Türklerin engin müsamahakar tutumları neticesinde hiçbir güçlük ve asimilasloyona maruz kalmadan varlıklarını devam ettiregelmişlerdir. Fakat son yıllarda Aydın İl genelindeki gayr-i müslim nüfus çok azalmıştır.

Bunun iki önemli sebebi vardır. Birincisi Cumhuriyet dönemindeki nüfus değişimi, ikincisi ise gayr-i müslimlerin büyük kentlere (İstanbul, İzmir) göç etmesidir.

Gerek Aydın İline ait salnamelerde, gerekse diğer kaynakların bazılarında hristiyan nüfusun mezheplere göre dağılımı veilirken, müslüman nüfusun mezheplere göre dağılımı verilmemektedir. Dolayısıyla geçmiş dönemlere ait müslüman halkın, mezheplere göre

41 - Cuinet, V.; a.g.e., s. 581.

42 - Şemseddin Sami; a.g.e., s. 512-513.

dağılımını veren kesin bir araştırma yapılmadığı için, bunu tesbit edebilmemiz mümkün olmadı. Bununla birlikte, Aydın'daki Sünni halkın aşağı-yukarı tamamının hanefi mezhebine mensup olduğunu söyleyebiliriz. Bunu söylerken günümüzdeki durumu kastetmiyoruz. Günümüzdeki durumun farklı olduğunu "Günümüzde Aydın İli'nin İnanç Coğrafyası" başlığı altında inceleyeceğiz.

C. GÜNÜMÜZDE AYDIN İLİ'NİN İNANÇ COĞRAFYASI

Bu başlık altında ele alıp inceleyeceğimiz konu, günümüzde Aydın ili sınırları içerisinde yaşayan halkın din ve mezheplere göre dağılımıdır. Bir başka ifade ile Aydın'daki halkın hangi dine ve mezhebe mensup buldukları ve mezheplere göre dağılım oranlarıdır.

Fakat hemen şunu belirtelim ki, bugün Aydın ilinde yaşayan halkın aşağı yukarı tamamı İslam dinine mensuptur. Bununla birlikte yok denecek kadar az Hıristiyan dinine mensup olanların var olduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla bizim asıl konumuzu Müslümanlar oluşturmaktadır. Müslüman halkı incelerken, önce Sünni-Alevi olarak ele alacağız, daha sonra ise Sünni ve Alevi vatandaşların hangi mezheplere bağlı olduklarını inceleyeceğiz. Fakat konuya girmeden önce Sünni-Alevi ve Mezhep hakkında kısa ve öz bilgi vermenin daha uygun olacağı düşüncesinden hareketle, bunlar hakkında bir ön bilgi verdikten sonra asıl konuya geçeceğiz.

a) Sünnilik

Kısa kullanılışı ile sünni: Sünnet ehlerinden olan manasına gelmektedir. Sünnilik İslami kaynaklarda kısaca Ehl-i Sünnet olarak geçmektedir. Ehl-i Sünnet: Hz. Peygamber (S.A.V.)'in sünneti ile sahabe ve onların yolunda olanlara verilen bir isimdir.

Bu isme kaynak olarak Resulullah (S.A.V.)'in bir Hadis-i Şerifi gösterilmektedir. Bu hadiste İslam ümmetinin 73 fırkayı ayrılacağı, birinin cennete diğerlerinin de cehenneme gideceği buyrulmaktadır. Cennete girecek tek fırka, Resulullah (S.A.V.) ile ashabının yürüdüğü yolda olan "Cemaat"tır⁴³. İşte sünnilüğün ortaya çıkışı ve sistemleşmesi yukarıdaki mezkur hadis doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra müslümanların karşılaştıkları problemleri Kur'an ve sünnet doğrultusunda çözüm arayışları neticesinde İslam fıkhu sistemleşmiştir. İslam fıkhu'nun sistemleşmesi beraberinde fıkhi mezheplerin ortaya çıkmasını getirmiştir.

Özellikle Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra başlayan ve İslam alemi etkileyen üzücü olaylar ile birlikte, ortaya çıkan meseleleri çözüm arayışları neticesinde de Ehl-i Sünnet'in itakidi alanı sistemleşmeye başlamıştır. Bu sahanın sistemleşmesinde Matüridi ve Eş'ari'nin önemli rolü olmuştur.

Mutezile'ye karşı Ehl-i Sünnet'in inanç yönü, Matüridi olarak şöhret kazanan Ebu-Muhammed b. Mahmud tarafından temsil edilmiştir. Bu alanda Matüridi Hanefi mezhebinin imamı kabul edilirken, Eş'ari'de Şafii ve Maliki mezhebinin imamı kabul edilir⁴⁴.

Daha sonraki dönemlerde fıkhi sahada karşılaşılan problemleri, Kur'an ve Sünnet doğrultusunda çözüm getiren Ebu Hanife, Şafii, Hanbeli ve Maliki'nin görüşlerini benimseyenler, bu kişilerin isimleriyle bilinen mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır ki, bu dört mezhep Ehl-i Sünnet mezhep olarak kabul edilmektedir.

43 - Fıglalı, Ethem Ruhi; Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, İzmir 1990, s. 54.

44 - Gölpınarlı, Abdalbaki; Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, İstanbul, 1987, s. 201.

Araştırmamız ister Ehl-i Sünnet olsun isterse olmasın, bütün mezhepleri içine almaktadır. Fakat Aydın İli genelinde mensubu bulunan mezhepler asıl konumuz dahilindedir. İl genelinde mensubu bulunan mezhepler Hanefi ve Şafii mezhepleridir. Bu iki sünni mezhebin dışında Aydın'da sayıları çok az da olsa Caferiler de vardır.

Günümüzde Türkiye genelinde en çok mensubu bulunan mezhepler Hanefi ve Şafii mezhebidir. Şafii mezhebine mensup olanlar en çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşamaktadırlar. Yaptığımız araştırma neticesinde Aydın ili genelinde bulunan Şafii mezhebine mensup olanların hepsinin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden göç ettiklerini tesbit ettik. Aydın'ın asıl yerli halkının tamamı ise Hanefi mezhebine mensupturlar. Dolayısıyla Aydın genelinde mensubu bulunan sünni mezhepler Hanefi ve Şafiiliktir.

Hanefi ve Şafii mezhebine mensup bulunan halkın yerleşim birimlerine göre dağılımları ve oranları aşağıdaki şekildedir.

Yerleşim Birimi	Toplam Nüfus	Hanefi Nüfus ve Oranı	Şafii Nüfus ve Oranı
Aydın Merkez	224.114	201.174 % 89,78	19.695 % 8,78
Bozdoğan	34.429	32.006 % 92,96	20 % 0,05
Buharkent	11.119	10.947 % 98,74	250 % 2,23
Çine	54.188	52.640 % 97,26	60 % 0,11
Germencik	45.907	41.036 % 89,38	3.708 % 8,07
İncirliova	35.242	33.378 % 94,71	1.440 % 4,08
Karacasu	22.801	22.200 % 97,36	–
Karpuzlu	14.248	14.244 % 99,97	–
Koçarlı	39.103	38.587 % 98,68	10 % 0,02
Köşk	22.843	21.493 % 94,09	50 % 0,22
Kuşadası	43.636	42.736 % 97,93	680 % 1,55
Kuyucak	32.583	32.116 % 99	–
Nazilli	121.762	111.702 % 91,73	7.160 % 5,88
Söke	119.750	106.699 % 89,10	11.300 % 9,43
Sultanhisar	22.550	21.130 % 93,70	1.400 % 6,20
Yenihisar	21.233	21.083 % 99,29	50 % 0,23
Yenipazar	17.630	17.630 % 100	–
TOPLAM	883.436	820.801 % 92,91	45.823 % 5,18

Yukarıdaki tablo incelendiğinde il genelinde hanefi mezhebine mensup halkın çoğunlukta olduğu görülür. Aydın merkez ilçe ve Söke ilçesi hariç diğer yerleşim birimlerinde hanefi nüfus % 90'ın üzerindedir. Hanefi olan halk Aydın'ın yerli nüfusundan oluşmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Şafii mezhebine mensup bulunan halkın hepsi, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden göç etmişlerdir. Halen de bu

göç olayı devam etmektedir. Dolayısıyla Şafii mezhebine mensup halk kitlesi günden güne artmaktadır.

Şafii mezhebine mensup halkın çoğunluğu, Aydın merkez başta olmak üzere Söke, Nazilli ve Germencik ilçelerinde bulunmaktadır. Bu kitle göçle geliyor ve göç olayı daha çok ekonomik şartlardan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı da Şafii mezhebine mensup halk daha çok iş imkanlarının fazla olduğu yerleşim birimlerine yerleşme gayreti içerisinde. Aydın genelinde bulunan Şafii mezhebine mensup halk yoğun olarak, Bitlis, Siirt, Erzurum, Muş, Batman, Ağrı, Diyarbakır, Şırnak ve Mardin illerinden buraya göç etmektedirler. Söke ilçesinde insan gücüne dayanan tarımsal üretim (Pamuk) daha çok yapıldığından ve iş bulma imkanı fazla olduğu için, Şafii mezhebine mensup halk burada daha çok bulunmaktadır.

Sünni mezhepler açısından bakıldığında il toplam nüfusunun yaklaşık olarak % 92.91'ini hanefi nüfus oluştururken, % 5.18'ini ise Şafii nüfus oluşturmaktadır. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi Şafii nüfus oranı ileriki yıllarda daha da fazlalaşacaktır. Bu durum Ege bölgesinin Kıyı Ege bölümünde bulunan diğer şehir merkezleri (İzmir, Manisa, Denizli, Muğla illeri ve ilçeleri) içinde geçerlidir. Daha sonra sünni ve alevi nüfusun yerleşim birimlerine göre dağılımları ayrıntılı olarak gösterilecektir.

b) Alevilik

Alevi sözlükte "Ali'ye mensup" "Ali'ye ait" anlamlarına gelmektedir. İslâm tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise alevi, "Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak" anlamlarında

kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan herkese "Alevi" denir⁴⁵.

Çoğulu "Aleviyye ve Aleviyyun" olan alevi, sözlük anlamının dışında, Hz. Ali'yi en üstün sahabi olarak gören ve Hz. Muhammed'den sonra onun, Allah'ın ve Peygamber'in tayini ile halife olması gerektiğini kabul edenler için "Şia" ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Böylece bu zümreler, Hz. Ali'ye mücerred sevgi ve bağlılığın ötesinde, onun ve soyunun adına, ayrı bir fırkalaşma hareketinin siyasi mümessiliğini de üstlenmektedirler⁴⁶.

Ayrıca Hz. Ali soyundan oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenleri de Alevi denilmektedir⁴⁷. Bu açıdan bakıldığında alevi sadece Hz. Ali soyundan gelenlere hasr edilmektedir. Oysa ki günümüzde aleviliği veya alevileri sadece Hz. Ali soyundan gelenlerle sınırlandırmak mümkün değildir.

İslam tarihinde alevi kelimesi ilk defa Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan ve daha çok siyasi olan, hilafet meselesi ile ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle de Hz. Ali'nin şehid edilmesinden sonra onun tarafını tutanlara bu isim verilmiştir.

İlk dönemlerde saf Hz. Ali sevgisi şeklinde tezahür eden alevilik, zamanla aslından uzaklaşmıştır. Hatta kendilerini alevi olarak adlandıran bazı gruplar Hz. Ali'yi tanrılaştırmışlardır. Bu konuda Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Aydın'ın Söke ilçesine bağlı olan ve tamamen alevi vatandaşlardan müteşekkil Sofular köyünde yaptığı bir araştırma sırasında, köy sakinlerinden birisine Hacı Bektaş'da dinlediği "Sen

45 - Fıçlalı, Ethem Ruhi; Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, İzmir 1990, s. 7.

46 - Fıçlalı, Ethem R.; a.g.e., s. 7.

47 - T.D.V. İslam Ansiklopeisi, Alevilik Maddesi, C. I, İstanbul, 1989, s. 369.

Allah'ın arslanısın ya Ali" nefesini okumasını istediğinde "Ali Allah'ın kendisidir" diyerek Derviş Ali'nin bir nefesini okuduğunu kaydedmektedir⁴⁸ ki buda Hz. Ali'nin ilah kabul edildiğinin canlı bir örneğidir.

Bazı alevi grupları Hz. Ali'yi tanrılaştırırlarken, bazıları da aleviliği bir din olarak veya mezhep olarak kabul etmemektedirler. Aydın ilinde yaptığımız araştırma esnasında, Söke ilçesinde bulunan Hacı Bektaş-i Veli Kültür ve Tanıtma Derneğindeki dernek görevlilerinden bir kişi, araştırmamızın dini bir araştırma olduğunu, kendilerinin ise dinle alakalı olmadıklarını söyledi. Yaptığımız bazı açıklamalardan sonra, kendilerinin yanlış anlaşıldığını, aslında dinsiz olmadıklarını söylemeye çalıştı ise de, gizlemeye çalıştığı bir gerçeği ifade etti gibi.

Günümüzde İslâm milletlerinden her birinin Hz. Ali'ye sevgi ve bağlılığını ortaya koyuş şekilleri, birbirine göre küçümsenmeyecek farklılıklar gösterir. Mesela Yemenli ve Kuzey Afrikalı alevinin aleviliği ile Iraklı, İranlı, Pakistanlı alevinin ve hele Türk'ün aleviliği arasında kıyaslanamayacak derecede farklı özellikler vardır. Anadolu aleviliğine yazılı ve sözlü geleneğimizde birtakım farklı isimler verilmektedir. Bunların başında Bektaşilik gelmektedir. Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğuna inanılan bir tarikattır. Bektaşilik bir tarikat olduğu için, bu tarikatın yollarına uyan herkes Bektaşî olabilir; ama alevilik soya bağlıdır. Bu bakımdan anası ve babası alevi olan kişi alevi olabilir⁴⁹.

Bektaşiliğin yanı sıra Anadolu'da alevilere Tahtacı ve Kızılbaş da denilmektedir. Kızılbaş ismi üzerinde bir çok rivayetler söylenmesine

48 - Tükdoğan, Orhan; Alevi-Bektşi Kimliği, İstanbul, 1995, s. 93.

49 - Fıçlalı, Ethem R.; a.g.e., s. 7-8.

rağmen en yaygın olanı ise, bunların başlarına eskiden kızıl sarık veya başlık taktıkları için kendilerine kızılbaş denilmiştir. Mehmet ERÖZ Kızılbaşlığın esaslarını şu şekilde belirtmektedir. Bu mezhepte 3 sünnet ve 7 farz vardır.

Sünnetler

- 1) Dilden tevhid kelimesini bırakmamak
- 2) Kalpten düşmanlığı atıp, kimseye karşı kibirlenmemek ve kin tutmamak,
- 3) Gönül kırmamak ve kimseye düşmanlık etmemek,

Farzlar

- 1) Sırrı saklamak,
- 2) Mezhepdaşları ile birlikte olmak,
- 3) Yalan ve gaybetten kaçınmak,
- 4) Hizmette bulunmak,
- 5) Mürebbisine itaat etmek,
- 6) Müsâhibini görüp gözetmek,
- 7) Halifede tac ve kisvet giyinmek,

Bunları yapmayanların cezaları ihvan topluluğundan tarik, yani sopa yemek ve halife ile mürşide para cezası vermektir⁵⁰.

Mehmet ERÖZ, eski Türk Dini İnançları ile Alevilik-Bektaşilik arasında birçok benzerliğin bulunduğunu belirterek, bir bakıma aleviliği eski Türk dini inançlarının müslüman olduktan sonra da devam ettirilmesi olarak görmektedir. Bu benzerlikten bazıları şunlardır:

- 1) Kam, dede ve baba seçilmesi törenindeki benzerlik
- 2) Kam, dede ve babanın giyim kuşamları arasındaki benzerlik

50 - Eröz, Mehmet; Eski Türk Dini ve Alevilik-Bektaşilik, İstanbul, 1992, s. 38.

3) Kam'ların hayır duası ile dedelerin ve babaların hayır duası arasındaki benzerlik

4) Cem ayini ile Kam ayini arasındaki benzerlik

5) Kurban ayinleri arasındaki benzerlik

6) Bahar bayramlarındaki benzerlik

7) Uğurlu ve uğursuz hayvanlar ve insanın hayvan suretine bürünmesi inancı arasındaki benzerlikler vb.

Alevilere verilen bir başka isim ise Tahtacıdır. Tahtacı kereste işleriyle uğraşan demektir. Kendi adlandırmaları ise Türkmendir. Bunlara yaptıkları ticaret nedeniyle Tahtacı denilmektedir. Yöresel olarak kendi adlandırmaları ise Çaylaklar ve Aydınlılardır. Türkiye'deki dağılımları ise şu şekildedir. Batıdan başlamak üzere İzmir, Manisa, Aydın, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya, İçel, Adana, doğuda Maraş ve Antep'e kadar Torosların dağlık bölgelerinde çoğunluktadırlar⁵¹.

c) Alevilikte Ayinler ve Merasimler

Her dini inanışın belirli kaide ve usule göre yapılan bir takım ibadetleri ve dini merasimleri vardır. Alevilikte en önemli dini ayin şüphesiz cem ayinidir. Alevilerde gelenek ve göreneğe dayanan din hayatının, içtimai bünyedeki tezahürlerini yansıtan cem töresi bölgeden bölgeye hatta dedelerin çıktığı veya bağlı oldukları ocaklara göre değişebilmektedir⁵².

Ethem Ruhi FİĞLALI hoca alevi cem ayin çeşitlerinin şunlar olduğunu belirtmektedir.

51 - Andrews, Peter Alford; Türkiye'de Etnik Gruplar, Çev. M. KÜPÜŞOĞLU, İstanbul 1992, s. 90.

52 - Fığlalı, Ethem R.; a.g.e., s. 328.

1) **İkrar Verme Cemi:** Bir kişinin Alevi-Bektaşî yoluna alınması amacıyla yapılan ayindir.

2) **Görgü Cemi:** Görgü Kurbanı, Tercüman Kurbanı diye de adlandırılan bu ayin, bütün Anadolu alevi zümreleri için en önemli dini törendir. Genellikle her yıl kış aylarında yapılır. Bu ayinde "Oniki Hizmet" yerine getirilir.

3) **Abdal Musa Kurbanı:** Bazı bölgelerde kış aylarında Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gecelerde, her hafta kesilen kurbandır.

4) **Kerbela Ayini:** Hz. Hüsiyen'in kerbela'da şehid edilîşinin hatırasına Muharrem yılının 1-12. günlerinde matem tutmaktır.

5) **Dardan İndirme Erkanı:** Ölen bir alevinin ruhunu ta'ziz için yapılır.

6) **Baş Okutma (sorulma) Erkanı:** Her yıl bir veya encok dört yılda bir yapılması gereken bu tören, herhangi bir kusuru bulunsun bulunmasın, insanın kendini temize çıkarması, kardeşlerinden helâllik dilemesi ve bunu almasıdır⁵³.

Cem törenlerinde oniki hizmet sahibi vardır. Bunlar;

1) **Dede:** Cemi yönetir.

2) **Rehber:** Ceme katılanlara yardımcı olur.

3) **Gözcü:** Cem de düzeni ve sessizliğı sağlar.

4) **Çerağcı:** Çıranın yakılması ve meydanın aydınlatılması ile görevlidir.

5) **Sazandar:** Saz çalarlar ve samahı idare ederler.

6) **Ferraş:** Buna süpürgeci veya Carcı da denilir. Cem'e katılanlara yardımcı olan rehberle eşlik eder. Aynı zamanda Cem evinin temizliğini de gözetir.

53 - Fığlah, Ethem R.; a.g.e., s. 330-331-332-333.

7) **İbrikçi:** Sakka da denilen bu kişinin görevi su dağıtmaktır.

8) **Kasab veya Kurbanacı:** Kurbanları keser ve tığlar.

9) **Samahçı:** Samah yaparlar.

10) **Peyik:** Cem'in olacağını haber verir.

11) **İznikçi:** Cem evinin temizliği ile ilgilenir.

12) **Bekçi:** Kapıkulu'da denilen bu kişi hem cem töreninin gözeticisi hem de dua esnasında gürültü yapanları uyarma görevini üstlenir⁵⁴.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi alevilere çeşitli isimler verilmektedir. Fakat Aydın ilinde bulunan alevileri net şekilde, şu kadarı Bektaşî, şu kadarı Tahtacı veya şu kadarı Kızılbaş'tır diye bir ayrıma tabi tutmak pek mümkün değil. Özellikle şehir merkezlerinde yaşayan alevi vatandaşlar (Bektaşî-Tahtacı-Kızılbaş) iç içe girmiş durumdadırlar. Bununla birlikte Aydın'da Tahtacılar olarak bilinen aleviler çoğunluktadır ve bu aleviler kendilerine Türkmen olarak adlandırmaktadırlar. Hatta bazıları alevi denilmekten rahatsızlık duymaktadırlar.

Nazilli Hacı Bektaş-i Veli Derneği başkanı İsmil Hakkı AKTAŞ Aydın genelinde bulunan alevilerin yarısından fazlasının Tahtacılar olduğunu söyledi. Dernek başkanı Denizli'den başlamak üzere İzmir'e varıncaya kadar, yol üzerindeki kerestecilerin ve kereste fabrikalarının tahtacılar ailelerine ait olduğunu söylemekle birlikte, keresteciliğin atalarından kalma bir meslek olduğunu ve kendilerine bundan dolayı tahtacı denildiğini ifade etti.

İl genelindeki alevilerin çoğunluğunu Çorum, Tokat, Sivas, Erzincan, Tunceli, Malatya, Maraş, Gaziantep, Elazığ ve Bingöl

54 - Türkdoğan, O.; a.g.e., s. 82-83.

illerinden göç eden aleviler oluşturmaktadırlar. Göçle gelen alevilerin büyük çoğunluğu, il merkezi başta olmak üzere Nazilli Söke ve Germencik ilçelerinde meskündurlar.

Alevilerin ve Caferilerin yerleşim birimlerine göre dağılımları ve toplam nüfus içindeki oranları yüzdeler olarak aşağıdaki şekildedir.

Yerleşim Birimi	Toplam Nüfus	Alevi Nüfus ve Oranı	Caferi Nüfus ve Oranı
Aydın Merkez	224.114	3.245 % 1,44	–
Bozdoğan	34.429	2.423 % 7,03	15 % 0,04
Buharkent	11.119	–	–
Çine	54.188	1.463 % 2,70	–
Germencik	45.907	1.163 % 2,53	–
İncirliova	35.242	424 % 1,20	–
Karacasu	22.801	601 % 2,63	–
Karpuzlu	14.248	4 % 0,028	–
Koçarlı	39.103	506 % 1,29	–
Köşk	22.843	1.300 % 5,69	–
Kuşadası	43.636	300 % 0,68	–
Kuyucak	32.583	467 % 1	–
Nazilli	121.762	2.900 % 2,38	–
Söke	119.750	1.751 % 1,46	60 % 0,05
Sultanhisar	22.550	20 % 0,088	–
Yenihisar	21.233	100 % 0,47	70 % 0,32
Yenipazar	17.630	–	–
TOPLAM	883.436	16.667 % 1,89	145 % 0,02

1. Aydın İl Merkezi

21 Mahalleden oluşan merkez ilçenin toplam nüfusu, 1996 yılı itibarıyla 224.114 civarındadır. Bu nüfusun yaklaşık olarak 201.174'ü hanefi, 19.695'i Şafii ve 3.245'i de alevidir. Hanefiler toplam nüfusun % 89,78'ini oluştururken, Şafiiiler % 8,78'ini, aleviler ise % 1,44'ünü oluşturmaktadır.

Şafiiiler genellikle Osmanyozgatlı başta olmak üzere, Kurtuluş, Girne, Cumhuriyet, Ata, Zafer ve Kemer mahallelerinde yoğun olarak bulunurken, aleviler de Girne, Cumhuriyet ve Kurtuluş mahallelerinde çoğunluktadırlar. Diğer mahallelerde de Şafii ve alevi nüfus bulunmakla birlikte, yaklaşık sayıları 20 ile 100 arasında değişmektedir. Merkeze bağlı Ovaeymiri beldesinde yaklaşık 200 kişi ve bu beldeye bağlı Yeniköy'de 425 kişi Şafii mezhebine mensuptur. Merkez ilçeye bağlı Yılmazköy ve Yeniköy'un tamamı ise alevi vatandaşlardan müteşekkildir. Bunların dışındaki bütün belde ve köy nüfuslarının tamamı hanefidir.

Yerleşim Birimi	1990 Toplam Nüfus	1996 Tahmini Nüfus	Müslüman Nüfus		
			Hanefi	Şafii	Alevi
AYDIN MERKEZ					
Adnan Menderes Mah.	7.020	9.632	9.602	-	30
Ata Mahallesi	4.682	7.292	7.062	180	50
Cuma Mahallesi	4.250	6.800	6.800	-	-
Cumhuriyet Mahallesi	6.012	9.620	9.270	250	100
Efeler Mahallesi	6.070	9.712	9.532	150	30
Girne Mahallesi	6.100	9.760	8.310	1.000	450
Güzelhisar Mahallesi	4.570	7.112	7.112	-	-
Hasanefendi Mahallesi	3.957	6.172	6.172	-	-
İlicabaşı Mahallesi	950	1.520	1.420	100	-
İstiklal Mahallesi	1.850	2.960	2.940	20	-
Kemer Mahallesi	7.462	11.140	10.900	200	40
Köprülü Mahallesi	2.810	4.496	4.446	50	-
Kurtuluş Mahallesi	6.641	10.576	8.456	2.000	120
Mesudiye Mahallesi	7.050	10.480	10.415	30	35
Meşrutiyet Mahallesi	6.025	9.240	9.140	100	-
Mimar Sinan Mahallesi	1.212	1.940	1.900	40	-
Orta Mahalle	6.260	10.016	10.016	-	-
Osmanyozgatlı Mahallesi	11.515	16.825	3.775	13.000	50
Yedieylül Mahallesi	5.875	9.400	9.370	-	30
Zafer Mahallesi	5.600	8.960	8.810	150	-
Zeybet Mahallesi	1.100	1.760	1.760	-	-
TOPLAM	107.011	165.413	147.208	17.270	935

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Alatepe	142	142	-	-	-
Anbarcık	186	186	-	-	-
Armutlu	555	555	-	-	-
Bademli	160	160	-	-	-
Balıkköy	145	145	-	-	-
Baltaköy	1.588	1.588	-	-	-
Böcek	274	274	-	-	-
Çeştepe	4.920	4.920	-	-	-
Çiftlikköy	319	319	-	-	-
Dağeymiri	388	388	-	-	-
Darışment	152	152	-	-	-
Doğan	284	284	-	-	-
Göhlisar	878	878	-	-	-
Gözpınar	262	262	-	-	-
Horozköy	169	169	-	-	-
Işıklı	1.760	1.760	-	-	-
Kadıköy	1.152	1.152	-	-	-
Kalfaköy	288	288	-	-	-
Karaköy	377	377	-	-	-
Kardeşköy	1.576	1.576	-	-	-
Kenger	277	277	-	-	-
Kızılcaköy	1.163	1.163	-	-	-
Konuklu	740	740	-	-	-
Kuyulu	1.077	1.077	-	-	-
Mesutlu	386	386	-	-	-
Ovaeymiri	5.211	3.211	2.000	-	-
Savrandere	475	457	-	-	-
Sıralılar	139	139	-	-	-
Şahnalı	994	994	-	-	-
Şevketiye	263	263	-	-	-
Tepecik	2.771	2.771	-	-	-
Tepeköy	389	389	-	-	-

Yeniköy	1.277	852	425	-	-
Yılmazköy	896	-	-	896	-
Zeytinköy	191	191	-	-	-
Dolama (B)	2.224	2.224	-	-	-
Alanlı	1.000	1.000	-	-	-
Dereköy	374	374	-	-	-
Gödrenli	682	682	-	-	-
Karahayıt	817	817	-	-	-
Kırıklar	733	733	-	-	-
Kozalaklı	639	639	-	-	-
Kuloğulları	528	528	-	-	-
Yağcılar	80	80	-	-	-
Yeniköy	1.414	-	-	1.414	-
Umurlu (B)	9.157	9.157	-	-	-
Aşağıkayacık	463	463	-	-	-
Çayyüzü	319	319	-	-	-
Eğrikavak	1.408	1.408	-	-	-
Emirdoğan	389	389	-	-	-
Gölcük	142	142	-	-	-
İlyasdere	457	457	-	-	-
İmamköy	1.157	1.157	-	-	-
Kocagür	1.095	1.095	-	-	-
Kuyucular	625	625	-	-	-
Musluca	492	492	-	-	-
Ortaköy	512	512	-	-	-
Pınardere	481	481	-	-	-
Serçeköy	366	366	-	-	-
Terziler	786	786	-	-	-
Yukarıkayacık	537	537	-	-	-

2. Bozdoğan İlçesi

Köyler dahil toplam nüfusu 34.429 olan Bozdoğan ilçesinde, yaklaşık 2.423 Alevi, 20 Şafii ve 15 Caferi bulunmaktadır. Toplam nüfusun yaklaşık % 92,96'sı hanefi, % 0,05'i Şafii, % 7,03'ü Alevi ve % 0,04'ü de Caferidir. Şafii ve Caferi nüfusun hepsi memur aileler olup şehir merkezinde oturmaktadırlar. Alevilerin ise 714'ü şehir merkezinde, 1.586'sı Almut köyünde ve 20'si de Haydere köyünde ikamet etmektedirler. Bunların dışında bütün köyler ve ilçe merkezinin nüfusunun tamamı hanefidir.

Yerleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Bozdoğan Merkez	8.034	7.285	20	714	-
Akseki	397	397	-	-	-
Akyaka	156	156	-	-	-
Alamut	1.686	100	-	1.586	-
Alhisar	251	251	-	-	-
Altıntaş	958	958	-	-	-
Asma	445	445	-	-	-
Başalan	350	350	-	-	-
Çamlıdere	840	840	-	-	-
Değirmenbükü	637	637	-	-	-
Dutağaç	591	591	-	-	-
Dümen	436	436	-	-	-
Güneyköy	358	358	-	-	-
Güneyyaka	294	294	-	-	-
Güre	216	216	-	-	-
Güvenir	209	209	-	-	-
Haydere	1.668	1.648	-	20	-
Hışımlar	271	271	-	-	-
Kakkalan	514	514	-	-	-
Kamışlar	765	765	-	-	-
Karaahmetler	332	332	-	-	-

Kavaklı	698	698	-	-	-
Kazandere	715	715	-	-	-
Kemer	207	207	-	-	-
Kılavuzlar	741	741	-	-	-
Kızılca	710	710	-	-	-
Kızıltepe	149	149	-	-	-
Konaklı	209	209	-	-	-
Koyuncular	1.029	1.029	-	-	-
Körteke	772	772	-	-	-
Olukbaşı	1.018	1.018	-	-	-
Osmaniye	112	112	-	-	-
Örencik	450	450	-	-	-
Örentaht	479	479	-	-	-
Örmepınar	327	327	-	-	-
Örtülü	318	318	-	-	-
Pınarlı	875	875	-	-	-
Seki	401	401	-	-	-
Sırma	843	843	-	-	-
Tütüncüler	211	211	-	-	-
Yakaköy	778	778	-	-	-
Yazıkent (B)	2.353	2.353	-	-	-
Yenice	382	382	-	-	-
Yeniköy	170	170	-	-	-
Ziyaretli	1.074	1.074	-	-	-

3. Buharkent İlçesi

Diğer ilçelere nazaran küçük bir ilçe olan Buharkent'in toplam nüfusu 11.199'dur. Bu nüfusun yaklaşık % 98,74'ü hanefi, % 2,23'ü şafii ve % 0,017'si de gayr-i müslimdir. Yaklaşık olarak, Şafii nüfus 250 civarındadır. Bunun 100'ü ilçe merkezinde, 150'si de Savcılı köyünde oturmaktadır. İlçe merkezi ve köylerinde alevi bulunmamaktadır. Savcılı hariç ilçeye bağlı köylerin hepsi hanefidir. Savcılı köyünde hanefi ve şafiiler beraber oturmaktadırlar.

Yerleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Buharkent Merkez	5.795	5.693	100	-	2
Ericek	452	452	-	-	-
Feslek	640	640	-	-	-
Gelenbe	492	492	-	-	-
Gündoğan	249	249	-	-	-
Kızıldere	729	729	-	-	-
Muratdağı	187	187	-	-	-
Ortakçı	1.566	1.566	-	-	-
Savcılı	1.089	939	150	-	-

4. Çine İlçesi

Toplam 54.188 nüfusa sahip Çine İlçesi'ne bağlı 66 köy bulunmaktadır. Bu köylerden Dutluoluk, Karakollar ve Yeniköy hariç hepsi hanefidir. Dutluoluk ve Yeniköy tamamen alevi olmasına rağmen, Karakollar köyünün yaklaşık % 4'ü alevidir. İlçe merkezinin yaklaşık % 0,39'u Şafii, % 0,27'si Alevi ve % 99,34'ü de hanefidir. Köyler dahil toplam nüfusun yaklaşık % 97,26'sı hanefi, % 0,11'i Şafii ve % 2,70'i ise alevidir.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Çine Merkez	15.201	15.101	60	40	-
Akdam	168	168	-	-	-
Alabayır	745	745	-	-	-
Bağlarbaşı	161	161	-	-	-
Bahçearası	806	806	-	-	-
Bedirler	207	207	-	-	-
Bereket	468	468	-	-	-
Bölüntü	402	402	-	-	-
Bucakköy	302	302	-	-	-
Camızağlı	879	879	-	-	-
Cumali	813	813	-	-	-
Çaltı	1.221	1.221	-	-	-
Çatak	204	204	-	-	-
Çöğürlük	510	510	-	-	-
Damarası	557	557	-	-	-
Dereli	194	194	-	-	-
Doğanyurt	859	859	-	-	-
Dorumlar	371	371	-	-	-
Dutluoluk	456	-	-	456	-
Elderesi	440	440	-	-	-
Eskiçine	1.134	1.134	-	-	-

Evciler	2.048	2.048	-	-	-
Gökyaka	1.034	1.034	-	-	-
Hacıkabasakallar	219	219	-	-	-
Hacilebbeleni	316	316	-	-	-
Hacıpaşalar	339	339	-	-	-
Hallaclar	343	343	-	-	-
İbrahimkavağı	482	482	-	-	-
Kabataş	707	707	-	-	-
Kahraman	1.334	1.334	-	-	-
Karahayit	326	326	-	-	-
Karakollar	1.898	1.823	-	75	-
Karanfiller	202	202	-	-	-
Kargı	581	581	-	-	-
Kasar	484	484	-	-	-
Kavşit	685	685	-	-	-
Kırkışık	236	236	-	-	-
Kırksakallar	449	449	-	-	-
Kızılğüney	129	129	-	-	-
Kuruköy	1.060	1.060	-	-	-
Mutaflar	1.046	1.046	-	-	-
Ovacık	564	564	-	-	-
Özeren	226	226	-	-	-
Saraçlar	752	752	-	-	-
Sarnıçköy	318	318	-	-	-
Soğukoluk	757	757	-	-	-
Subaşı	383	383	-	-	-
Taşoluk	105	105	-	-	-
Tatamemişler	330	330	-	-	-
Tepeköy	269	269	-	-	-
Topçam	790	790	-	-	-
Ünlüce	444	444	-	-	-
Yağcılar	381	381	-	-	-
Yeniköy	892	-	-	892	-
Yolboyu	728	728	-	-	-
Yörükler	309	309	-	-	-

Akçaova (B)	2.971	2.971	-	-	-
Ahırköy	227	227	-	-	-
Altınabat	420	420	-	-	-
Hasanlar	206	206	-	-	-
Kabalar	446	446	-	-	-
Kadılar	231	231	-	-	-
Sağlık	281	281	-	-	-
Sarıköy	267	267	-	-	-
Seferler	763	763	-	-	-
Söğütçük	203	203	-	-	-
Umur	909	909	-	-	-

5. Germencik İlçesi

İlçenin köyler dahil toplam nüfusu 45.907'dir. Bu nüfusun yaklaşık % 89,38'i hanefi, % 0,07'si Şafii ve % 2,53'ü ise alevidir. Şafii nüfusun büyük bir çoğunluğu (3500 civarında) Ortaklar beldesinde oturmaktadır. Bununla beraber beldede yaklaşık 250 civarında alevi bulunurken, beldeye bağlı Kızılcapınar köyünün tamamı ve Tekin köyünün % 62'si alevidir. Ayrıca beldeye bağlı Neşetiye köyünün yaklaşık % 14'ü Şafiidir. Bunların dışında Germencik ilçesinin köylerindeki nüfusun hepsi hanefidir. İlçe merkezinde alevi nüfus bulunmazken 48 civarında Şafii nüfus mevcuttur.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Germencik Merkez	12.285	12.237	48	-	-
Alangüllü	221	221	-	-	-
Bozköy	1.032	1.032	-	-	-
Çamköy	1.088	1.088	-	-	-
Çarıklar	453	453	-	-	-
Dağkaraağaç	277	277	-	-	-

Dağyeni	1.049	1.049	-	-	-
Dampınar	434	434	-	-	-
Habibler	261	261	-	-	-
Hıdırbeyli	2.321	2.321	-	-	-
Karaağaçlı	963	963	-	-	-
Kızılcağedik	99	99	-	-	-
Meşeli	544	544	-	-	-
Mursallı	2.743	2.743	-	-	-
Ömerbeyli	1.195	1.195	-	-	-
Reisköy	569	569	-	-	-
Turanlar	1.492	1.492	-	-	-
Üzümlü	2.001	2.001	-	-	-
Ortaklar (B)	10.006	6.256	3.500	250	-
Abdurrahmanlar	225	225	-	-	-
Balatçık	843	843	-	-	-
Dereköy	184	184	-	-	-
Gümüşköy	219	219	-	-	-
Gümüşyeniköy	313	313	-	-	-
Kızılcapınar	733	-	-	733	-
Morali	1.563	1.563	-	-	-
Naıplı	67	67	-	-	-
Neşetiye	1.276	1.116	160	-	-
Selâtin	530	530	-	-	-
Tekin	468	288	-	180	-
Uzunkum	453	453	-	-	-

6. İncirliova İlçesi

İncirliova ilçesine bağlı Akçeşme, Gerenkova, Hacıaliobası köyleri hariç diğer köylerin nüfusunun tamamı hanefidir. Akçeşme köyündeki nüfusun tamamı alevi iken Gerenkova ve Hacıaliobası köylerinde hanefilerle Şafiiler beraber oturmaktadırlar. Gerenkova köyündeki nüfusun yaklaşık % 30'u Şafiidir. Hacıaliobası köyündeki nüfusun ise % 3 civarı Şafiidir.

İlçe merkezinde oturan nüfusun % 5,98'i Şafii, % 0,31'i ise alevidir. Köyler dahil toplam nüfusun yaklaşık % 94,71' hanefi, % 4,08'i Şafii ve % 1,20'si de alevidir.

Yeşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
İncirliova Merkez	15.870	14.870	950	50	-
Acarlar (B)	6.554	6.554	-	-	-
Akçeşme	374	-	-	374	-
Arzular	313	313	-	-	-
Beyköy	647	647	-	-	-
Dereagzı	603	603	-	-	-
Eğrek	477	477	-	-	-
Erbeyli	1.309	1.309	-	-	-
Gerenkova	1.497	1.047	450	-	-
Hacıaliobası	1.058	1.018	40	-	-
Hamitler	87	87	-	-	-
İkizdere	519	519	-	-	-
İsafakılar	411	411	-	-	-
Karabağ	523	523	-	-	-
Karagözler	465	465	-	-	-
Osmanbükü	1.238	1.238	-	-	-
Sandıklı	1.155	1.155	-	-	-
Sınırteke	1.576	1.576	-	-	-
Yazidere	566	566	-	-	-

7. Karacasu İlçesi

Toplam 31 köyü bulunan Karacasu ilçesinin, Alemler köyü hariç nüfusunun hepsi, ilçe merkezi de dahil hanefidir. Alemler köyündeki nüfusun tamamı ise alevidir. Ne ilçe merkezinde ne de köylerinde Şafii nüfus bulunmamaktadır. Bu itibarla Karacasu ilçesinin toplam nüfusunun yaklaşık % 97,36'sını Hanefiler, % 2,63'ünü Aleviler oluşturmaktadır.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Karacasu Merkez	5.282	5.282	-	-	-
Alemler	601	-	-	601	-
Aşağıgörlü	236	236	-	-	-
Ataeymir	2.008	2.008	-	-	-
Ataköy	1.266	1.266	-	-	-
Bingeç	109	109	-	-	-
Çamarası	312	312	-	-	-
Dedeler	209	209	-	-	-
Dereköy	291	291	-	-	-
Dikmen	373	373	-	-	-
Geyre	1.889	1.889	-	-	-
Gürle	429	429	-	-	-
Güzelbeyli	420	420	-	-	-
Güzelköy	121	121	-	-	-
Hacıhıdırlar	165	165	-	-	-
Işıklar	857	857	-	-	-
Karabağlar	99	99	-	-	-
Karacören	698	698	-	-	-
Nargedik	289	289	-	-	-
Orenköy	126	126	-	-	-
Palamutçuk	961	961	-	-	-
Tekeliler	295	295	-	-	-
Tepecik	222	222	-	-	-
Yaykın	834	834	-	-	-
Yazır	530	530	-	-	-
Yeniköy	197	197	-	-	-
Yolaltı	290	290	-	-	-
Yolüstü	217	217	-	-	-
Yenice (B)	1.835	1.835	-	-	-
Bahçeköy	248	248	-	-	-
Çanköy	566	566	-	-	-
Esençay	827	827	-	-	-

8. Karpuzlu İlçesi

Karpuzlu ilçe merkezi hariç, köylerindeki nüfusun tamamı hanefidir. İlçe merkezinde ise 4 kişiden teşekkül ve eczacılık yapan bir aile alevidir. Bu açıdan Karpuzlu ilçesi toplam nüfusunun % 100'e yakını hanefidir.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Karpuzlu Merkez	2.644	2.640	-	4	-
Abak	878	878	-	-	-
Akçaabat	474	474	-	-	-
Cumalar	292	292	-	-	-
Çobanlısa	967	967	-	-	-
Ektirli	577	577	-	-	-
Gölcük	965	965	-	-	-
Güney	444	444	-	-	-
Hatıpkışlası	836	836	-	-	-
Koğuk	874	874	-	-	-
Meriçler	244	244	-	-	-
Mutluca	125	125	-	-	-
Ovapınarı	527	527	-	-	-
Ömerler	646	646	-	-	-
Şenköy	244	244	-	-	-
Tekeler	1.771	1.771	-	-	-
Ulukonak	1.034	1.034	-	-	-
Umcular	346	346	-	-	-
Yahşiler	360	360	-	-	-

9. Koçarlı İlçesi

İlçeye bağlı Büyükdere köyü hariç bütün köylerdeki nüfusun tamamı hanefi mezhebine mensuptur. Büyükdere köyünde % 39 civarında alevi, % 1,44 civarında Şafii bulunmaktadır. Geri kalan nüfus ise hanefidir. İlçe merkezinde tamamı Atatürk Mahallesinde oturan 230 civarında alevi bulunmaktadır. Aleviler toplam nüfusun yaklaşık % 1.29'nu oluştururken, Şafiiler % 0.02'sini hanefiler ise % 98,68'ini oluşturmaktadır.

Yerleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Koçarlı Merkez	10.108	9.878	-	230	-
Akmescit	252	252	-	-	-
Bağcılar	552	552	-	-	-
Bıyıklı (B)	3.754	3.754	-	-	-
Birci	310	310	-	-	-
Büyükdere	691	405	10	276	-
Cincin	1.268	1.268	-	-	-
Çakmar	427	427	-	-	-
Çallı	557	557	-	-	-
Çeşmeköy	363	363	-	-	-
Çulhalar	570	570	-	-	-
Dedeköy	1.169	1.169	-	-	-
Dereköy	133	133	-	-	-
Esentepe	921	921	-	-	-
Gaffarlar	334	334	-	-	-
Güdüşlü	1.174	1.174	-	-	-
Halilbeyli	543	543	-	-	-
Haydarlı	1.233	1.233	-	-	-
Karaağaç	155	155	-	-	-
Karadut	86	86	-	-	-
Kasaplar	819	819	-	-	-
Kızılcaölük	474	474	-	-	-

Kızılkaya	541	541	-	-	-
Kullar	139	139	-	-	-
Kuşarbeleni	202	202	-	-	-
Mersinbeleni	767	767	-	-	-
Sapalan	109	109	-	-	-
Satılar	679	679	-	-	-
Sobuca	547	547	-	-	-
Şahinciler	494	494	-	-	-
Şenköy	489	489	-	-	-
Taşköy	105	105	-	-	-
Tekeli	635	635	-	-	-
Tığlılar	101	101	-	-	-
Timinciler	223	223	-	-	-
Yağcıdere	120	120	-	-	-
Yağhanlı	322	322	-	-	-
Yeniköy	4.470	4.470	-	-	-
Çakırbeyli (B)	871	871	-	-	-
Boğaziçi	309	309	-	-	-
Boydere	440	440	-	-	-
Evsekler	224	224	-	-	-
Gözkaya	352	352	-	-	-
Hacıhamzalar	271	271	-	-	-
Karacaören	294	294	-	-	-
Orhaniye	302	302	-	-	-
Zeytinköy	207	207	-	-	-

10. Köşk İlçesi

Toplam 23 köyü bulunan ilçenin, bütün köylerin nüfusunun tamamı hanefi mezhebindedir. İlçe merkezinde değişik mahallelerde oturan % 5,69 civarında alevi ve % 0,22 civarında da Şafii nüfus bulunmaktadır. Alevi nüfusun hepsi göçle gelen kişilerdir. Toplam nüfusunun % 94,09'unu ise hanefiler oluşturmaktadır.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Köşk Merkez	6.022	4.662	50	1.300	--
Ahatlar	387	387	-	-	-
Akçaköy	1.959	1.959	-	-	-
Baklaköy	285	285	-	-	-
Başçayır	1.704	1.704	-	-	-
Beyköy	878	878	-	-	-
Cumadere	523	523	-	-	-
Cumayanı	355	355	-	-	-
Çiftlikköy	2.022	2.022	-	-	-
Gökliriş	784	784	-	-	-
Gündoğan	147	147	-	-	-
Ilıdağ	1.504	1.504	-	-	-
Karatepe	448	448	-	-	-
Ketenyeri	326	326	-	-	-
Kıran	573	573	-	-	-
Kızılcaköy	646	646	-	-	-
Kızılcayer	275	275	-	-	-
Koçak	501	501	-	-	-
Menteşeler	249	249	-	-	-
Mezeköy	314	314	-	-	-
Ova	722	722	-	-	-
Sarıçam	530	530	-	-	-
Uzundere	802	802	-	-	-
Yavuzyavlu	887	887	-	-	-

11. Kuşadası İlçesi

İlçe merkezinde yaklaşık % 1.53 Şafii nüfus bulunurken % 0,68 civarında da alevi bulunmaktadır. İlçeye bağlı 8 köy bulunmakta ve nüfuslarının tamamı hanefidir. Dolayısıyla toplam nüfusun yaklaşık % 98'i hanefidir. Alevi vatandaşların büyük çoğunluğu İkiçeşmelik Mahallesi'nde oturmakta olup, bu mahallede gayri resmi cemevi de bulunmaktadır.

1996 Yılı içerisinde Kuşadası müftülüğüne başvurarak altı kişi müslüman olmuştur. Bu kişilerin 4'ü kadın 2'si de erkektir. Müslüman olan bu kişilerin hepsi, daha önce hristiyanmış. Ayrıca ilçede oturmamakla birlikte ilçe nüfusuna kayıtlı 90 Yahudi mevcuttur.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Kuşadası Merkez	31.911	31.011	680	300	-
Çınarköy	277	277	-	-	-
Kirazlı	890	890	-	-	-
Soğucak	512	512	-	-	-
Yaylaköy	467	467	-	-	-
Yeniköy	178	178	-	-	-
Davutlar (B)	5.960	5.960	-	-	-
Caferli	152	152	-	-	-
Güzelçamlı	3.289	3.289	-	-	-

12. Kuyucak İlçesi

İlçe'nin toplam nüfusu 32.583 olup, bu nüfusun % 99'u hanefi % 1'i ise alevidir. Sırıcaova köy nüfusunun tamamı alevidir. Bunun dışında ne ilçe merkezinde ne de diğer köylerde alevi ve Şafii nüfus bulunmamaktadır.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Kuyucak Merkez	7.779	7.779	-	-	-
Aksaz	430	430	-	-	-
Azizabat	528	528	-	-	-
Başaran (B)	1.876	1.876	-	-	-
Belenova	229	229	-	-	-
Çamdibi	469	469	-	-	-
Çobanisa	1.082	1.082	-	-	-
Karapınar	842	842	-	-	-
Kayran	1.053	1.053	-	-	-
Sinekler	488	488	-	-	-
Yaylalı	385	385	-	-	-
Yeşildere	307	307	-	-	-
Yukarıkayaçık	661	661	-	-	-
Horsunlu (B)	3.396	3.396	-	-	-
Bucakköy	636	636	-	-	-
Dereköy	83	83	-	-	-
Gencelli	1.037	1.037	-	-	-
Gencellidere	637	637	-	-	-
İğdecik	165	165	-	-	-
Kurtuluş	2.011	2.011	-	-	-
Musakoluk	332	332	-	-	-
Taşoluk	506	506	-	-	-
Yamalak	1.955	1.955	-	-	-
Pamukören	4.336	4.336	-	-	-
Pamucak	167	167	-	-	-
Sarıcıova	467	-	-	467	-
Yöre	743	743	-	-	-

13. Nazilli İlçesi

Nüfus ve yerleşim alanı itibariyle Aydın'ın en büyük ilçesi olan Nazilli'nin, toplam nüfusu 121.762'dir. Yaklaşık olarak bu nüfusun % 91.73'ünü hanefiler, % 5,88'ini Şafiiiler ve % 2,38'ini de aleviler teşkil etmektedir. Nazilli Şafii ve alevilerin yoğun olduğu ilçelerden biridir.

Şafii nüfusun tamamı ilçe merkezinde oturmaktadır. Yoğun olarak buldukları mahalleler ise şunlardır: Yeşilyurt, Pınarbaşı, Prof. Muammer Aksoy ve Yeni Sanayii Mahallesi. En çok buldukları mahalle ise yaklaşık 450 hane ile Prof. Muammer Aksoy mahallesidir. Alevilerden yaklaşık 1800 kişi ilçe merkezinde otururken, 1.100 kadarı da Dallica köyünde oturmaktadır. Köyün toplam nüfusu ise 1.571'dir. dolayısıyla köy nüfusunun % 70'i alevidir.

İlçe merkezindeki alevilerin % 90'ı Pınarbaşı mahallesinin Zeytinlik mevkinde oturmaktadır. Alevilerin yoğunlukla olduğu diğer mahalleler ise Yeşilyurt ve Yeni Sanayidir. dallica hariç Nazilli'nin bütün köylerinde hanefi nüfus bulunmaktadır.

Yerleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Nazilli Merkez	80.277	71.317	7.160	1.800	-
Aksu	886	886	-	-	-
Arslanlı (B)	2.436	2.436	-	-	-
Aşağıörencik	534	534	-	-	-
Aşağıyakacık	1.244	1.244	-	-	-
Bağcılı	934	934	-	-	-
Bayındır	612	612	-	-	-
Beğerli	877	877	-	-	-
Bekirler	566	566	-	-	-
Bereketli	643	643	-	-	-
Bozyurt	3.692	3.692	-	-	-
Çatak	398	398	-	-	-
Çobanlar	299	299	-	-	-

Dalıca	1.571	471	-	1.100	-
Demirciler	755	755	-	-	-
Dereagızı	333	333	-	-	-
Derebaşı	1.129	1.129	-	-	-
Dualar	315	315	-	-	-
Durasıllı	467	467	-	-	-
Esenköy	1.235	1.235	-	-	-
Esentepe	250	250	-	-	-
Eycelli	423	423	-	-	-
Gedik	230	230	-	-	-
Gedikaltı	221	221	-	-	-
Güzelköy	712	712	-	-	-
Hamidiye	259	259	-	-	-
Hamzalı	1.230	1.230	-	-	-
Hasköy	1.220	1.220	-	-	-
Haydarlı	281	281	-	-	-
Hisarcık	729	729	-	-	-
Işıklar	1.093	1.093	-	-	-
İsabeyli	2.504	2.504	-	-	-
Kahvederesi	206	206	-	-	-
Karahallı	636	636	-	-	-
Kardeşköy	152	152	-	-	-
Kavacık	329	329	-	-	-
Kestel	281	281	-	-	-
Ketendere	507	507	-	-	-
Ketenova	226	226	-	-	-
Kırcaklı	202	202	-	-	-
Kızıldere	276	276	-	-	-
Kocakesik	313	313	-	-	-
Kozdere	413	413	-	-	-
Kuşcular	142	142	-	-	-
Mescitli	625	625	-	-	-
Ocaklı	491	491	-	-	-
Ovacık	632	632	-	-	-
Pirlibey (B)	1.965	1.965	-	-	-

Rahmanlar	227	227	-	-	-
Sailer	323	323	-	-	-
Semailer	387	387	-	-	-
Sevindikli	704	704	-	-	-
Sinekçiler	1.023	1.023	-	-	-
Şimşekli	274	274	-	-	-
Toygar	436	436	-	-	-
Uzunçam	657	657	-	-	-
Yalınkuyu	312	312	-	-	-
Yazırlı	1.192	1.192	-	-	-
Yellice	148	148	-	-	-
Yukarıörencik	328	328	-	-	-

14. Söke İlçesi

Şafii ve alevi nüfusun kalabalık olarak bulunduğu ilçelerden biri olan Söke'nin toplam nüfusu 119.750'dir. Bu nüfusun yaklaşık olarak % 89,10'u hanefi, % 9,43'ü Şafii, % 1,46'sı alevi ve % 0,05'i de Caferidir.

Şafii nüfusun yaklaşık 8000'i şehir merkezinde, 750'si Sarıkemer Köyünde, 1200'ü Savıca köyünde, 500'ü Atburgazı köyünde, 850'si Bağarası köyünde oturmaktadır. Şafiilerin ilçe merkezinde en yoğun oldukları mahalleler Feyzi Paşa ve Konaktır.

Alevilerin çoğunlukta olduğu mahalleler ise, Kemalpaşa ve Feyzi Paşadı. İlçeye bağlı Güneyyaka, Güzeltepe ve Sofular köy nüfuslarının tamamı alevi iken, Atburgazı köyünün yaklaşık % 7'si alevidir. Atburgazı aynı zamanda Hanefi, Şafii ve Alevilerin beraberce yaşadıkları bir birimdir. Alevilere ait Sofular köyüne Gayr-i resmi cemevi bulunmamaktadır. Bunların yanında ilçe merkezinde Konak Mahallesi, su deposu civarında 60 kişi kadar Caferiler oturmaktadır. Caferilerin hemen hemen Ağrı'lıdır.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Söke Merkez	50.866	41.886	8.000	980	-
Ağaçlı	485	485	-	-	-
Akçakonak	1.061	1.061	-	-	-
Argavlı	447	447	-	-	-
Avşar	1.124	1.124	-	-	-
Çalıköy	485	485	-	-	-
Gölbent	1.260	1.260	-	-	-
Karacahayıt	1.281	1.281	-	-	-
Özbaşı	2.100	2.100	-	-	-
Özbeyyeniköy	1.316	1.316	-	-	-
Sarıkemer (B)	8.499	7.749	750	-	-
Savıca	6.277	5.077	1.200	-	-

Sazlı (B)	5.998	5.998	-	-	-
Serçin	1.507	1.507	-	-	-
Yamaç	177	177	-	-	-
Yenidoğan	2.331	2.331	-	-	-
Yeşilköy	542	542	-	-	-
Güllübahçe (B)	4.843	4.843	-	-	-
Atburgazı	3.233	3.233	-	-	-
Doğanbey	1.230	1.230	-	-	-
Tuzburgazı	1.238	1.238	-	-	-
Yuvaca	850	850	-	-	-
Bağarası (B)	9.205	8.355	850	-	-
Akçakaya	704	704	-	-	-
Arslanyaylası	265	265	-	-	-
Avçılar	401	401	-	-	-
Bayırdamı	89	89	-	-	-
Burunköy	2.051	2.051	-	-	-
Çalışlı	771	771	-	-	-
Çavdar	691	691	-	-	-
Demirçay	220	220	-	-	-
Güneyyaka	96	-	-	96	-
Güzeltepe	192	-	-	192	-
Karaatlı	211	211	-	-	-
Karakaya	386	386	-	-	-
Kaykılı	378	378	-	-	-
Kısır	499	499	-	-	-
Köprüalan	117	117	-	-	-
Nalbantlar	534	534	-	-	-
Pamukçular	662	662	-	-	-
Sayrakçı	250	250	-	-	-
Sofular	233	-	-	233	-
Yeniköy	797	797	-	-	-

15. Sultanhisar İlçesi

İlçe'nin toplam nüfusu 22.550'dir. Bu nüfusun yaklaşık % 93,70 hanefi, % 6,20 Şafii ve % 0,088'i de alevidir. Aleviler 20 kişi civarında olup, hepsi memur ailelerdir. Dolayısıyla ilçedeki alevi nüfus geçicidir. Şafiilerin 1200 kadarı ilçe merkezinin değişik mahallelerinde, 200 kadarı ise Atça beldesinde oturmaktadır. Atça beldesi dışında Sultanhisar'a bağlı köylerin tamamı hanefi nüfusa sahiptir.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Sultanhisarı Merkez	6.170	4.590	1.200	20	-
Eskihisar	1.137	1.137	-	-	-
Güvendik	72	72	-	-	-
Kabaca	322	322	-	-	-
Kavaklıköy	575	575	-	-	-
Malgaçemir	759	759	-	-	-
Malgaçmustafa	839	839	-	-	-
Savathlı (B)	2.232	2.232	-	-	-
Atça (B)	7.763	7.563	200	-	-
Demirhan	738	738	-	-	-
İncealan	608	608	-	-	-
Kılavuzlar	186	186	-	-	-
Uzunlar	559	559	-	-	-
Yağdere	590	590	-	-	-

16. Yenihisar İlçesi

Söke ilçesine bağlı belde durumunda iken, 1990 yılında ilçe olan Yenihisar'ın toplam nüfusu 21.233'tür. Bu nüfusun yaklaşık % 99'u Hanefi, % 0,23'u Şafii ve % 0,32'si de alevidir. Alevilerin tamamı ilçe merkezinde otururken, Şafiilerin 20 kadarı ilçe merkezinde, 30 kadarı da Denizköy'de oturmaktadır. Deniz köyün toplam nüfusu ise 940'tır. Denizköy hariç Yenihisar'ın köy nüfuslarının tamamı hanefidir.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Yenihisar Merkez	11.378	11.258	20	100	-
Akbük	2.046	2.046	-	-	-
Akköy	1.459	1.456	-	-	-
Balat	2.002	2.002	-	-	-
Denizköy	940	910	30	-	-
Fevzipaşa	1.034	1.034	-	-	-
Yeniköy	2.374	2.374	-	-	-

17. Yenipazar İlçesi

Toplam nüfusu 17.630 olan ilçe nüfusunun tamamı hanefi mezhebine mensuptur.

Yeleşim Alanı	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus			Gayr-i Müslim
		Hanefi	Şafii	Alevi	
Yenipazar Merkez	8.078	8.078	-	-	-
Alhan	353	353	-	-	-
Alioğullar	249	249	-	-	-
Çavdarköy	834	834	-	-	-
Çulhan	449	449	-	-	-
Dereköy	887	887	-	-	-
Direcik	957	957	-	-	-
Donduran	1.804	1.804	-	-	-
Eğridere	478	478	-	-	-
Hamzabalı	1.716	1.716	-	-	-
Karacaören	644	644	-	-	-
Karaçakal	198	198	-	-	-
Koyunlar	352	352	-	-	-
Paşaköy	631	631	-	-	-

E. AYDIN İLİ GENELİNDE FAALİYET GÖSTEREN DİNİ CEMAAT VE TARİKATLAR

Aydın ili genelinde yaptığımız araştırma neticesinde, bütün Türkiye genelinde bulunan dini cemaat ve tarikatların hemen hemen hepsinin Aydın il ve ilçelerinde faaliyet gösterdiklerini tesbit ettik. Halkın birçoğu cemaat ve tarikatların mensubu durumunda iken, bazıları da dolaylı olarak cemaat ve tarikatlarla yakın ilişki içerisinde. Sekizbin civarında kişi cemaat ve tarikatların içerisinde aktif görev ve sorumluluk taşımaktadır. Hemen hemen bir o kadar kişi de, dolaylı olarak özellikle dini cemaatlerle ilişki içerisinde.

Bu ilişkiler cemaatlerin sohbetlerine katılmak şeklinde olduğu gibi, gerektiği zaman maddi destek şeklinde de olmaktadır. Gerek il merkezinde gerekse ilçe merkezlerindeki halkın büyük bir kısmı cemaatlere karşı müsbet bir yaklaşım içerisinde. Ama aynı durumun tarikatlar içinde geçerli olduğunu söylemek pek mümkün değil.

Cemaatler daha çok vakıflar, öğrenci yurtları, derhaneler, kurslar ve özel okullar açmak suretiyle eğitim alanında faaliyet göstermektedirler. Eğitim öğretim açısından bakıldığında bazı tarikat mensuplarının da resmi olarak böyle faaliyetlere yeni yeni başladıklarını belirtmemiz mümkündür. Örneğin Nakşi tarikatının bir kolu olan ve İskender Paşa cemaati olarak bilinen, Esat COŞAN'a bağlı tarikat mensuplarına ait, Aydın İl Merkezi Kurtuluş Mahallesi de Hakyol Vakfı bulunmaktadır. Bu vakfa bağlı Asfa Eğitim Kurumuna ait, Adnan Menderes Mahallesi'nde Özel Kız Koleji ve İlkokulda eğitim öğretim yapılmaktadır.

Cemaatler ve Nakşi tarikatının bazı kolları eğitim-öğretim alanında gösterdikleri faaliyetlerle ülkemizdeki bir boşluğu doldurmaktadırlar. Hatta Fethullah GÜLEN Hoca cemaatinin bu

alandaki faaliyetleri ülke sınırlarını aşarak, bazı dünya ülkelerine yayılmış durumdadır. Son zamanlarda cemaatler ve tarikatlar faaliyetlerini basın yayın yoluyla da sürdürmeye başlamış durumdadırlar. Türkiye genelinde faaliyet gösteren cemaat ve tarikatların büyük çoğunluğunun bir yayın organı mevcuttur. Bu yayınlar gazete, dergi, kitap şeklinde sürdürüldüğü gibi, bazı cemaat ve tarikat mensuplarına ait özel yerel televizyon kanallarıyla da sürdürülmektedir.

1. Cemaatler

Aydın il genelinde gerek mensuplarının sayıları itibariyle, gerekse de yürüttükleri sosyal ve kültürel faaliyetler bakımından en etkin olan cemaat "Nurcular" olarak bilinen cematın bir kolu olan Fethullah GÜLEN Hoca cemaatidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu cemaat mensupları faaliyetlerini eğitim-öğretim alanında sürdürmektedirler.

Cemaate ait il merkezinde Nizamiye Koleji, Körfez Dershane, Hayırlar vakfı ve değişik mahallelerde dershane adını verdikleri öğrenci evleri bulunmaktadır. Resmi kuruluşları bulunan ilçeler ise şunlardır.

Nazilli: Akyazılı Öğrenci Yurdu, Fatih Öğrenci Yurdu, Fatih Sultan Lisesi, Özel Aydınlık İlkokulu.

Germencik: Öğrenci Yurdu.

İncirliova: İhsaniye Öğrenci Yurdu.

Koçarlı: Öğrenci Yurdu

Söke: Öğrenci Yurdu ve Dershane. Diğer ilçe merkezlerinde dershane adı verilen öğrenci evleri bulunmaktadır.

Aydın il ve ilçelerinde Fethullah GÜLEN hoca cemaatinden sonra, mensuplarının ve resmi kuruluşlarının sayısı bakımından, ikinci

sırayı teşkil eden "Süleymancılar" olarak bilinen gruptur ki, bunlar cemaat olarak bilinmektedir. Oysa ki Süleymancılar olarak bilinen bu grup esas itibariyle Nakşi tarikatının bir koludur. Bundan dolayı bizde bu gruba mensup olanları tarikatlar başlığı altında ele aldık.

Cemaatler bazında yaptığımız araştırmada Aydın ili ve ilçelerinde bulunan dini cemaatlerin, Türkiye çapında Nurcular olarak bilinen cemaatin kolları olduğunu söylememiz mümkündür. Dolayısıyla Aydın il genelinde, Nurculardan Fethullah GÜLEN cemaatinden sonra, Mehmet KUTLULAR, Kırkincılar ve kolları, Okuyucular-Yazıcılar ve kollarıda faaliyet göstermektedir. Okuyucular grubunun Aydın İl Merkezi Yedieylül Mahallesi, kısa adı "AKEV" olan «Aydın Kültür ve Eğitim Vakfı» adı altında bir vakıfları bulunmaktadır. Bu vakfa bağlı olarak da merkez Cumhuriyet Mahallesi'nde, Umurlu Beldesinde ve Söke ilçesinde öğrenci yurdu bulunmaktadır.

Mehmet KUTLULAR, Kırkincılar ve Yazıcılar grubu genel olarak haftanın belli günlerinde evlerde toplanarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Daha çok Said-i Nursi'nin "Risale-i Nur" külliyyatından bölümler okumak suretiyle, kendi tabirleriyle ders yapmak şeklinde bir faaliyet içerisindeyler. Yalnız Yazıcılar kolu grubu Arap harfleriyle Kur'an-ı Kerim ve Risale-i Nur yazma çalışmalarını yapmaktadırlar.

Nurcular olarak bilinen cemaat mensupları, gerek hizmet anlayışlarındaki farklılıklardan dolayı, gerekse Risale-i Nur Külliyyatını farklı yorumlamaktan dolayı, birçok kollara ayrılmışlardır. İşte Aydın ili genelinde bulunan Nurcu cemaatine mensup kişileri farklı isimler altında ele almamız bu ayrılıktan kaynaklanmaktadır. Bu ayrılıklar aynı kollar arasında da mevcuttur. Meselâ: Yazıcılar grubu Said-i Nursi'nin Risalelerini Osmanlıca mı? yoksa latin harflerle mi? yazılacağı

hususunda farklı kollara ayrılırken, Okuyucular grubu da Risalelerin eski yazı ile mi? yoksa latin harflerle yazılan, yeni yazı ile mi? okunacağı hususunda farklı kollara ayrılmışlardır.

2. Tarikatlar

Tarihi dönemlerden bugüne kadar insanlar her zaman mistisizme ilgi duymuşlardır. Mistizim genel bir anlam ifade eder. İslam dünyasında mistizim Tasavvuf olarak adlandırılmamaktadır⁵⁵. İslam düşünce tarihi açısından hicri II ve III asırlarda teşekkül eden, tasavvuf denilince tarikatlar akla gelmektedir. Tarikatların temel kaynağı tasavvuftur. Bu açıdan ele alındığında, tasavvuf düşüncesinin belirli kaide ve kurallarla sistemleşmiş veya organize olmuş kurumlarına tarikat demek mümkündür.

İslam alimleri tarafından tasavvufun birçok tarifi yapılmıştır. Herkes tasavvufu kendi anladığı şekilde tarif etmiştir. Bazıları tasavvufu; güzel ahlak ve edeb olarak tarif ederken, bazıları ise tasavvufu; nefsin bütün istek ve zevklerini terketmek olarak tarif etmiştir. İmam-ı Gazali ise tasavvufu, kalbi yalnız Allah'a bağlayıp, masivadan ilgiyi kesmek olarak tarif etmiştir⁵⁶.

Osman TÜNER, zaman içerisinde tasavvufla ilgili yapılan tarifleri sıraladıktan sonra, tasavvufu şöyle tarif etmiştir. Tasavvuf: İnsanın kalbindeki kötü vasıflarla onlardan kurtulma çarelerinden, kalpteki iyi vasıflar ve onları kazanma yollarından; manevi mertebeleri kat ederken yüksek mertebe olan "insan-ı kâmil" mertebesine ulaşmanın kurallarından ve "tevhid"in sırlarından bahseden bir ilimdir. Osman

55 - Öztürk, Yaşar Nuri; Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, İstanbul, 1992, s. 15.

56 - İmam-ı Gazali, el-Munkız menî'd-Dalâl, Çev. Ahmet Suphi Furat, İstanbul, 1978, s. 12.

TÜRER tasavvufun konusunun da, insanın ruhu ahlaki ve psikolojik yapısı ⁵⁷ olduğunu belirtmektedir.

Bizim araştırma konumuz içerisine giren ise, tasavvufun sistemleşmiş kurumlrı olan tarikatlar ve mensuplarıdır. Bu açıdan tarikatın tarifini yaptıktan sonra, Aydın ili genelinde mensupları bulunan tarikatlar hakkında kısa bir bilgi vererek, Aydın ili genelindeki tarikatlar ve faaliyetlerini belirteceğiz.

Tarikat: Arapça'da "yol" manasında olup, tasavvuf literatüründe "Allah'u Teala'ya yaklaşmak ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak maksadıyla takip edilmesi gereken "yol" demektir⁵⁸. Yukarıda da belirtildiği gibi tarikatlarlar hicri II. ve III. asırlarda teşekkül etmiştir. Türklerin tarikatlarla ilgileri milâdi X. asırda başlamış ve bu tarih aynı zamanda Türklerin İslamiyeti kabul ettikleri tarih olarak da ileri sürülmektedir. Fakat bu tarihten önce küçük gruplar halinde de olsa, Türkler arasında daha VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslam dinini benimseyenler olmuştur⁵⁹.

Türklerin İslamiyeti benimsemelerinde tarikatların önemli rolü olmuştur. Hatta Türklerin tarikatlar sayesinde müslümanlıklarını iyice olgunlaştırdıklarını söyleyebiliriz. Türkler, ırksal meziyetleri arasındaki teşkilatçılık, devletçilik dehasını, tasavvufun aksiyon, teşkilat cephesi olan tarikatlar alanında işleterek, dünyanın en büyük imparatorluğunu vücuda getirmede, bu dinsel kuruluşlardan büyük ölçüde yararlandılar ve böylece İslam'ın yayılışı ile Türk devletinin yüceliş ve yükselişini özdeştirebildiler⁶⁰.

57 - Türer, Osman; Tasavvuf Tarihine Giriş, Erzurum 1992, s. 11.

58 - Türer, Osman; a.g.e., s. 75.

59 - Kuzgun, Ş.; a.g.e., s. 55.

60 - Öztürk, Yaşar N.; a.g.e., s. 17.

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında en büyük amil M. XI. asıra başlayan büyük göçtür. Bilhassa göçebeler arasında bulunan dervişlerin azami gayretleri, Selçuklu devletlerinin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Selçuklu devletinin kuruluşundan sonra, tekke ve tarikatlar da bu memleketin her tarafını kaplamış, devletin ileri gelenlerinden hatta hükümarların şeyhlere mürid olmaları sebebiyle tekkelerin nüfuzu gün geçtikçe atmıştır⁶¹.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte Anadolu'da başlayan tarikat faaliyetleri, günümüze kadar şu veya bu şekilde devam etmiştir. Genel olarak Türkiye genelinde olduğu gibi Aydın ilinde de en çok müntesipleri bulunan tarikatlar, başta Nakşilik ve kolları olmak üzere Kadirilik, Halvetilik, Melamilik ve Rufailiktir. Fakat Aydın'da Rufi tarikatına mensup sadece Nazilli ilçesinde çok az sayıda kişi bulunmaktadır ki, sayıları beş altı kişiyi geçmemektedir.

Müntesiplerinin sayıları ve faaliyetleri açısından bakıldığında Aydın il genelinde en etkin olan tarikatın "Nakşilik" ve kolları olduğu görülmektedir. Bunu Kadirilik ve Halvetilik izlemektedir.

a) Nakşilik

Yesevilik'in bir kolu olan Nakşi tarikatı, Muhammed Bahaeddin Nakşibent tarafından kurulmuştur. Tarikat silsilesi iki ayrı koldan Hz. Ali'ye bir koldan da Hz. Ebu Bekir'e ulaşmaktadır. Meşyh silsilisine bakıldığında, bu tarikatın diğer bazı tarikatlarla irtibatlı olduğu ve buna göre zamanla farklı isimler aldığı görülür. Ehl-i Sünnet çizgisinde olan tarikat XIX. asırda Şeyh Ahmed Ziyaedin-i Gümüşhanevi sayesinde

61 - Eraydın, Selçuk; Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1990, s. 345.

Anadolu'da yayılmıştır. Türkiye'deki en yaygın kolu ise Halidiye koludur.

Tarikatta hafi (gizil) zikir esastır. Sohbeta ve rabıtaya çok önem verilir. Toplu halde yapılan zikre Hatm-i Hâcegan adı verilir ki, bu zikre tarikata mensup olmayanlar alınmaz. Tarikat dört temel üzerine kurulmuş olup şunlardır:

- 1) Şeriat'la zahiri temizlemek
- 2) Tarikatla batını temizlemek
- 3) Hakikatla batını temizlemek,
- 4) Marifetle Allah'a ulaşmak⁶²

b) Kadirilik

Abdülkadir Geylani'ye izafeten adlandırılan bir tarikattır. İslam dünyasında yaygın olan tarikatlardan biri olan Kadiriliğin birçok kolları vardır. Anadolu'daki yayılması ise Eşrefoğlu Abdullah Rumi sayesinde olmuştur⁶³.

Tarikatın merkez dergahı Bağdat'tadır. Başlıca kolları şunlardır: Eşrefiyye, Halisiyye, Garibiyye, Rumiyye, Hilaliyye, Yâfiyye, İseviyye, Esediyye ve Ekberiyye. Kuruluş yeri Bağdat başta olmak, üzere Endülüs, Afrika, Anadolu ve Hindistan'a kadar yayılan Kadirilikte zikir Cehri olup, oturarak, ayakta sallanarak ve dönerek yapılır.

62 - Türer, O.; a.g.e., s. 14.

63 - Öztürk, Yaşar N.; a.g.e., s. 283.

c) Melamilik

X. asırda ortaya çıkan melamilik, süfi Hamdun el Kassar tarafından sistemleştirilmiştir. Melâmilik şekli ve maddi unsurlara önem veren bir tasavvuf anlayışına tepki olarak ortaya çıkmış tarikattır. Daha ziyade tasavvuf cereyanı içerisinde bir meşreb olarak kabul edilen melâmiliğe, bazıları tarikat olarak kabul etmişlerdir.

Ortaya çıkışından bu tarafa melâmilik üç önemli safha geçirmiştir. 1) Kassâriye, 2) Bayramiye, 3) Nuriye-Melamilik zamanla asli gayesinden uzaklaşmış ve giderek batınî ve şii unsurlarla karışarak, "melamet" adı altında her türlü kötü fiilleri işleme ve şeriati önemsememe şeklinde tezahür etmiştir⁶⁴.

d. Halvetilik

Kurucusu Ebu Abdullah Siraceddin Ömer b. Ekmelüddin el-Halveti'ye izafetle, bu adla anılan tarikat, Seyyid Yahya Şivâni'nin halifeleri tarafından islam dünyasına yayılmıştır. Şirvâni'nin Anadolu'ya gönderdiği Habib-i Karamani ve Muhammed-i Erzincani'nin yetiştirdikleri kimseler sayesinde, Halveti tarikatı Anadolu'da hızla yayılmıştır⁶⁵. Şiiliğin hakim olduğu İran'da kurulmasına rağmen tarikat, Ehl-i Sünnet akidesine bağlıdır. Tarikatta cehri (açık) zikir yapılmaktadır. Tarikatın birçok kolları olup, en meşhurları şunlardır. 1) Rüsniyye, 2) Cemaliyye, 3) Ahmediyye, 4) Şemsiyye-Aydın yöresinde tarikat mensuplarına Uşşakiler denilmektedir.

Aydın il genelinde her yönden en etkin olan tarikat nakşilik ve kollarıdır. Aydın merkez başta olmak üzere, ilçe ve köylerinde

64 - Türer, O.; a.g.e., s. 124-125.

65 - Türer, O.; a.g.e., s. 152.

müntesipleri bulunan nakşi tarikatının kolları şunlardır: 1) Adıyaman-Menzil kolu, 2) İstanbul Musa TOPBAŞ kolu, 3) Erzincan kolu, 4) İstanbul Ramazanoğlu Sami Efendi kolu, 5) İstanbul Süleyman Hilmi TUNAHAN kolu, 6) İstanbul Esat COŞAN kolu, 7) Halep Adnani kolu, 8) Denizli Osman Efendi kolu, 9) İstanbul Mahmut USTAOĞLU kolu, 10) Düzce Hakikat kolu. Nakşi tarikatının kollarına ait müntesiplerin bulunduğu yerleşim birimleri aşağıdaki şekildedir.

Tarikatın Adı	Müntesiplerinin Bulunduğu Yerleşim Birimleri
Adıyaman-Menzil Kolu	Aydın Merkez, Bozdoğan, Buharkent, Çine, Germencik, Karacsu, Karpuzlu, Köşk, Kuyucak, Nazilli
Musa TOPBAŞ Kolu	Aydın Merkez, Bozdoğan, Buharkent, Köşk, Kuyucak, Nazilli
Erzincan Kolu	Nazilli
Ramazanoğlu Sami Efendi Kolu	Çine, Karpuzlu, Koçarlı, Köşk, Kuşadası, Söke
Süleyman Hilmi TUNAHAN Kolu	Aydın Merkez, Bozdoğan, Buharkent, Çine, Germencik, Karpuzlu, Koçarlı, Köşk, Kuşadası, Nazilli, Söke
Esat COŞAN Kolu	Aydın Merkez, Koçarlı, Köşk, Söke
Halep Adnani Kolu	Söke, Yenihisar
Osman Efendi Kolu	Aydın Merkez
Mahmut USTAOĞLU Kolu	Aydın Merkez, Karpuzlu, Nazilli, Söke, Sultanhisar
Düzce Hakikat Kolu	Nazilli

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Aydın ili genelinde ençok müntesipleri bulunan Nakşi tarikatının kolları sıra itibariyle, Menzil, Süleyman Hilmi TUNAHAN, Musa TOPBAŞ, Mahmut USTAOĞLU, Ramazanoğlu Sami Efendi ve Esat COŞAN kollarıdır.

Bu tarikatların dışında sayıları az olmakla birlikte Aydın'da Kadri, Melâmi, Rufai ve Halveti (Uşşaki) tarikatlarına mensup kişiler de mevcuttur. Kadiriler, Trabzon'a, Rufailer İstanbul'a Uşşakiler ise

Manisa-Selendi ilçesine bağlıdır. Bu tarikatların müntesiplerinin bulunduğu yerleşim birimleri aşağıdaki şekildedir.

Tarikatın Adı	Müntesiplerinin Bulunuğu Yerleşmiş Birimleri
Kadiri	Aydın Merkez, Köşk, Kuşadası, Söke
Melami	Kuşadası, Söke
Halveti (Uşşaki)	Aydın Merkez, Karacasu, Nazilli
Rufai	Nazilli

Aydın il genelindeki tarikat müntesiplerinin toplam sayıları 8.500-9.000 civarında olup, tarikatlarıyla ilgili faaliyetlerini, bir başka ifade ile tarikatlarıyla ilgili dini merasimlerini, genel olarak evlerde sürdürmekle birlikte, bazı tarikatların resmi müesseseleri de mevcuttur. Kısaca Süleymanlılar olarak bilinen, Süleyman Hilmi TUNAHAN koluna ait daha çok Kur'an Kursları bulunmakla birlikte, Öğrenci yurtları da bulunmaktadır. Bu kurslarda kız öğrencilere dikiş nakışta öğretilmektedir. Bu tarikat üyelerine ait köylerde de Kur'an Kursları mevcut olup en çokda Köşk ilçesinde ve Aydın merkez ilçede bulunmaktadır. Köşk'te 6, Aydın merkezde 4 Kur'an Kursu mevcuttur.

Aydın geneline bakıldığında en sistemli olarak faaliyet gösteren tarikat mensupları Esat COŞAN grubudur. Bu tarikat üyelerine ait Aydın Merkez Kurtuluş Mahallesinde Hakyol Vakfı mevcut olup vakfın merkezi İstanbul'da bulunmaktadır. Vakfa bağlı olan Asfa Eğitim Kurumlarına ait Adnan Menderes Mahallesinde Kız Koleji ve İlkokul mevcuttur. Yine bu tarikat mensuplarına ait "FM Bizimler" adlı bir radyo il merkezinde yayın yapmaktadır.

Musa TOPBAŞ'a bağlı tarikat müntesiplerine ait ise, Aydın Merkez Adnan Menderes Bulvarında, kısa adı "AKİV" olan «Aydın

Kültür ve İlim Vakfı» bulunmaktadır. Vakfın Nazilli'de de bir şubesi mevcut olup, Nazilli, Aydın girişinde vakfa ait bir öğrenci yurdu inşaat halindedir.

Resmi müesseseleri bulunmayan tarikat mensupları yukarıda da belirttiğimiz gibi, faaliyetlerini haftanın belirli günlerinde evlerde veya kendilerine ait dergahlarda sürdürmektedirler. Bazı tarikat üyeleri evleri de dergah olarak isimlendirmektedirler.

Mahmut USTAOĞLU'na bağlı olanlar daha çok kadınlara yönelik ve dersane olarak isimlendirdikleri evlerde faaliyet göstermektedirler. Aydın temsilcileri Makina Mühendisi olan bir bayandır. Dershanelerde Kur'an-ı Kerim ve Arapça ağırlıklı olmak üzere Tefsir ve Hadis dersleri okutulmaktadır.

Yaptığımız araştırmaya göre, Yenipazar ilçesi ve köylerinde kayda değer cemat ve tarikat mensubu bulunmamaktadır. Ancak Fethullah GÜLEN Hoca cemaatine mensub birkaç kişi bulunmakta olup, herhangi bir faaliyetleri yoktur.

Araştırmamız sonucunda tespit edebildiğimiz tarikat üyelerinin Aydın genelindeki vekilleri ve meslekleri ise aşağıdaki şekildedir.

Yerleşim Birimi	Tarikatın Adı	Vekillerinin Adı	Mesleği
AYDIN MERKEZ İLÇE	Nakşi Mahmut USTAOĞLU Nakşi-Menzil Nakşi Esat COŞAN Nakşi Musa TOPBAŞ	Vekil Bayandır - Kemal SÖNMEZ -	Makina Mühendisi Tuhafiyeci Ticaret Emekli Din Görevlisi
BOZDOĞAN	Nakşi Menzil	Muammer DEMİREL	Din Görevlisi
KARACA SU	Nakşi Esat COŞAN	-	Kırtasiyeci
KUŞADASI	Melamilik Nakşi-Menzil Kadirilik Nakşi Mahmut Sami RAMAZANOĞLU	Fehmi ÖZDEN - - -	Muhasebeci Ticaret Ticaret Din Görevlisi
NAZILLI	Nakşi-Menzil Nakşi Musa TOPBAŞ Nakşi Erzincan Halvetiler (Uşşakiler)	Ali CABBAR Kemal KOÇ Mehmet KUTLU Ahmet SEVEN	- Saatçi İnşaatçı -
SÖKE	Nakşi Mahmut Sami RAMAZANOĞLU	-	Müezzin
SULTANHİSAR	Nakşi-Mahmut EFENDİ İstanbul	Mesut DÜLGER	Memur

Aydın merkez ve Kuşadası ilçesinde son zamanlarda ehl-i sünnet dışı görüşleriyle dikkat çeken, İskender Erol EVRENESOĞLU'na bağlı bir grup bulunmaktadır. Çoğunluğu Aydın merkezde olmak üzere toplam sayıları 120 civarındadır. Grubun Aydın temsilcisi İşletme Fakültesi mezunu Yalçın PEHLİVANLI adlı bir şahıs olup, inşaat malzemeleli satmaktadır. Gruba ait Aydın Merkez Köprülü Mahallesiinde Ankara Mihr Vakfına bağlı, Mihr Vakfı bulunmaktadır. Bu kişiler sohbet ve faaliyetlerini Pazar günleri bu vakıfta sürdürmektedirler.

Kendilerini, cemaatler ve tarikatların dışında kabul eden bu grubun ait aylık Mihr adlı bir dergi yayınlanmaktadır. Ayrıca denizli merkezde yerel yayın yapan bir televizyon kanalı da bulunmaktadır. Grubun Aydın temsilcisi Yalçın PEHLİVANLI, kendilerinin sadece Kur'an'ın aslına bağlı kalarak, Kur'an-ı Kerim'in aslını ve hakikatlarını gün ışığına çıkarmak olduğunu söyledi. Kur'an-ın bütün hakikatlarının gün ışığına çıkarılmış olduğunu söylediğimizde ise PEHLİVANLI; eğer Kur'an aslına bağlı kalınarak anlaşılmaya çalışılıyorsa, kütüphanelerce dolu dini eserlerin yazılmasına gerek kalmazdı diye cevap verdi. PEHLİVANLI liderleri EVRENESOĞLU'nun vahiy peygamber ve mehdi anlayışı hakkındaki sorularımıza ise cevap vermeden geçiştirmeye çalıştı.

Aydın il genelinde mensupları bulunan cemaat ve tarikatların genel bir değerlendirmesini yapacak olursak, aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

1) Cemaat ve tarikatlar daha çok eğitim ve öğretim alanında faaliyet göstermektedirler.

2) Bu eğitim ve öğretim faaliyetleri, özel okullar, kolejler, öğrenci yurtları ve dershaneler şeklinde yürütülmektedir.

3) Aydın il geneli düşünöldüğünde "Nurcular" olarak bilinen cemat mensupları çoğunluktaadır. Bunlardan Fethullah GÜLEN cemaati eğitim-öğretim alanındaki faaliyetleriyle halkın ilgi odağı durumundadır.

5) Cemaat ve tarikatların maddi finansmanını mensupları karşılamaktadır.

6) Mensupları cemaat ve tarikatlarına tam bir teslimiyet ve itaatle bağıdırlar

7) Resmi ve gayr-i resmi müesseseleri bulunmayan cemaat ve tarikat mensupları, faaliyetlerini haftanın belli günlerinde (özellikle cuma geceleri) evlerde sürdürmektedirler.

8) Eğitim ve öğretim alanındaki faaliyetlerinin ağırlıklı noktasını dini eğitim ve milli kültür oluşturmaktadır.

9) Tarikatlardan Nakşi tarikatına mensup kişiler çoğunluktaadır.

10) Ençok mensubu bulunan Nakşi kolu ise, Adıyaman-Menzil ve Süleyman Hilmi TUNAHAN koludur.

11) Aydın merkez ve Nazilli ilçesi cemaat ve tarikatların merkezi konumundadır.

12) Melami tarikatının merkezi ve mensuplarının çoğunlukta olduğu yerleşim birimi Kuşadası ilçesidir.

13) Tarikat müntesipleri genellikle kendilerini gizli tutmaya çalışmaktadırlar.

14) Her cemaat ve tarikatın hizmet anlayışı farklıdır.

15) Cemaat ve tarikatların Aydın ili genelinde dini konularda toplum üzerinde fazla bir etkinliği yoktur. Fakat aynı şeyi mensupları için söylemek mümkün değildir.

16) Her tarikatın Aydın il merkezinde ve ilçelerinde birer temsilcisi mevcut olup, kendilerini gizli tuttukları için hepsini tesbit etmemiz mümkün olmadı.

D. AYDIN İLİ SINIRLARI İÇERİSİNDE BULUNAN ZİYARET VE ADAK YERLERİ

1. Telli Dede

Aydın merkez ilçe Osman Yozgatlı Mahallesiinde bulunan Kabir, genellikle kızlar, kadınlar ve hastalar tarafından ziyaret edilmektedir. kısmeti açılmak, çocuk sahibi olmak veya hastalıktan kurtulmak için, kabirde dilek tutulur, kurban kesilir, kabire doğru namaz kılınır, mum yakılır, çaput bağlanır ve kabir taşına taş yapıştırılır.

Yatıra Telli Dede denilmesine rağmen, halk arasında burada yatanan bir kadın oluşu da rivayet edilmekte olup, başının duvağı ile öldüğü için Telli Gelin denmiş, fakat sonradan adı "Telli Dede"ye dönüşmüştür.

2. Evliya Karaca Ahmet Sultan

Kabir Aydın Merkez ilçe Zafer Mahallesi, Eski Nazilli Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Kabir bir kapılı ve iki pencerele olup, üstü açık ve etrafı duvarlarla çevrilidir. İçinde üzerinde "Besmele" yazılı levha bulunmaktadır.

Halk arasında "Yatır" da denilen kabir daha çok perşembe, Cuma ve Pazar günleri hastalar, kadınlar ve kızlar tarafından günahlardan arınmak, çocuk sahibi olmak, çocuğun ömürlü olması, kısmeti açılmak veya bir murada nail olmak için ziyaret edilmekte olup, başında içinde

yatanın ruhu için "yasin" okunmakta, hatim inirilmekte, mevlit okunmakta, namaz kılınmakta ve adak kurbanı kesilmektedir.

3. Çıtlık Dede

Merkez ilçe Kurtuluş Mahallesi, Menderes Bulvarı 14. Sokakta bulunan Kabir, kadınlar, kızlar ve öğrenciler tarafından Perşembe ve Cuma günleri sınıf geçmek, kısmeti açılmak ve dilek dilemek için ziyaret edilmektedir.

4. Baltalı Dede

Aydın il Merkezi'ne bağlı Balta Köyü'nde bulunan kabir, özellikle bazı hastalar tarafından hastalık ve sıkıntılardan kurtulmak için ziyaret edilmektedir. Burada yapılacak duaların kabul olunduğuna inanılmakta, kabirde adak kurbanı kesilmekte ve Perşembe akşamlarında lamba yakılmaktadır.

Halk arasında kabir için şöyle bir rivayet anlatılmaktadır. Zamanın din adamlarından biri, etrafında toplanan birkaç kahramana önderlik eder. Silah olarak elinde sadece balta vardır. Üstün düşman kuvvetlerine karşın uzun süre çarpışır ve sonunda şehit düşer. Baltalı Dede şehit düşünce, düştüğü yerden su çıkar. Su bol ve tatlıdır. O günden beri halk bu sudan içer ve etrafında köy kurulur. Köy, adını bu şehit Dede'den almaktadır. Dede'nin yaklaşık iki yüzyıl önce yaşadığına inanılmaktadır.

5. Ahi Bayram

Türbe, Çine ilçesi'nin Eski Çine Köyü'nde bulunmakta olup, Ahmet Gazi Camii avlusu içindedir. Halk arasında Ahi İbrahim adıyla

da bilinen Türbe, yöre halkı tarafından her zaman ziyaret edilmektedir. Hatta Türbe için bazen kurban da kesilmektedir.

6. Dedeköy

Dedeköy, Koçarlı İlçesi Tokatbaşı mevkiinde bulunan bir Türbe'dir. Genellikle ilk ve sonbahar aylarında kadınlar tarafından çocuk sahibi olmak amacıyla ziyaret edilmektedir. Halk arasında Türbenin yapılış nedeni Hakkında rivayetler de anlatılmaktadır.

7. Paşa Sultan

Karacasu ilçesi'nde bulunan Kabir, çeşitli amaçlarla ziyaret edilmekle birlikte, başında yemekli hayırlar yapıp mevlüt okutulmakta ve yağmur duası yapılmaktadır.

Kabir'de yatanın eski bir savaşçı olduğuna inanıldığı için, ziyaret esnasında taş dikilip silahla taşlara ateş edilmektedir.

8. Dedebağ Dedesi

Karacasu İlçesi Dedebağ Yaylasında bulunan Kabir, Şifa amacıyla hastalar tarafından, kısmeti açılması için kızlar tarafından ve çocukların uzun ömürlü olması için de kadınlar tarafından her zaman ziyaret edilmektedir. Kabirin başında kurban kesilmekte, çaput bağlanmakta, mum yakılmakta ve üstüne para atılmaktadır.

9. Yaren Dede

Karacasu İlçesi'nde bulunan Türbe: Hastalık ve sıkıntılardan kurtulmak günahlardan temizlenmek, çocuk sahibi olmak ve çeşitli nedenlerle her zaman, herkes tarafından ziyaret edilmekte olup, başında

kurban kesilmekte, mum yakılmakta, mendil havlu vb. konulmakta ve üzerine para atılmaktadır.

10. Şeyh Kemâl

Karacasu'ya bağlı Damdere Köyü'nde bulunan Türbe, daha ziyade kadınlar ve hastalar tarafından şifa bulmak için ziyaret edilmektedir. Türbenin başında yağmur duası yapılmakta, mevlit okutulmak ve kurban kesilmektedir.

11. Süleyman Rüştü Türbesi

Karacasu ilçe merkezi Yayla Mahallesi, Pazar Yeri'nde bulunan Türbe; günahlardan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, kısmeti açılmak ve hastalıklardan kurtulmak için ziyaret edilmekte. Türbede mum yakılmakta, üstüne para ve mendil konulmaktadır. Türbe için halk arasında rivayetlerde anlatılmaktadır. Rivayetlerden birisi şöyledir: Karacasu'da Çakmakoğlu adıyla anılan biri, Şeyh Rüştü'yü Padişah'a şikayet eder. Padişah Şeyhi Kayseri'ye sürer, Şeyh tekrar Karacasu'ya gelip burada vefat eder ve buraya gömülür.

12. Sinan Baba

Nazalli-Dereköy'de bulunan Türbe hakkında birçok rivayetler anlatılmaktadır. Türbe özellikle Cuma, Cumartesi ve Pazar günleri muradlarına ermek isteyen kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Türbenin başında mevlit okutanlar olduğu gibi, bazen helva da dağıtılmaktadır.

13. Yeşil Türbe

Türbe Nazallı İlçesi Hürriyet Caddesi üzerinde bulunmakta ve içinde Nazillili Şeyh Muhammed Zühtü medfundur. Türbe her zaman ziyaret edilmektedir. Aynı zamanda çeşitli yörelerden gelen insanlar tarafından da ziyaret edilen, Türbenin başında kesilen kurbanların etleri mahalledeki fakirlere dağıtılmaktadır. Şeyh Hakkında halk arasında çeşitli rivayetler anlatılmaktadır⁶⁶.

Yukarıdaki Ziyaret Yerleri dışında Cihanoğlu Camii, Üveyspaşa Camii, Ramazanpaşa Camii, Eski Yeni Camii, Süleymanbey Camii, Ahmetpaşa Camii, Söke ilçesi'nde bulunan Hacı Ziyabey Camii, İlyas Bey Camiileri de halk tarafından ziyaret edildiği gibi, Aydın il merkezi'ndeki Cihanzade Türbesi, Atike hanım türbesi, Konuklu Köyü'ndeki İmam baba, Çine İlçesi Madran Dağındaki Madran Dede, Karacasu İlçesindeki Yarendede, Sultanhisar Kavaklı köyündeki Ekiz Harman dede vb. gibi Türbeler de halk tarafından ziyaret edilen yerlerdir.

66 - Aytürk, Nihat; Altan, Bayram; Türkiye'de Dini Ziyaret Yerleri, Ankara, 1992, s. 90-91-92-93-94-95.

SONUÇ

Büyük Menderes vadisinin verimli toprakları üzerinde bulunan, Aydın çevresi, zaman içerisinde çeşitli milletlerin hakimiyeti altına girmiştir. İlkçağlarda bu bölgeye Etiler, Karyalılar, Frigler, İyonlar, Lidyalılar, Persler, Bergama Krallığı, Roma ve Bizanslılar hakim olmuşlardır.

Daha X. yüzyılda Anadolu içlerine girmeye başlayan Türkler, Malazgirt Savaşı'ndan sonra kısa sürede Anadolu'yu hakimiyetleri altına alınca, Aydın havalisi de Türkler'in eline geçmiş oluyordu. Hiç şüphesiz Aydın ve çevresi Türklerin eline geçmeden önce, dini açıdan hristiyanların hakimiyeti altında idi. Fakat bölge Türkler'in eline geçtikten sonra, müslüman nüfus hızla çoğalmıştır. Bununla birlikte yıllarca hristiyanlarla müslümanlar beraberce yaşamışlardır. 1800'lü yıllara gelindiğinde Aydın'da, Yahudiler'in varlığında görmekteyiz. Ama Yahudilerin oranı hristiyanlara nazaran çok azdır.

Özellikle Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus mübadelesi sonucunda, Türkiye'de bulunan gayr-i müslim nüfusta hissediler derecede bir azalma olmuştur. Bu durumun Aydın ili içinde geçerli olduğunu söylememiz mümkündür.

Günümüz itibariyle Aydın nüfusuna kayıtlı gayr-i müslimler olmasına rağmen, bunların çoğunluğu başta İstanbul olmak üzere diğer illerde yaşamaktadırlar. Bununla birlikte günümüzde il nüfusunun % 100'e yakını müslümanlar teşkil etmektedir. İl genelinde yaşayan müslümanlar mezhep itibariyle Hanefi, Şafii ve Alevi mezheplerden oluşmaktadır. Sünni ve alevi nüfus, birçok yerleşim birimlerinde beraberce yaşamaktadırlar. İl ve ilçe merkezlerinde bulunan alevilerle sünniler, aynı kültürel değerleri paylaşmaktadırlar.

Bununla birlikte sadece alevilerin yaşadıkları köylerde mevcuttur. Sadece alevilerin yaşadıkları köy sayısı 11'dir. Alevi ve sünnilerin birlikte yaşadıkları köy ve belde sayısı ise 7'dir. Alevilere ait Aydın merkez, Nazilli, Kuşadası ve Söke ilçelerinde Hacı Bektaş-i Veli Kültür ve Tanıtma Dernekleri bulunmaktadır. Aynı zamanda Aydın merkezde Hacı Bektaş-i Veli Kültür İnanç ve Eğitim Derneği ile aynı binada bulunan, Ehl-i Beyt İnanç ve Eğitim Vakfı da bulunmaktadır.

İl genelinin toplam nüfusunun mezheplere göre dağılımı ise şöyledir: Sünni nüfus yaklaşık % 98,08, alevi nüfus % 1,89, Caferi nüfus % 0,02'dir.

Yaptığımız tesbitlere göre Aydın genelinde bulunan alevi ve safiilerin büyük çoğunluğu göçle gelen vatanaşlardan oluşmaktadır. Bu göçlerin % 100'e yakını Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden gelen vatandaşlar oluşturmaktadır. Sadece alevilerin yaşadıkları köylerin hemen hemen hepsinde ibadete açık cami bulunmaktadır. Camiye gelenler ibadetlerini hanefi mezhebine göre yapmaktadırlar.

Cemaat ve tarikatlar açısından değerlendirildiğinde ise, Aydın'da cemaat ve tarikatlara ilgi çok değildir. Yaklaşık olarak 8000 kişi, cemaat ve tarikatların içerisinde aktif görev ve sorumluluk taşımaktadır. Cemaat ve tarikatlar faaliyetlerini daha çok eğitim-öğretim alanında sürdürme gayreti içerisinde olduklarıdır.

Bu araştırmamızda nüfusla ilgili bilgilerde 1990 nüfus sayımını esas aldık. Fakat il merkezinde diğer yerleşim birimlerine göre özellikle göçler sebebiyle fazla nüfus artışının olduğunu tespit ettik. Bundan dolayı da sadece il merkezinin 1996 tahmini nüfusunu aldık. Diğer yerleşim birimlerinde il merkezine nazaran nüfus artışı fazla yüksek değildir.

ÖZET

Dinler Tarihi Yüksek Lisans tez konusu olarak "XX. yüzyıl Aydın İli Tarihi ve İnanç Coğrafyası" adı altında yapılan bu araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Tezin I. bölümünde cumhuriyet dönemine kadar ilin ve bağlı ilçelerinin tarihi ele alınarak incelenmiştir. Tezin II. bölümüne de ilin XX. yüzyıla kadarki nüfus seyri ile beraber günümüz inanç coğrafyası çıkarılmıştır. Bu bölümdeki çalışmalar bir alan çalışması şeklinde yürütülmüştür. İl genelinde nüfusun dinlere ve mezheplere göre durumları araştırılıp müslüman nüfusun da mezhep durumları ve nüfus potansiyeli belirtilmiştir. Ayrıca il genelindeki tarikatlar, cemaatlar, ziyaret ve adak yerleri hakkında da bilgiler verilmiştir.

Yapılan çalışmamıza göre ildeki gayrimüslimlerin cumhuriyet dönemine kadar varlıklarını devam ettirdiklerini görmekteyiz. Ancak nüfus mübadelesi yoluyla ilde bulunan gayrimüslim nüfusun göç ettiği tespit edilmiştir. Aydın ilinin günümüzdeki nüfusunun tamamı müslümanlardan oluşmaktadır. Bu nüfusun % 1,91'ini Aleviler ve Caferiler, % 98,09'unu da Sünniler oluşturmaktadır. Günümüz varlığını devam ettiren Nakşî, Kadirî, Melamî, Halvetî, Rufaî ve Bektaşî gibi tarikatlara mensup insanların bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca halk arasında Süleymancı ve Nurcu diye bilinen cemaatlerin kurdukları vakıf ve derneklerle il genelinde faaliyetlerini aktif bir şekilde yürüttükleri görülmüştür.

ABSTRACT

This study, which was done on the history and belief geography of Aydın in the 20^{ie}th century as a master Thesis in the field of History of Religions, consists of two parts. In the first part of the study, it was searched the history of the city and its towns until the foundation of Turkish Republic. In the second part, the trend for the increase of population until the 20^{ie}th century and the belief geography of the city in these days were searched. The survey was done as a field study. It was estimated the structure of the population according to the religion and mezhebs. Besides, the tariqats, religious communities (Cemaat-s) and the places where religious persons are buried were investigated throughout the city.

According to our study we see that the non-muslim population of the foundation of the Republic. On the other hand it was estimated that the non-muslim persons migrated by means of exchanging the population. The whole people in Aydın are muslims. The 1,91 percent of the population consists of Alevis and Caferi the 98,09 percent consists of Sunnis. It was also estimated the existence of the persons who devote themselves to the Nakşî, Kadirî, Melamî, Halvetî, Rûfâî and Bektaşî tariqats which have still been their existence until these times. It was seen that the religious groups, which are known as Süleymancı or Nurcu by the people, have been in much activity throughout the city.

BİBLİYOGRAFYA

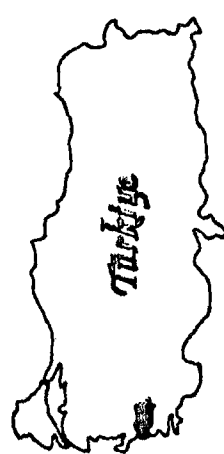
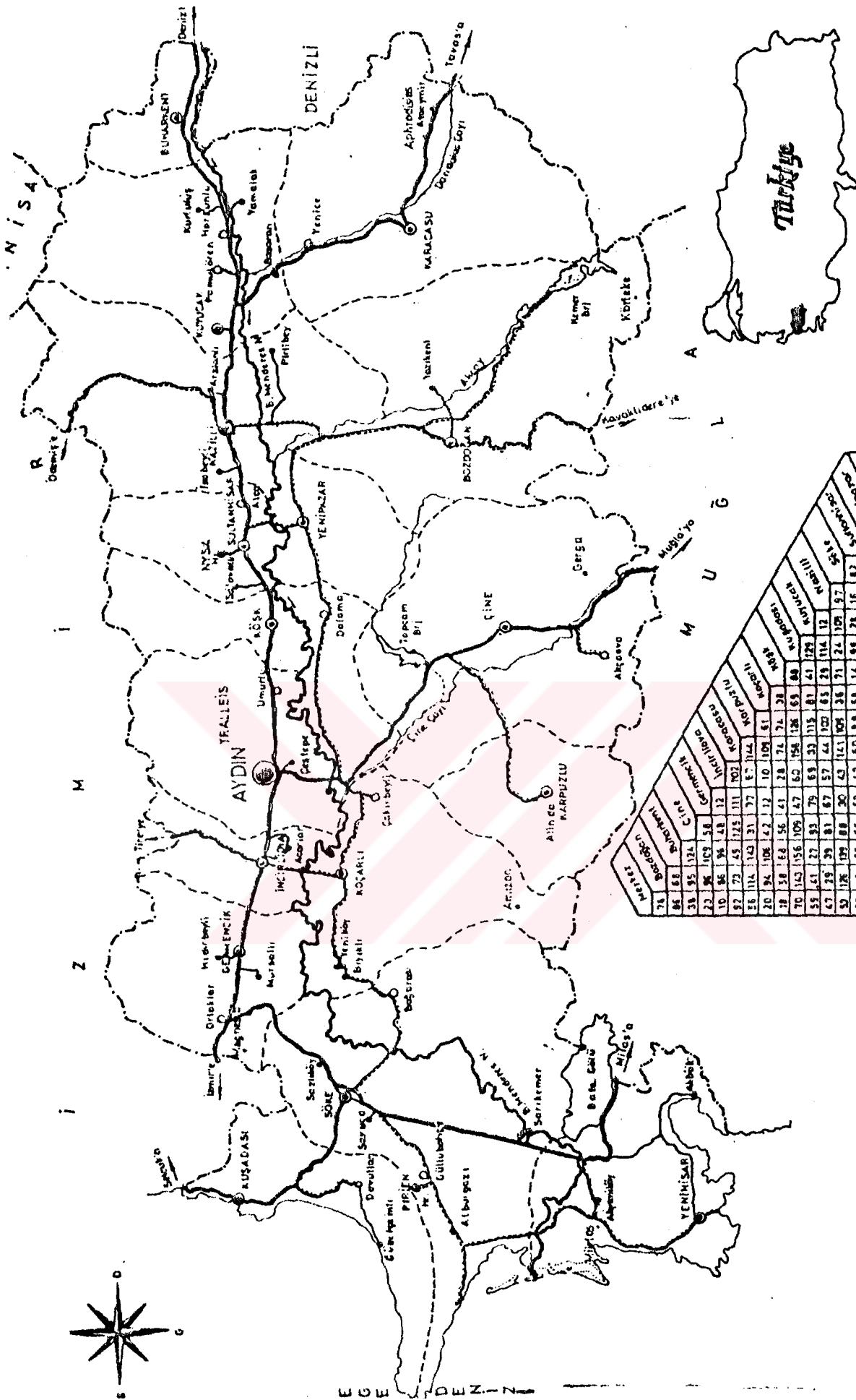
1. AKDOĞAN, Hüsni, Aydın, Aydın, 1992.
2. AKKOYUNLU, Turan, İstiklal Savaşında Aydın Kuva-i Milliyesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988.
3. ANDREW, Peter Alford, Türkiye'de Etnik Gruplar, Çev. Mustafa KÜPÜŞOĞLU, İstanbul, 1992.
4. Aydın İl Yıllığı 1973.
5. 1831 Aydın Vilâyet Salnamesi.
6. 1887 Aydın Vilâyet Salnamesi.
7. 1891 Aydın Vilâyet Salnamesi.
8. 1894 Aydın Vilâyet Salnamesi.
9. 1896 Aydın Vilâyet Salnamesi.
10. 1900 Aydın Vilâyet Salnamesi.
11. 1903 Aydın Vilâyet Salnamesi.
12. 1909 Aydın Vilâyet Salnamesi.
13. Bozdoğan Belediyesi Tantım Rehberi, İstanbul, 1980.
14. BUĞDAYCI, Aslan, Milli Mücadelede Nazilli, Nazilli, 1996.
15. Buharkent Haber, Yıl 1, Sayı 1, Buharkent, 1996.
16. CUÏNET, Vital, La Turquie d'Asia, C. III, Paris, 1894.
17. ERAYDIN, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul, 1990.
18. ERÖZ, Mehmet, Eski Türk Dini ve Alevilik-Bektaşilik, İstanbul, 1992.
19. Evliya ÇELEBİ Seyahatnamesi, C. IX, İstanbul, 1971.
20. FIĞLALI, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, İzmir, 1990.
21. FIĞLALI, Ethem Ruhi, Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, İzmir, 1990.

22. Germencik Kaymakamlığı, İlçe Brifing Dosyası, 1996.
23. GÖLPINARLI, Abdulkaki, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, İstanbul, 1981.
24. GÜNEY, Süha, Büyük Menderes Bölgesi, İstanbul, 1975.
25. HAMMER, Joseph Von , Osmanlı Tarihi, Çev. Mehmet ATA C. I, İstanbul, 1991.
26. GAZZALİ, Ebu Hamid Muhammed, el-Munkız mine'd-Dalâl, Çev. Ahmet Suphi FURAT, İstanbul, 1978.
27. Karcasu Belediyesi Tanıtım Rehberi (Tarihsiz).
28. KARAY, E. Ziya, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, Ankara, 1943.
29. Karpuzlu Kaymakamlığı, İlçe Brifing Dosyası, 1996.
30. Koçarlı Belediyesi Tanıtım Rehberi (Tarihsiz).
31. Kuşadası Belediyesi Tanıtım Rehberi (Tarihsiz).
32. Kuyucak İlçe Yıllığı, 1983.
33. KUZGUN, Şaban, Dinler Tarihi Dersleri, Kayseri, 1993.
34. MERÇİL, Erdoğan, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, "Aydın Maddesi" C. IV, İstanbul, 1991.
35. Nazilli Belediyesi, Dün Bugün Nazilli, Nazilli, 1987.
36. OCAK, Ahmet Yaşar, T.D.V., İslam Ansiklopedisi, "Alevilik Maddesi" C. II, İstanbul, 1989.
37. ÖZEY, Ramazan, Bozdoğan'ın Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1978.
38. ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, İstanbul, 1992.
39. RESSAMOĞLU, E. Lütfi, Ege Rehberi, İzmir, 1952.
40. SAĞDIÇ, Ozan, Aydın, Ankara, 1988.
41. SEVİM, Ali; YÜCEL, Yaşar, Türkiye Tarihi, Ankara, 1989.

42. Söke Belediyesi Tanıtım Rehberi (Tarihsiz).
43. ŞAVKAY, Müjgan, Kuşadası, İzmir, 1996.
44. ŞEMSEDDİN, Sami, Kamsu'l-A'lam, Ankara, 1996.
45. ŞÖLEN, Hikmet, GÖKBEL, Asaf, Aydın İli Tarihi, C. I, Aydın, 1936.
46. ŞÖLEN, Hikmet, Aydın İli ve Yörükler, Aydın, 1945.
47. T.C. Başbakanlık, D.İ.E., 1945 Genel Nüfus Sayımı.
48. T.C. Başbakanlık, D.İ.E. 1960 Genel Nüfus Sayımı.
49. T.C. Başbakanlık, D.İ.E. 1965 Genel Nüfus Sayımı.
50. TURAN, İlter; Cumhuriyet Tarihimiz, İstanbul, 1965.
51. TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1993.
52. TÜRER, Osman, Tasavvuf Tarihine Giriş, Erzurum, 1992.
53. TÜRKDOĞAN, Orhan, Alevi-Bektaşî Kimliği, İstanbul, 1993.
54. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1988.
55. UYGUNÇ, Arif, Dünden Bugüne Çine, Denizli, 1996.
56. Vilayetlerimizin Tarihi, 1968 (Basım Yeri Belli Değil).
57. Yenipazar Belediyesi Tanıtım Rehberi (Tarihsiz).
58. Yeni Rehber Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1993.
59. 5. Yılında İncirliova, Aydın, 1993.
60. Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, 1982.

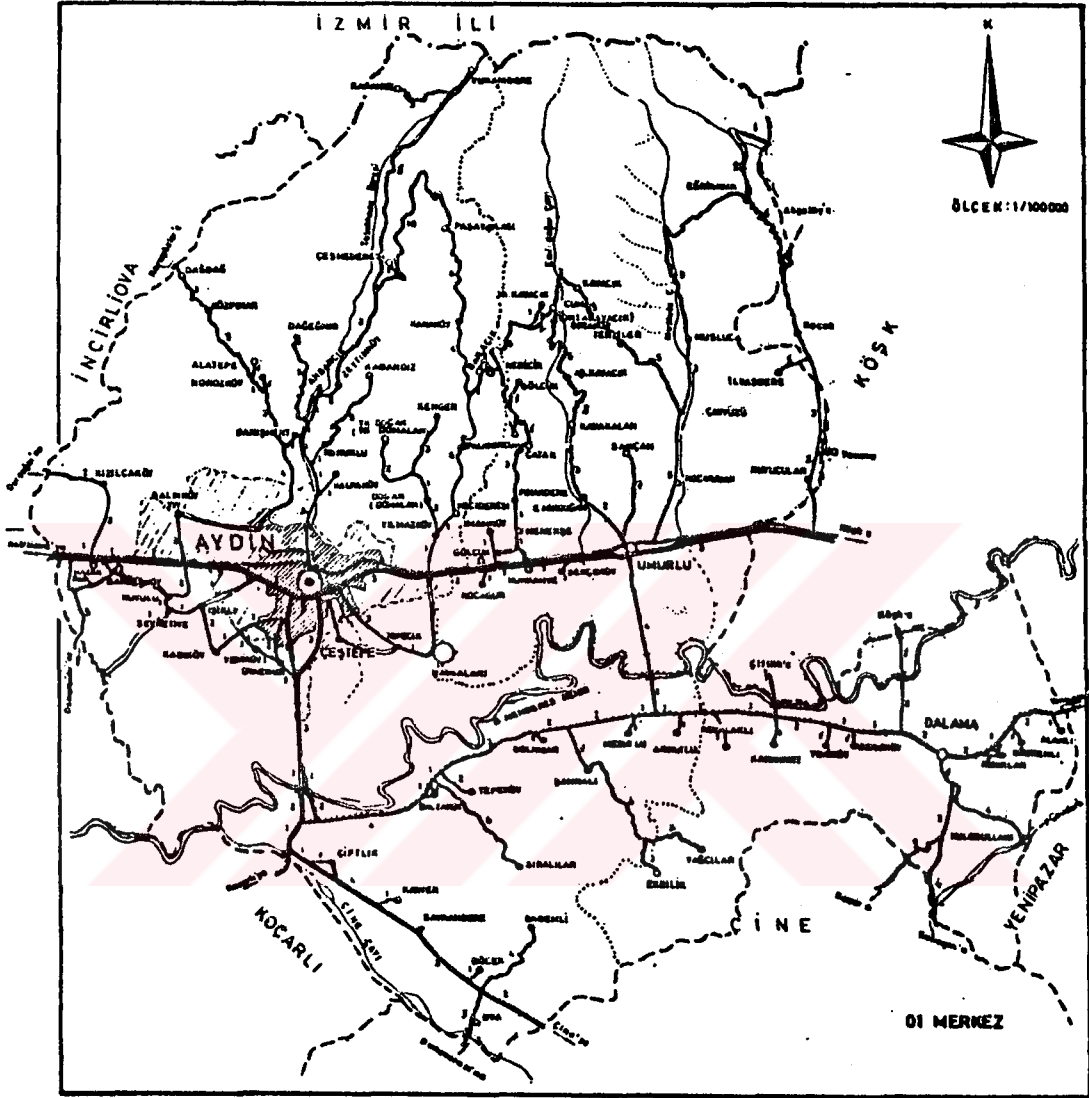

EKLER

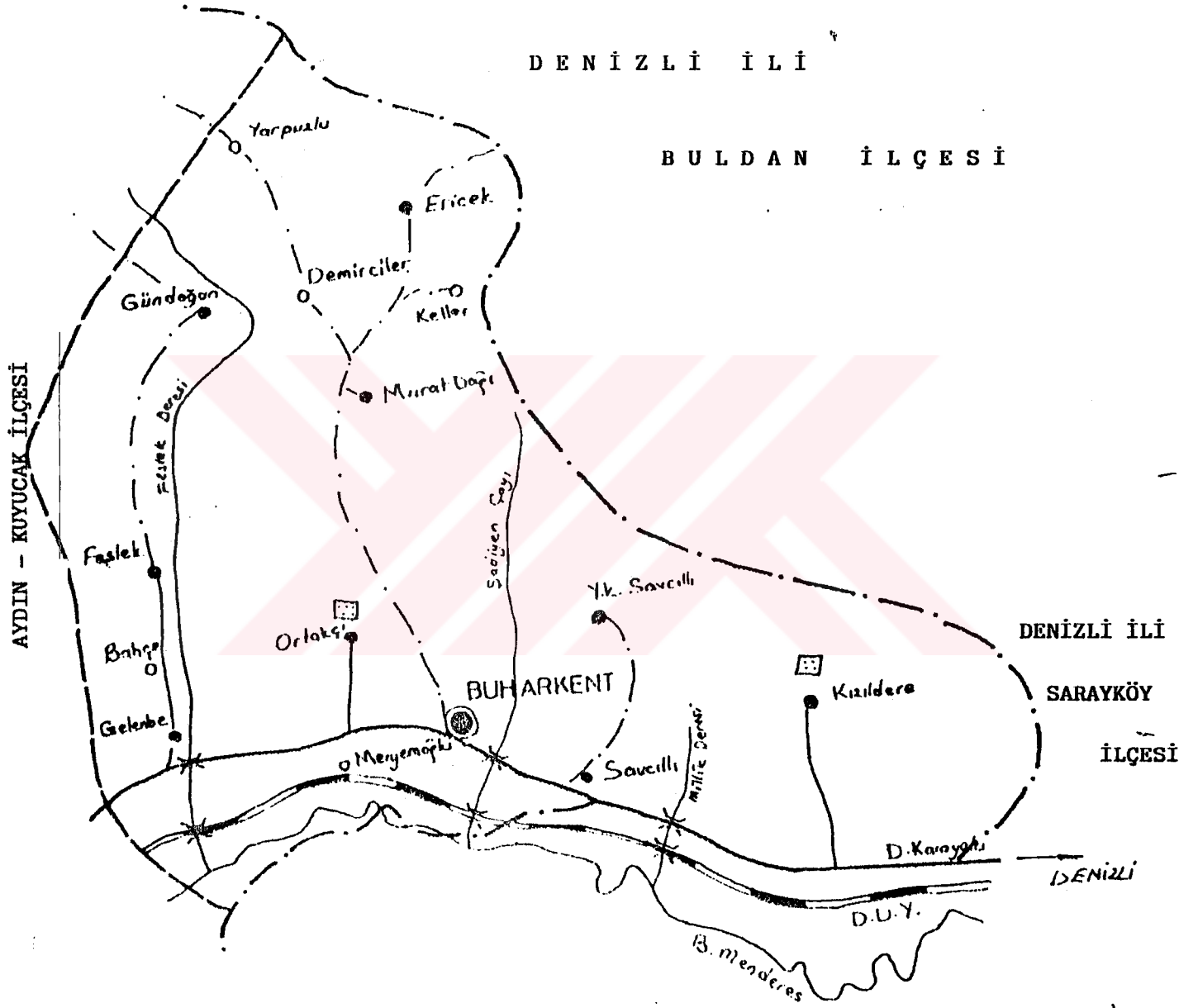

Karaman		Konya		Izmir		Aydin		Denizli		Nispetiye		Karaman		Konya		Izmir		Aydin		Denizli		Nispetiye	
Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta	Yeni	Orta
78	86	88	100	102	104	106	108	110	112	114	116	118	120	122	124	126	128	130	132	134	136	138	140
86	94	96	104	106	108	110	112	114	116	118	120	122	124	126	128	130	132	134	136	138	140	142	144
94	102	104	112	114	116	118	120	122	124	126	128	130	132	134	136	138	140	142	144	146	148	150	152
102	110	112	120	122	124	126	128	130	132	134	136	138	140	142	144	146	148	150	152	154	156	158	160
110	118	120	128	130	132	134	136	138	140	142	144	146	148	150	152	154	156	158	160	162	164	166	168
118	126	128	136	138	140	142	144	146	148	150	152	154	156	158	160	162	164	166	168	170	172	174	176
126	134	136	144	146	148	150	152	154	156	158	160	162	164	166	168	170	172	174	176	178	180	182	184
134	142	144	152	154	156	158	160	162	164	166	168	170	172	174	176	178	180	182	184	186	188	190	192
142	150	152	160	162	164	166	168	170	172	174	176	178	180	182	184	186	188	190	192	194	196	198	200
150	158	160	168	170	172	174	176	178	180	182	184	186	188	190	192	194	196	198	200	202	204	206	208
158	166	168	176	178	180	182	184	186	188	190	192	194	196	198	200	202	204	206	208	210	212	214	216
166	174	176	184	186	188	190	192	194	196	198	200	202	204	206	208	210	212	214	216	218	220	222	224
174	182	184	192	194	196	198	200	202	204	206	208	210	212	214	216	218	220	222	224	226	228	230	232
182	190	192	200	202	204	206	208	210	212	214	216	218	220	222	224	226	228	230	232	234	236	238	240
190	198	200	208	210	212	214	216	218	220	222	224	226	228	230	232	234	236	238	240	242	244	246	248
198	206	208	216	218	220	222	224	226	228	230	232	234	236	238	240	242	244	246	248	250	252	254	256
206	214	216	224	226	228	230	232	234	236	238	240	242	244	246	248	250	252	254	256	258	260	262	264
214	222	224	232	234	236	238	240	242	244	246	248	250	252	254	256	258	260	262	264	266	268	270	272
222	230	232	240	242	244	246	248	250	252	254	256	258	260	262	264	266	268	270	272	274	276	278	280
230	238	240	248	250	252	254	256	258	260	262	264	266	268	270	272	274	276	278	280	282	284	286	288
238	246	248	256	258	260	262	264	266	268	270	272	274	276	278	280	282	284	286	288	290	292	294	296
246	254	256	264	266	268	270	272	274	276	278	280	282	284	286	288	290	292	294	296	298	300	302	304
254	262	264	272	274	276	278	280	282	284	286	288	290	292	294	296	298	300	302	304	306	308	310	312
262	270	272	280	282	284	286	288	290	292	294	296	298	300	302	304	306	308	310	312	314	316	318	320
270	278	280	288	290	292	294	296	298	300	302	304	306	308	310	312	314	316	318	320	322	324	326	328
278	286	288	296	298	300	302	304	306	308	310	312	314	316	318	320	322	324	326	328	330	332	334	336
286	294	296	304	306	308	310	312	314	316	318	320	322	324	326	328	330	332	334	336	338	340	342	344
294	302	304	312	314	316	318	320	322	324	326	328	330	332	334	336	338	340	342	344	346	348	350	352
302	310	312	320	322	324	326	328	330	332	334	336	338	340	342	344	346	348	350	352	354	356	358	360
310	318	320	328	330	332	334	336	338	340	342	344	346	348	350	352	354	356	358	360	362	364	366	368
318	326	328	336	338	340	342	344	346	348	350	352	354	356	358	360	362	364	366	368	370	372	374	376
326	334	336	344	346	348	350	352	354	356	358	360	362	364	366	368	370	372	374	376	378	380	382	384
334	342	344	352	354	356	358	360	362	364	366	368	370	372	374	376	378	380	382	384	386	388	390	392
342	350	352	360	362	364	366	368	370	372	374	376	378	380	382	384	386	388	390	392	394	396	398	400
350	358	360	368	370	372	374	376	378	380	382	384	386	388	390	392	394	396	398	400	402	404	406	408
358	366	368	376	378	380	382	384	386	388	390	392	394	396	398	400	402	404	406	408	410	412	414	416
366	374	376	384	386	388	390	392	394	396	398	400	402	404	406	408	410	412	414	416	418	420	422	424
374	382	384	392	394	396	398	400	402	404	406	408	410	412	414	416	418	420	422	424	426	428	430	432
382	390	392	400	402	404	406	408	410	412	414	416	418	420	422	424	426	428	430	432	434	436	438	440
390	398	400	408	410	412	414	416	418	420	422	424	426	428	430	432	434	436	438	440	442	444	446	448
398	406	408	416	418	420	422	424	426	428	430	432	434	436	438	440	442	444	446	448	450	452	454	456
406	414	416	424	426	428	430	432	434	436	438	440	442	444	446	448	450	452	454	456	458	460	462	464
414	422	424	432	434	436	438	440	442	444	446	448	450	452	454	456	458	460	462	464	466	468	470	472
422	430	432	440	442	444	446	448	450	452	454	456	458	460	462	464	466	468	470	472	474	476	478	480
430	438	440	448	450	452	454	456	458	460	462	464	466	468	470	472	474	476	478	480	482	484	486	488
438	446	448	456	458	460	462	464	466	468	470	472	474	476	478	480	482	484	486	488	490	492	494	496
446	454	456	464	466	468	470	472	474	476	478	480	482	484	486	488	490	492	494	496	498	500	502	504
454	462	464	472	474	476	478	480	482	484	486	488	490	492	494	496	498	500	502	504	506	508	510	512
462	470	472	480	482	484	486	488	490	492	494	496	498	500	502	504	506	508	510	512	514	516	518	520
470	478	480	488	490	492	494	496	498	500	502	504	506	508	510	512	514	516	518	520	522	524	526	528
478	486	488	496	498	500	502	504	506	508	510	512	514	516	518	520	522	524	526	528	530	532	534	536
486	494	496	504	506	508	510	512	514	516	518	520	522	524	526	528	530	532	534	536	538	540	542	544
494	502	504	512	514	516	518	520	522	524	526	528												

AYDIN MERKEZ İLÇE HARİTASI

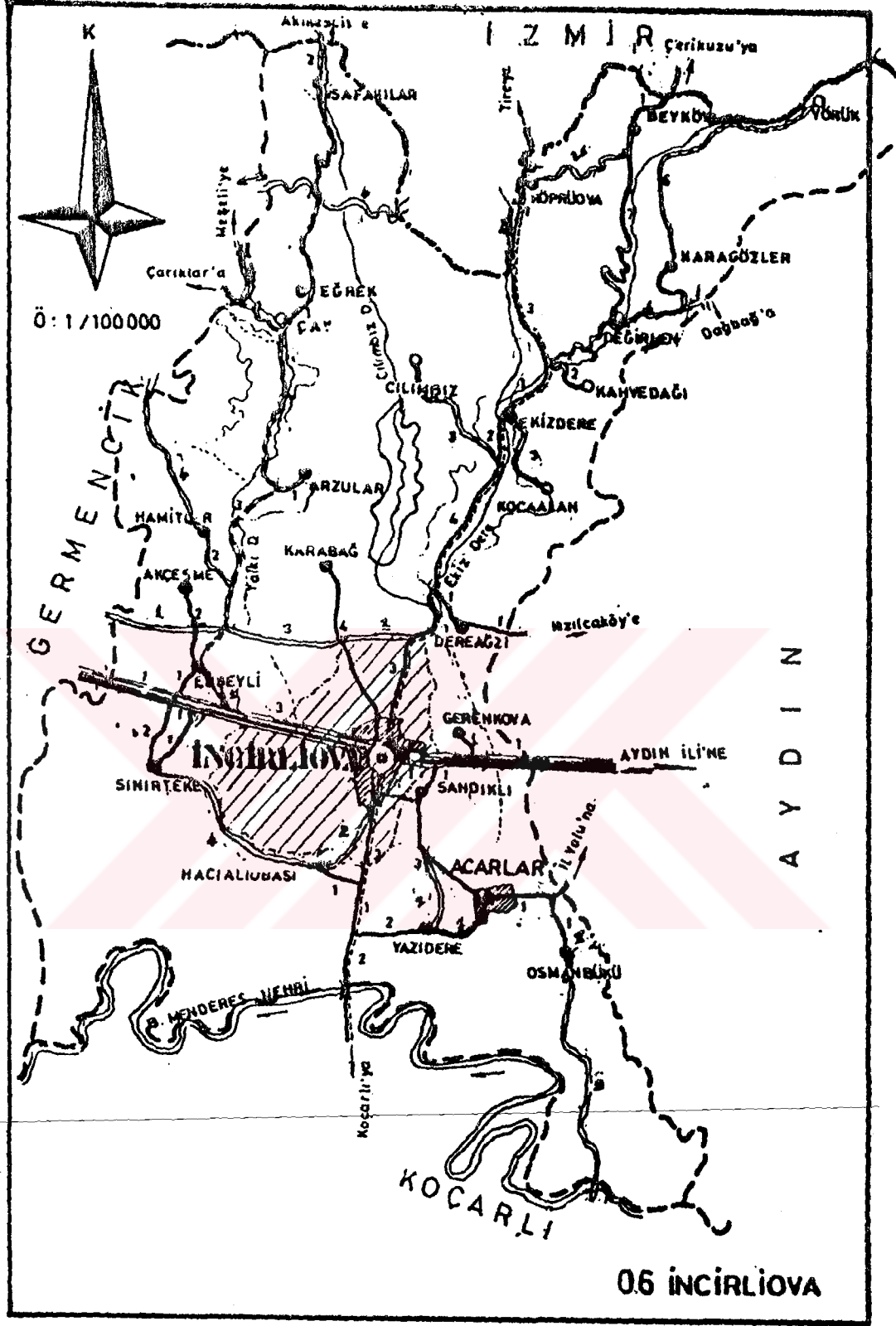

BUHARKENT İLÇE HARİTASI

SARAYKÖY

INCIRLIOVA ILÇE HARİTASI

●	İLÇE MERKEZİ	——	İL YOLU
○	BUCAK	==	HAM YOL
●	KÖY	≡≡	SANAT YAPISIZ TESVİYE YOL
○	ÜNİTE	≡≡	SANAT YAPILI TESVİYE YOL
---	İL HUUDUDU	——	STABİLİZE KAPLAMA YOL
---	İLÇE HUUDUDU	——	ASFALT KAPLAMA YOL
	BUCAK HUUDUDU		

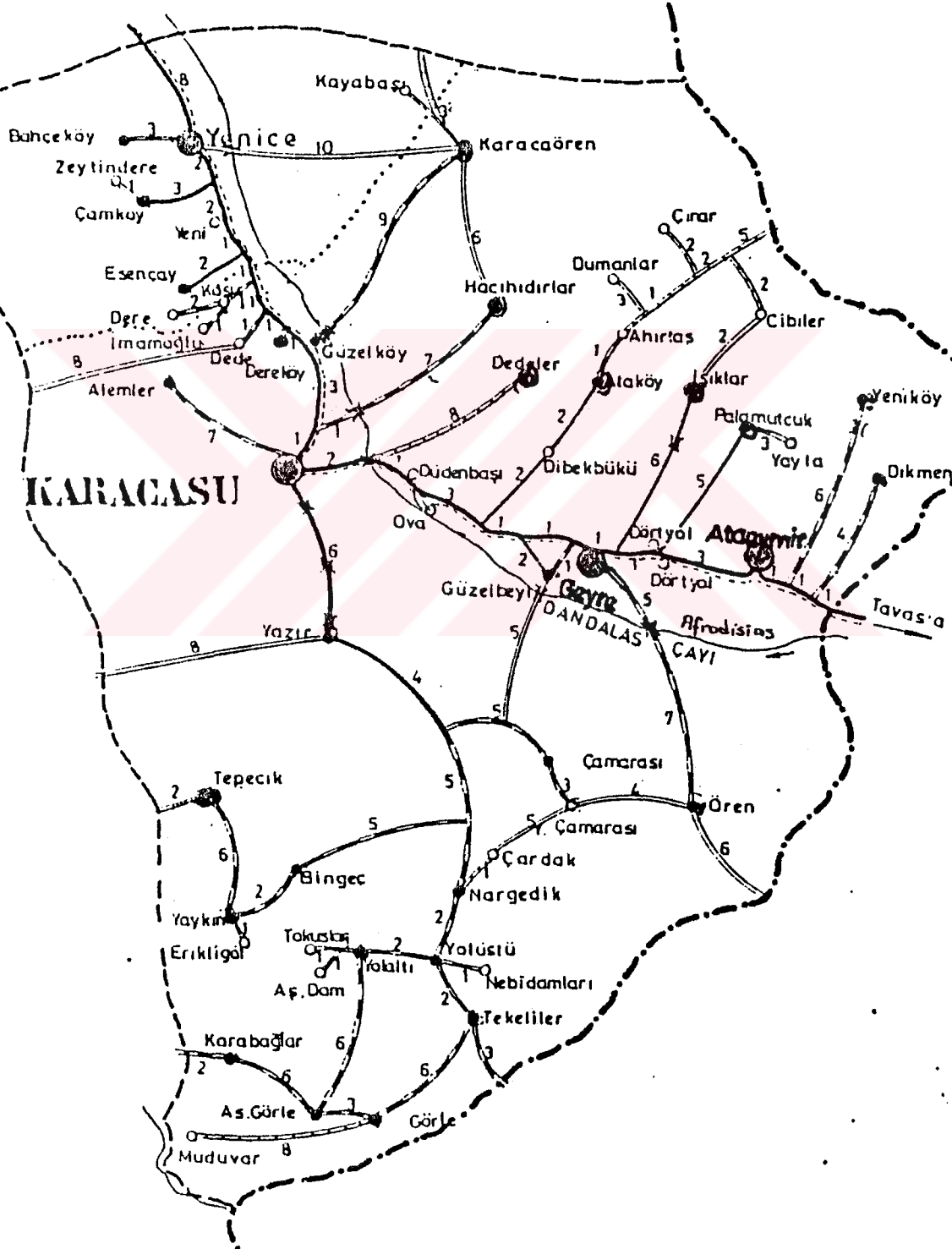
1
200.000

KUYUCAK İLÇESİ

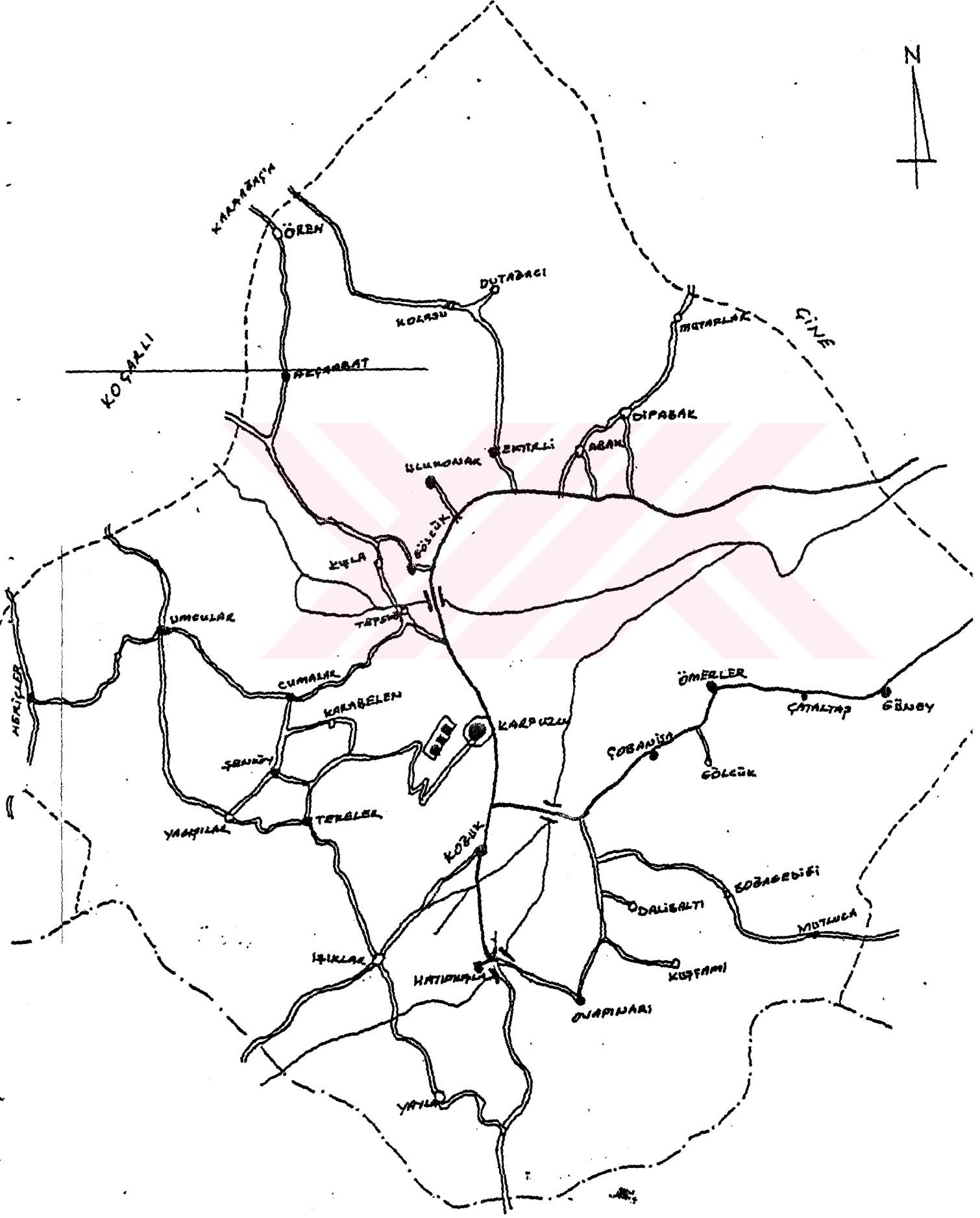
BOZDOĞAN İLÇESİ

DENİZLİ İLİ

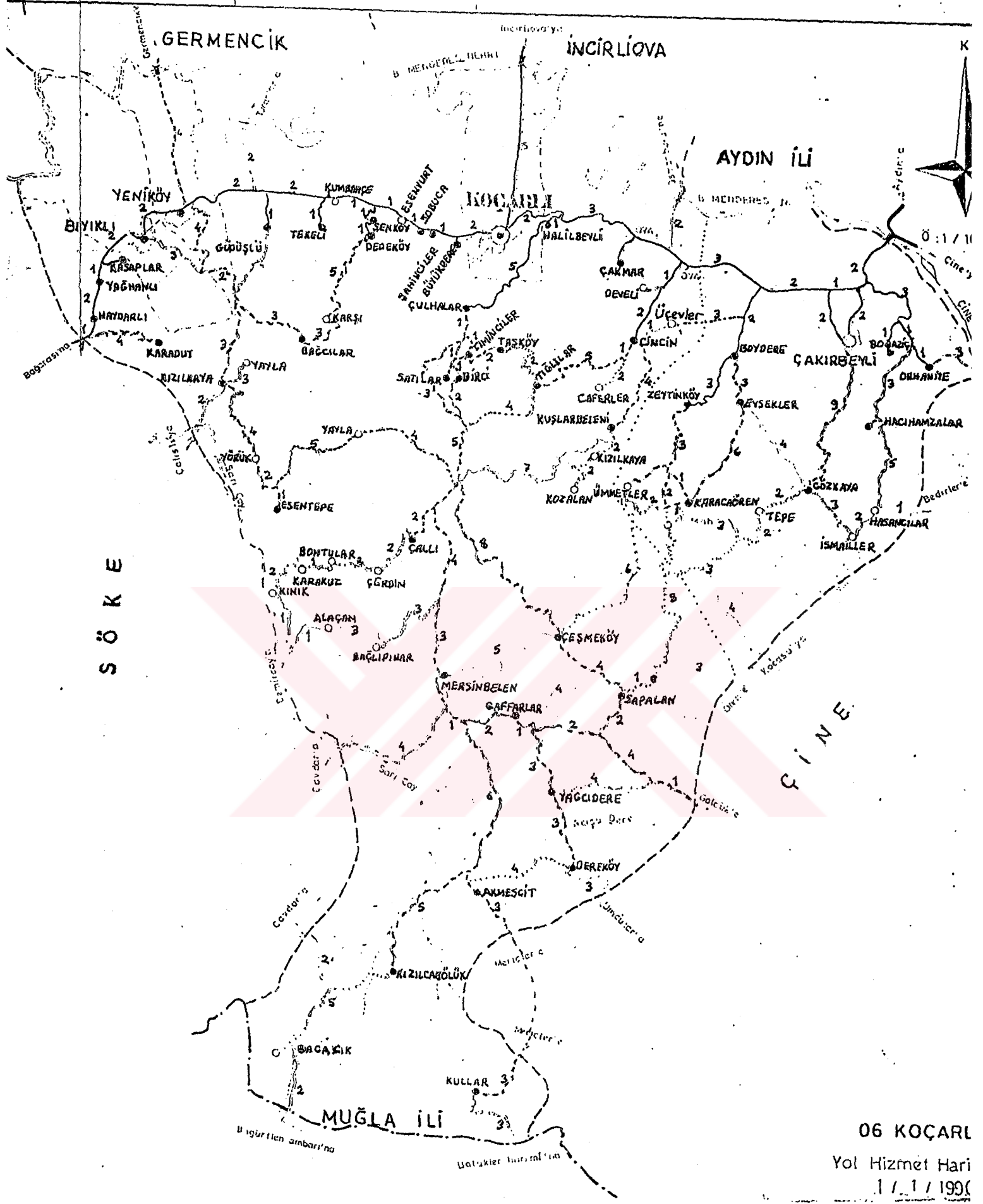
KARACASU

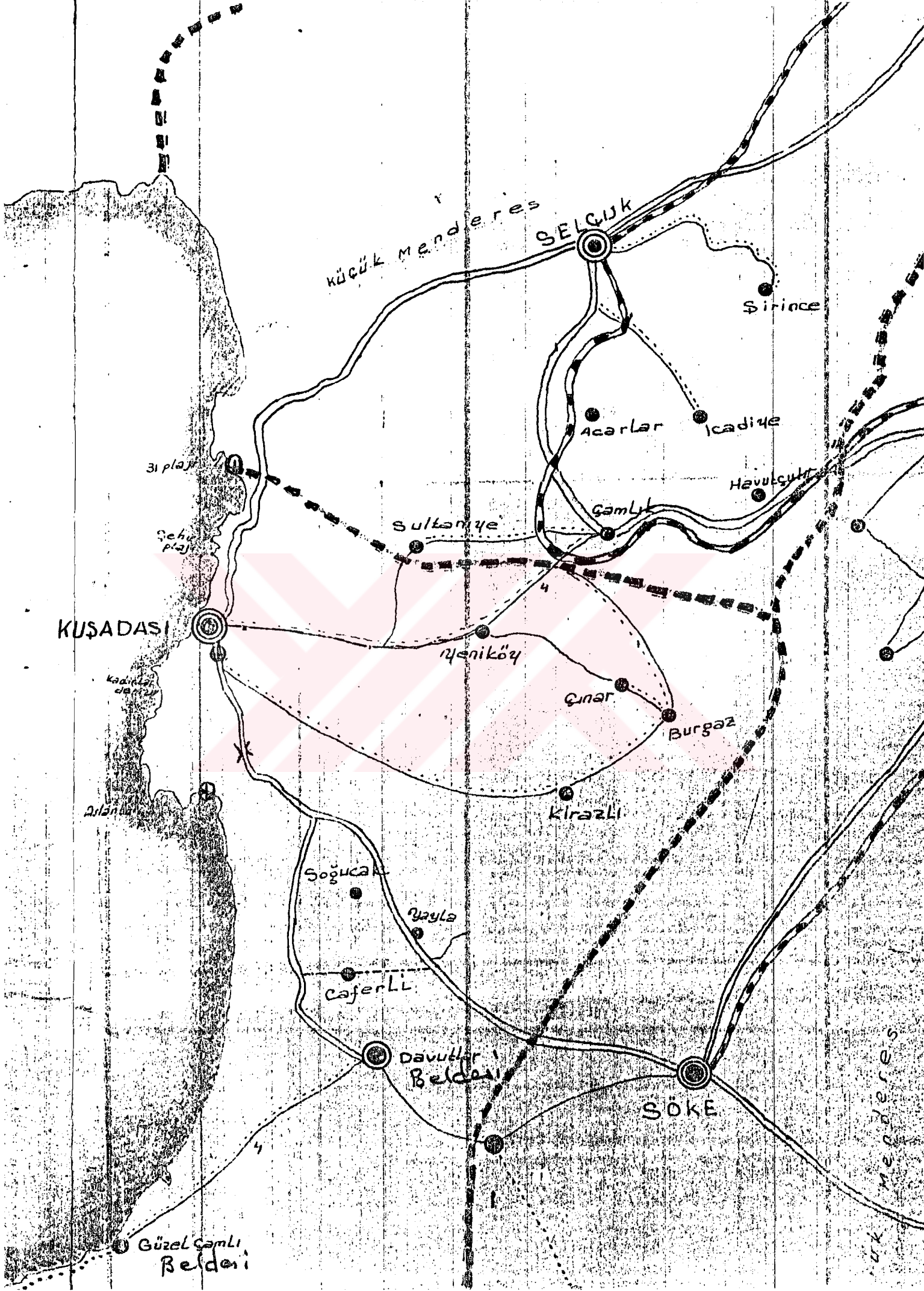
KARPUZLU İLÇESİ

ADANA İLİ

06 KOÇARLI
Yol Hizmet Harı
1/1/1990

Küçük Menderes

SELÇUK

Sirince

Acarlar

İcadiye

31 plajı

Şehit plajı

Sultanıye

Gamlı

Havutçulu

KUŞADASI

Yeni köy

Çınar

Burgaz

Kadıncılar

Arslanlar

Kirazlı

Soğucak

Nyayla

caferli

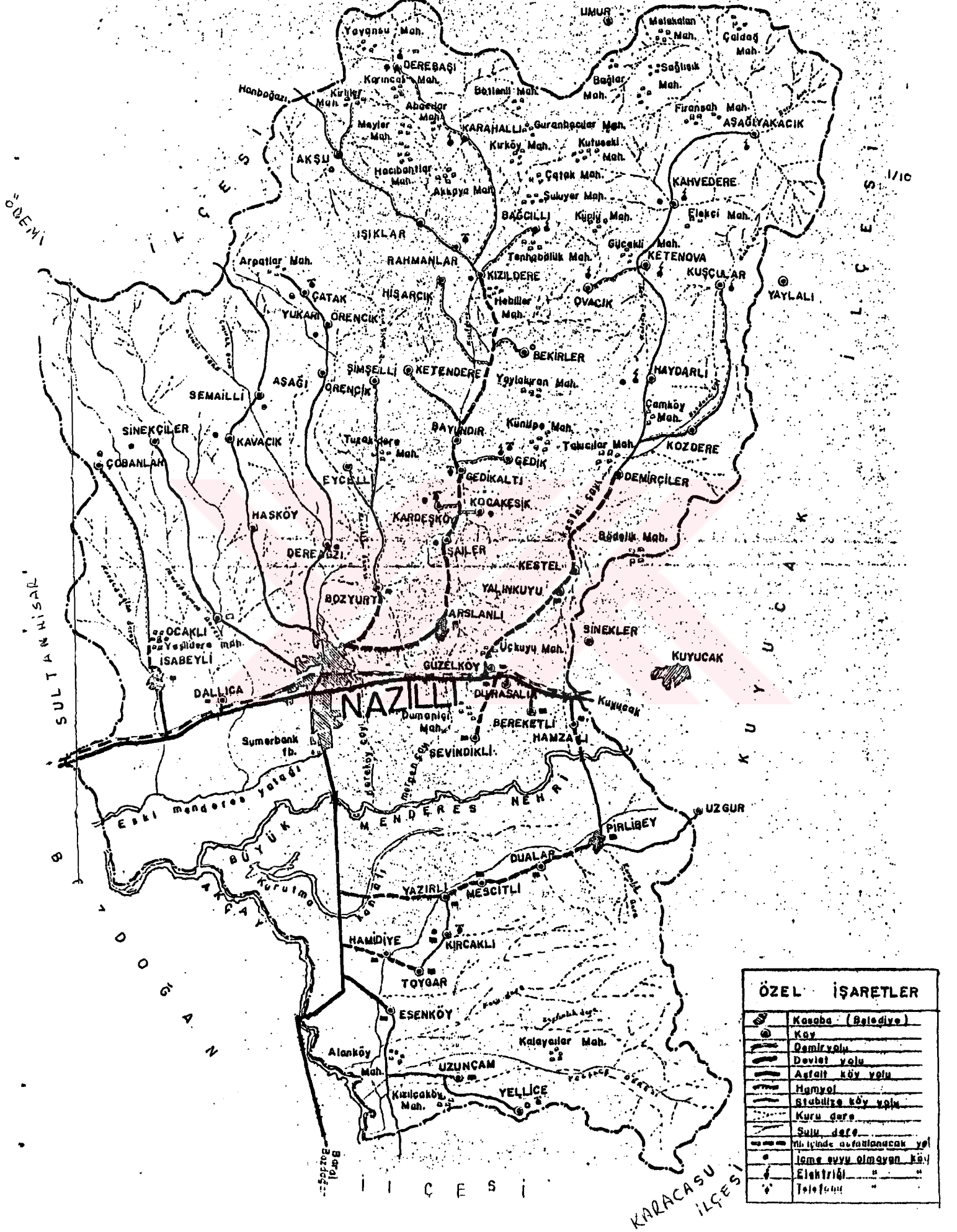
Davutlar Beldesi

SÖKE

Güzel Çamlı Beldesi

Büyük Menderes

K I R A Z İ L Ç E S İ

ÖZEL İŞARETLER	
	Kasaba (Beldiye)
	Köy
	Demiryolu
	Devlet yolu
	Asfalt köy yolu
	Ham yol
	Stabilize köy yolu
	Kuru dere
	Sulu dere
	Mühürde açılacak yol
	İsme evyü olmayan köy
	Elektrik
	Telefon

İ L Ç E S İ

KARACASU İLÇESİ

SÖKE İLÇE HARİTASI

